

Hanne C. Kavli og Marjan Nadim

Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier



Hanne C. Kavli og Marjan Nadim

Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier

© Fafo 2009

ISBN 978-82-7422-697-5

ISSN 0801-6143

Omslagsfoto: © Mikkel Østergaard / Samfoto

Omslag: Fafos Informasjonsavdeling

Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord	5
Kapittel 1 Innledning	7
Om likheter, forskjeller og kjønnsroller i endring	8
Undersøkelsens hovedtemaer	10
Om gruppene i undersøkelsen	11
Kan holdninger måles?	15
Begreper i et minefelt	16
Kort om data og design	18
Gangen i rapporten	20
Kapittel 2 Familieetablering og samlivsbrudd – holdninger og praksiser	23
Etableringen av familie	23
På tide å gifte seg, men med hvem?	30
Familiestørrelse	36
Samlivsbrudd	40
Avslutning	48
Kapittel 3 Arbeid og familie – holdninger og praksiser	49
Deltakelse i arbeidslivet blant kvinner og menn	49
Familiefase og yrkesaktivitet	53
Holdninger til kvinners yrkesaktivitet i ulike familiefaser	56
Fornyelse og bevaring – norskfødte kvinner med pakistanske foreldre ...	60
Avslutning	64
Kapittel 4 Skittentøy, bleieskift og regninger – om arbeidsdeling i hjemmet	67
Om å måle et omdiskutert tema	67
Hva forteller tidligere undersøkelser?	68
En likestilt arbeidsfordeling i og rundt hjemmet?	70
Hva kan forklare variasjonene i arbeidsdeling?	78
En rettferdig fordeling?	81
Avslutning	85

Kapittel 5 Kvinnfolkjobb, mannfolkjobb og oppslutning om likestilling	89
Holdninger til hva som passer seg	89
Oppslutning om likestilling – over tid og mellom grupper.....	94
Avslutning.....	99
 Kapittel 6 Fordi de fortjener det – omsorg for eldre.....	101
Eldre innvandrere i Norge	102
Holdninger til omsorg for pleietrengende foreldre	105
Hjelp til foreldre i hverdagen.....	112
Norskfødte med pakistanske foreldre – brudd eller videreføring?	116
Avslutning.....	116
 Kapittel 7 Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier	119
Et mangfold av familiepraksiser	120
Foreldres involvering i ekteskapsbeslutningen.....	122
Samlivsbrudd – et reelt alternativ?	124
Arbeid, familie og holdninger til kvinners yrkesaktivitet.....	126
Likestilling i hjemmet	130
Oppslutning om likestilling	132
Ansaret for eldreomsorg.....	134
Født i Norge, oppvokst på Grorud	136
Forslag til videre forskning.....	139
 Referanser	141
 Vedlegg 1 Data og metoder	149
Spørreundersøkelsen	149
Registerdata	153
Fokusgruppeintervjuer	153
 Vedlegg 2 Tabeller	155

Forord

Ved inngangen til 2009 rundet innvandrerbefolkningen i Norge en halv million. Likestilling og familiepraksis blant innvandrede er like fullt i liten grad kartlagt tidligere i Norge. Denne rapporten beskriver hovedtrekk knyttet til familiepraksiser og likestilling slik det ser ut i dag for et utvalg av innvandrede og norskfødte med innvandrede foreldre. Studien bygger på en kombinasjon av surveydata, registerdata og kvalitative intervjuer/fokusgrupper. Flere enn 1800 personer har deltatt i undersøkelsen. Respondentene har bakgrunn fra Pakistan, Iran, Irak, Vietnam og Norge. I tillegg har vi intervjuet personer som er født i Norge av to foreldre som har innvandret fra Pakistan. Utvalget representerer et utsnitt av den innvandrede befolkningen. Selv om landgruppene vi har inkludert er blant de største, bør rapporten likevel ikke leses som en fortelling om familiepraksis og likestilling i «innvandrerbefolkningen», men snarere som det den er – en beskrivelse av et utvalg grupper.

Prosjektet er finansiert av Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) og vi vil gjerne takke for anledningen til å gjennomføre et svært spennende prosjekt. Spesiell takk til Marit Lorentzen og Margaret Sandvik ved BLD som har bidratt med konstruktive innspill i forbindelse med arbeidet. Vi er også svært takknemlige for hjelpen vi har fått underveis fra prosjektets svært kunnskapsrike referansegruppe, bestående av Gunnlaug Daugstad i Statistisk sentralbyrå, Anders Brede Fyhn i Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, Taran Knudstad i Likestillings- og diskrimineringsombudet, Elise Skarsaune i Reform – ressursenter for menn, Fredrikke Kilander fra integrerings- og mangfoldsavdelingen i Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Thomas Walle ved Norsk Folkemuseum. Stor takk også til prosjektets kvalitetssikrer ved Fafo, May-Len Skilbrei, og til Fafos publikasjonsavdeling for rask og god ferdigstilling av manus. Og sist, men ikke minst takk til alle som bidro gjennom å la seg intervju, enten i spørreundersøkelsen, i fokusgrupper eller i individuelle intervjuer og til Synovate Norge ved Linn Sørensen som gjennomførte spørreundersøkelsen på en effektiv og god måte.

Rapporten er skrevet i samarbeid mellom Hanne Cecilie Kavli og Marjan Nadim. Vi har delt hovedansvaret for kapitlene på følgende vis: Kapittel 2 og 6 er skrevet av Nadim, kapittel 4 og 5 er skrevet av Kavli, mens kapittel 1, 3 og 7 er forfattet i fellesskap.

Fafo, september 2009
Hanne Cecilie Kavli
Prosjektleder

Marjan Nadim

Kapittel 1 Innledning

Ved inngangen til 2009 rundet innvandrerbefolkningen¹ i Norge en halv million og utgjorde dermed drøyt 10 prosent av landets befolkning. De individene og familiene som til sammen utgjør kategorien «innvandrerbefolkningen» organiserer familiene sine og praktiserer kjønnslikestilling på en rekke ulike måter. Samtidig har vi med innvandringen fått en fornyet tilstedeværelse av samlivsformer og familiepraksiser som vi kjenner fra vår egen historie, men som ikke lenger dominerer i befolkningen sett under ett. Den norske velferdsstaten er historisk utviklet for å håndtere behov og utfordringer i den norske befolkningen og med de familietyper og familiepraksiser som dominerer denne. Når en voksende andel av befolkningen organiserer livene sine på andre måter enn det politikken er utformet med tanke på, reiser det utfordringer for norsk familie- og velferdspolitikkk fordi det er nære sammenhenger mellom familietyper og de sosiale og økonomiske behov velferdsstaten er utviklet for å løse (Kavli 2004a). Sosialpolitikens virkemidler er langt på vei utformet med tanke på de familietyperne, normene og orienteringen mot arbeidslivet som dominerer i majoritetsbefolkningen. For familier og personer som lever på andre måter, kan det dermed være at politiske reformer ikke virker, eller til og med har utilsiktede virkninger. Et flerkulturelt samfunn kan derfor utløse styringsutfordringer for offentlige myndigheter. Når befolkningen er forskjellig langs flere, og til dels andre dimensjoner enn tidligere, kan *styringens mål* bli vanskeligere å enes om, *styringens resultater* bli vanskeligere å fortolke og evaluere, og tilfanget av effektive virkemidler begrenses fordi det blir *vanskeligere å forutsi konsekvensene* av dem (Kavli 2004a). En forutsetning for å utforme en målrettet politikk, er derfor et bredest mulig kunnskapsgrunnlag. Ikke bare om holdninger, verdier og atferd slik de framkommer i befolkningen sett under ett, men også i ulike minoritetsgrupper.

Fordi denne informasjonen i liten grad fanges opp av vanlige befolkningsundersøkelser, er det behov for egne og spesielt tilrettelagte studier i ulike deler av minoritetsbefolkningen. I dette prosjektet vil vi belyse innvandrede atferd og holdninger til ulike familie- og likestillingsspørsmål. Vi retter et eget søkelys mot personer som er født i Norge av innvandrede foreldre. Analysene vil bygge på registerdata, en tele-

¹ Begrepet «innvandrerbefolkning» følger her Statistisk sentralbyrås bruk av ordet og omfatter dermed både personer som selv har innvandret til Norge og personer som er født i Norge av to innvandrede foreldre. Vi går nærmere inn på disse begrepene senere i kapitlet.

fonbasert spørreundersøkelse blant 1800 respondenter og et lite antall fokusgrupper blant småbarnsforeldre.

Om likheter, forskjeller og kjønnsroller i endring

Et av målene for det nordiske likestillingsprosjektet har vært mindre entydighet i kjønnsrollenes utforming (Hegna 2005). Både mødre og fedre skal kunne kombinere yrkes- og familiearbeid og kvinner skal delta i arbeidslivet på linje med menn. Et stykke på vei har det norske likestillingsprosjektet vært en suksess. Norske kvinner ligger på verdenstoppen i yrkesaktivitet og vi har en velferdsstat som er utformet slik at kvinner kan fortsette å arbeide også etter at de har fått barn. Samtidig har Norge en høy andel deltidsarbeidende kvinner og et svært kjønnssegregert arbeidsmarked, noe som illustrerer at entydigheten i kjønnsrollene fortsatt lever i beste velgående. Vi vet også at det er til dels store forskjeller mellom den etnisk norske majoritetsbefolkningen og deler av innvandrerbefolkningen når det gjelder kvinners yrkesdeltagelse og arbeidsdeling i hjemmet. I innvandrerbefolkningen har tre av fire personer bakgrunn fra et ikke-vestlig land, og foruten Sverige er de største gruppene personer fra Pakistan, Irak og Somalia (Statistisk sentralbyrå, Folkemengde 2009). Dette er land hvor islam er den dominerende religionen, og som er kjent for å ha tradisjonelle kjønnsroller med definerte skiller mellom kvinner og menns oppgaver, noe som klart skiller seg fra det nordiske likestillingsidealet (for eksempel Prieur 2002). I Fafos levekårsundersøkelse blant flyktninger i Oslo i 1995, var norsk barneoppdragelse og kvinnens frie stilling de sidene ved det norske samfunnet som oftest ble vurdert negativt (Djuve og Hagen 1995).

Selv om det er lett å finne eksempler på forskjeller mellom en del innvandrede gruppers familieforhold og kjønnsrollemønstre på den ene siden og det norske likestillingsidealet på den andre, er det også sentralt å få fram nyansene. Innvandrerbefolkningen er ikke en homogen gruppe, heller ikke når en skiller etter landbakgrunn eller religion. Det er store variasjoner mellom idealer og praksisformer, det er forskjeller mellom by og land, etter utdanningsnivå, sosiale klasser og mellom generasjoner (Prieur 2002; Djuve og Pettersen 1999; Kavli 2001).

Kjønnsroller er ikke statiske, men påvirkes av ideer og strømninger i samfunnet ellers. I Norge har vi sett betydelige endringer i kjønnsrollemønstret i løpet av de siste tre generasjonene. Fra en hverdag der yrkesaktive småbarnsmødre nærmest var for en kuriositet å regne og bare 4 prosent av norske barn gikk i barnehage rundt 1970, var i 2008 bare 16 prosent av mødrene hjemmeværende og 90 prosent av barna i barnehage (St.meld.nr.8 2008–2009, s 17). Slike endringer finnes også i innvandrerbefolkningen. For eksempel har norskfødte kvinner med innvandrede foreldre vesentlig høyere

yrkesdeltagelse enn kvinnelige innvandrere, og de etablerer familie senere (Byberg 2002, Olsen 2006). Årsakene til dette er åpenbart sammensatte, og hele historien er ennå ikke fortalt siden norskfødte av innvandrede foreldre fortsatt er unge og representerer en relativt skjevt sammensatt gruppe med tanke på hvilke land foreldrene deres innvandret fra og hvilke tradisjoner og praksiser som var vanlige i deres oppvekst. Tallene viser like fullt at kjønnsrollemønstrene er i bevegelse – både i majoritets- og minoritetsbefolkning. Det er ikke gitt at familiepraksisene og kjønnsrollene reproduseres på nøyaktig samme måte i neste generasjon. Ved å innlemme norskfødte med innvandrede foreldre i en undersøkelse av familieforhold og likestilling, kan vi dermed få verdifull kunnskap om hvilke verdier og praksiser som videreføres, hvilke som er under endring og på hvilken måte.

Samtidig er det også slik at selv om verdier og holdninger preges av omgivelsene, er noen verdier eller holdninger mer robuste i møte med impulser utenfra enn andre. Religion og religiøse leveregler trekkes gjerne fram som et eksempel på holdninger som holder god stand i møtet med andre praksiser (Modood 1997). Oppfatninger av hva som er en god oppvekst for barn er et annet sett av holdninger som kan være dypt forankret. Begge deler er sentrale for å forstå holdninger og praksis knyttet til familie- og likestillingsspørsmål.

Når disse holdningene og praksisene skal kartlegges i (deler av) innvandrerbefolkningen, står vi dermed overfor en svært sammensatt virkelighet. Noen personer og familier er dypt forankret i holdninger og praksis som i dagens Norge betegnes som tradisjonelle. Andre er i oppbrudd og på vei fra et sted og en praksis til en annen, og noen har hele tiden – i opprinnelseslandet og i Norge – hatt et familieliv der kvinner og menn deler lønns- og husarbeid. For å fange opp disse variasjonene og samtidig produsere informasjon som kan brukes til å utforme offentlige tilbud og målrette likestillingspolitikken, kan det være fornuftig å nærme seg kartleggingsarbeidet fra flere hold. Det er vanlig i undersøkelser som omfatter innvandrede, at landbakgrunn er det ordnende element i analysen. Pakistanere er mer eller mindre lik irakere på den og den måten, som igjen skiller seg fra vietnamesere, hvoretter alt holdes opp mot et hovedmønster av holdninger og atferd i majoritetsbefolkningen. Samtidig er det politisk umulig å utforme en familie- og likestillingspolitikk som skal løse behov organisert etter landgrupper. I tillegg til å beskrive variasjoner mellom ulike landgrupper, vil det derfor være sentralt samtidig å ta hensyn til andre egenskaper ved personene. Undersøkelsens evne til å vurdere velferdsstatens ulike tiltak og ordninger vil da kunne bli bedre, fordi den knyttes til flere egenskaper ved individene enn hvilket land de har innvandret fra og dermed tar større høyde for de variasjonene som også preger minoritetsbefolkningen.

Undersøkelsens hovedtemaer

Tidsnytteundersøkelser og holdningsundersøkelser har i en årrekke produsert viktig kunnskap om hvordan menn og kvinner utformer livene sine i skjæringsfeltet mellom arbeidsliv, samfunnsliv og familie. Vi har langt mindre systematisk kunnskap om hvordan innvandrede og norskfødte med innvandrede foreldre manøvrerer i det samme landskapet. Undersøkelsen tar derfor sikte på å gi en bred beskrivelse av familiepraksiser slik de arter seg *i et utvalg av de største innvandrede gruppene, blant norskfødte av pakistanske foreldre og i befolkningen sett under ett*. Hensikten er å skildre *mangfoldet* av familiepraksiser i Norge i dag, *omfanget* av ulike familiepraksiser i ulike grupper og til sist *sammenlikne* innvandrede fra ulike land med tanke på hvor utbredt de ulike formene for familiepraksis er. Beskrivelsene vil skifte mellom praksis og holdninger. Blant de temaene og spørsmålene undersøkelsen tar opp er:

- **Ekteskap, familiestørrelse og skilsmisse.** Hva oppfattes som en rimelig alder å stifte familie og skaffe barn? Hva oppleves som et passende antall barn? Hvilken rolle spiller foreldrene i de unges beslutning om hvem de skal gifte seg med? Hva oppfattes som de mest alvorlige konsekvensene av et samlivsbrudd?
- **Kjønnsroller og likestilling.** Spørsmål om kjønnsroller og likestilling knyttes gjerne til fordelingen av tre sett av oppgaver: Omsorg for barn, ansvar for lønnsarbeid og ansvar for husarbeid. Vi vil undersøke hvordan familiene rent faktisk fordeler ansvar og oppgaver, men også hvilke holdninger menn og kvinner i ulike landgrupper har til fordelingen av disse oppgavene mellom menn og kvinner, til likestillingen i Norge generelt og til arbeidsdelingen i egen familie. Vi ser også på hvordan omsorgsansvar påvirker kvinners yrkesaktivitet.
- **Omsorg for eldre.** Det vil i årene framover bli stadig flere eldre innvandrere med et omsorgsbehov. Hvilket ansvar ser ulike grupper for seg at de vil ta for gamle foreldre eller svigerforeldre? Hvordan reflekterer de rundt dette ansvaret?

Samtidig er det to grupper som vies spesiell oppmerksomhet innenfor flere av temaene rapporten behandler. Vi har trukket et eget utvalg blant norskfødte med pakistanske foreldre i spørreundersøkelsen, og deres holdninger og praksiser drøftes opp mot de holdninger og praksiser som dominerer i majoritetsbefolkningen og i ulike deler av den innvandrede befolkningen. Hvilke holdninger har norskfødte med pakistanske foreldre til familiedannelse, kjønnsroller, maskulinitet og likestilling? Hvilke oppfatninger har de om familieforhold og likestilling henholdsvis før og etter at de har etablert sin egen familie?

Både etnisk identitet og kjønnsidentitet er størrelser som hele tiden er under utvikling og endring. I debatten om maskulinitet og innvandrede menns forhold til familien tas det ofte for gitt at man kan slutte automatisk fra etnisk identitet til

kjønnsidentitet, det vil si at etnisk identitet bestemmer kjønnsidentitet. Ifølge Walle (2004) er det imidlertid mye som tyder på at disse to identitetsprosjektene skjer delvis uavhengig av hverandre. Maskulinitet spilles ut forskjellig på ulike arenaer og er derfor et komplekst og svært kontekstuel tema (Walle 2004). Sagt på en annen måte – det er mange måter å være mann på, selvsagt også blant innvandrede. Vi legger ikke ut på noen omfattende kartlegging av forståelser av maskulinitet og praksiser i ulike grupper og på ulike arenaer i menns liv. Vi har imidlertid en ambisjon om å ikke øve vold på det mangfoldet av holdninger og praksiser som finnes blant menn som har innvandret til Norge. Diskusjonene vil primært springe ut av hvordan menn, i ulike livsfaser og med ulik bakgrunn, besvarer de generelle spørsmålene om familiepraksis og likestilling som dekkes av spørreundersøkelsen.

Om gruppene i undersøkelsen

Denne undersøkelsen er gjennomført blant personer som har innvandret fra Pakistan, Iran, Irak og Vietnam, i tillegg til personer som er født i Norge av foreldre som har innvandret fra Pakistan. I tillegg er personer med etnisk norsk bakgrunn inkludert. Beslutningen om hvilke grupper som skulle inngå balanserer flere hensyn: For det første måtte landgruppene være av en viss størrelse slik at det er mulig å gjennomføre en spørreundersøkelse med et tilstrekkelig antall svar. De landgruppene som inngår i undersøkelsen er blant de ti største gruppene av innvandrere i Norge og består til sammen av 90 000 personer (Statistisk sentralbyrå, Folkemengde 2009). For det andre ønsket vi å kunne sammenlikne holdninger og praksiser på tvers av generasjoner. Barna av innvandrerne fra Pakistan er den største gruppen av norskfødte med innvandrede foreldre og har samtidig nådd en alder der flere har rukket å etablere egen familie². For det tredje ønsket vi å velge grupper som til sammen representerer noe av mangfoldet i den innvandrede befolkningen i Norge. Landgruppene som inngår i undersøkelsen har kommet til Norge av ulike årsaker, enten som flyktninger eller arbeidsinnvandrere, og har ulik botid i Norge. Gruppene skiller seg også fra hverandre med hensyn til en del forhold knyttet til etablering av familie, yrkesaktivitet, religion og utdanningsnivå. Alle disse egenskapene ved den enkelte – fra utdanningsnivå til innvandringshistorikk – kan på ulike måter virke inn på de valgene han eller hun treffer i Norge og de mulighetene en person har på ulike arenaer. Grunnleggende kjennskap til den enkelte landgruppen

² Antallet som defineres som norskfødte med innvandrede foreldre henger ikke bare sammen med hvor lenge gruppene har vært i Norge, men også hvem de gifter seg med. Dersom en innvandrer gifter seg med en uten innvandrerbakgrunn, regnes ikke deres barn som norskfødte med innvandrede foreldre og holdes utenfor definisjonen av innvandrerbefolkningen (Henriksen 2007:28).

er derfor viktig i fortolkningen av tallene. For eksempel spiller det en rolle at andelen med lang utdanning er vesentlig høyere blant iranere enn blant irakere.

Vi vil her kort presentere litt bakgrunnsinformasjon om gruppene som inngår i undersøkelsen. Samtidig er det verdt å notere at det samlede inntrykket etter å ha lest rapporten kunne sett annerledes ut om vi hadde andre landgrupper med i undersøkelsen.

Innvandrede og norskfødte med bakgrunn fra Pakistan

Ved inngangen til 2009 var det 16 600 innvandrede fra Pakistan i Norge og rundt 13 500 norskfødte med pakistanske foreldre (Statistisk sentralbyrå, Folkemengde 2009). Til sammen er personer med bakgrunn fra Pakistan den nest største innvandringsgruppen (innvandrede og norskfødte med pakistansk bakgrunn) etter personer med bakgrunn fra Polen. Norskfødte med bakgrunn fra Pakistan utgjør den største gruppen av norskfødte med innvandrede foreldre (Daugstad 2009a).

De første innvandrerne fra Pakistan kom i 1967, og i 1976 var det i overkant av 5000 pakistanere i Norge (Henriksen 2007). Dette var hovedsakelig arbeidsinnvandrere fra den pakistanske landsbygda, og stort sett ufaglærte. Arbeidsinnvandringen fra Pakistan ble faset ut med den såkalte innvandringsstoppen midt på 1970-tallet. De som har innvandret fra Pakistan etter innvandringsstoppen, har hovedsakelig kommet gjennom familiegjengeforening eller familiedannelse. Det har altså vært innvandrede fra Pakistan i Norge i over 40 år, og innvandrede fra Pakistan er blant de ikke-vestlige innvandrere med lengst botid i Norge (Henriksen 2007).

Innvandrede fra Pakistan har i gjennomsnitt lav utdanning, også sammenlignet med andre grupper av innvandrede. Det er små forskjeller i utdanningsnivå mellom kvinner og menn. Norskfødte med pakistanske foreldre tar i mye større grad høyere utdanning enn de som har innvandret fra Pakistan, og det er like vanlig å ta høyere utdanning blant norskfødte med pakistansk bakgrunn som det er i befolkningen ellers (Henriksen 2007).

Selv om det bor innvandrede fra Pakistan i alle fylker i Norge, er et stort flertall bosatt på Østlandet, i Oslo og nærliggende kommuner (Henriksen 2007).

Islam er den dominerende religionen i Pakistan, og så godt som alle innvandrere fra Pakistan oppgir i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse at de har blitt oppdratt til en islamsk tro (Blom og Henriksen 2008). Religion har en sentral plass i livet til de fleste, og flertallet av de pakistanske respondentene i vår undersøkelse sier at religionen er veldig viktig i livet deres. Kun én prosent sier at religion ikke er viktig i det hele tatt. Som Blom og Henriksen (2008) finner også vi at innvandrere fra Pakistan er den gruppen som i størst grad mener at religion er viktig i livet deres. Norskfødte med pakistanske foreldre følger det samme mønsteret, men de mener i noe mindre grad enn de som selv

har innvandret fra Pakistan at religion er viktig i livet deres. Likevel sier over halvparten av de norskfødte med pakistanske foreldre at religion er svært viktig for dem.

Innvandrede med bakgrunn fra Iran

Ved inngangen av 2009 var det over 15 500 (både innvandrere og norskfødte) personer med bakgrunn fra Iran i Norge (Statistisk sentralbyrå, Folkemengde 2009). Mange av innvandrerne fra Iran kom til Norge sent på 1980-tallet, i kjølvannet revolusjonen i Iran 1979 og de politiske tilstrammingene som fulgte. Det var i stor grad folk fra den intellektuelle eliten og mange med høyere utdanning som flyktet fra forholdene i landet, og innvandrerne fra Iran har i all hovedsak kommet til Norge som flyktninger eller gjennom familiegjenforening med flyktninger (Henriksen 2007). Over halvparten av innvandrerne fra Iran har bodd i Norge i over 10 år (Daugstad 2008a).

Fordi det i stor grad var politiske flyktninger med høy utdannelse som kom fra Iran, ser vi også at utdanningsnivået i denne landgruppen er langt høyere enn blant andre ikke-vestlige innvandrere, og det er mange av de iranske innvandrerne som deltar i høyere utdanning i Norge sammenlignet med innvandrere fra andre ikke-vestlige land (Henriksen 2007, Blom og Henriksen 2008).

Iranere bor mindre konsentrert i Oslo enn mange andre ikke-vestlige grupper, men de fleste med bakgrunn fra Iran bor likevel i Oslo eller omegn (Henriksen 2007). Som i mange andre flyktninggrupper, er det et overskudd av menn blant innvandrere fra Iran (Henriksen 2007).

Iran er i all hovedsak et muslimsk land, og flertallet av iranske innvandrere i Norge oppgir at de har blitt oppdratt innenfor islam. Sammenlignet med de andre gruppene som inngår i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse er det likevel langt flere blant innvandrere fra Iran som sier at de ikke har blitt oppdratt til noen religiøs tro (Blom og Henriksen 2008). Det gjenspeiler seg i at kun halvparten av de med bakgrunn fra Iran mener at de fremdeles tilhører islam (Blom og Henriksen 2008), og over halvparten av de iranske respondentene i vår undersøkelse sier at religion ikke er noe viktig for dem i det hele tatt. Innvandrere fra Iran framstår dermed som de mest sekulariserte av gruppene som inngår i undersøkelsen, dersom vi holder nordmenn utenfor. Etniske nordmenn framstår som svært sekulariserte, også i europeisk sammenheng. På en skala fra 1 til 10, der 10 står for at religion har en svært sentral rolle i livet og 1 at den ikke spiller noen rolle i det hele tatt, er gjennomsnittlig skår i Norge 3,5 (Daugstad 2008a).

Innvandrede med bakgrunn fra Irak

Personer med bakgrunn fra Irak (innvandrede og norskfødte) var ved inngangen av 2009 den fjerde største innvandrergruppen i Norge etter personer med bakgrunn fra Polen, Pakistan og Sverige, og gruppen teller 24 500 personer (Statistisk sentralbyrå,

Folkemengde 2009). I overkant av 5000 av disse er født i Norge av irakiske foreldre, men er fremdeles svært unge.

Innvandrede fra Irak har nesten utelukkende flyktningbakgrunn, de har enten innvandret selv eller kommet gjennom familiegjenforening med en flyktning. De fleste irakerne har kort botid i Norge, og flertallet kom etter 1999 (Henriksen 2007). Fire av ti innvandrede fra Irak har kortere enn fem års botid i Norge (Daugstad 2008a).

Det er stor usikkerhet knyttet til utdanningsnivået til denne gruppen fordi de fleste kom til Norge etter den siste systematiske kartleggingen av utdanning tatt i utlandet som ble gjennomført i 1999. Halvparten av dem det er opplysninger om, har utdanning på grunnskolenivå, mens en firedel har høyere utdanning. Sammenlignet med andre med ikke-vestlig bakgrunn er det flere blant irakerne som har grunnskoleutdanning, men det er omtrent en like stor andel som har høyere utdanning (Henriksen 2007).

Innvandrede fra Irak har et relativt spredt bosettingsmønster i Norge sammenlignet med en del andre grupper, noe som dels henger sammen med kommunenes bosetting av flyktninger og dels med hvordan innvandrede fra Irak har flyttet på seg etter bosetting (Henriksen 2007).

Det er langt flere menn enn kvinner med irakisk bakgrunn i Norge, men kjønnsbalansen har jevnet seg noe ut ettersom flere kvinner har kommet gjennom familiegjenforening og en del menn har reist tilbake til Irak (Henriksen 2007).

Også Irak er i all hovedsak et muslimsk land, og den store majoriteten av de som har innvandret til Norge fra Irak bekjenner seg til islam (Blom og Henriksen 2008). Sammen med innvandrede fra Pakistan, er de irakiske respondentene i vår undersøkelse de som i størst grad sier at religion er viktig i livet deres. Tre av fire oppgir at religion er ganske eller meget viktig for dem.

Innvandrede med bakgrunn fra Vietnam

Det var ved inngangen av 2009 nesten 20 000 personer med bakgrunn fra Vietnam i Norge. Nesten 7000 av disse er norskfødte med foreldre fra Vietnam (Statistisk sentralbyrå, Folkemengde 2009), og etter norskfødte med pakistansk bakgrunn er dette den største gruppen av norskfødte med innvandrede foreldre.

De første innvandrerne fra Vietnam kom som flyktninger etter Vietnam-krigen i 1975, og den første store flyktningstrømmen fra Vietnam kom mellom 1978 og 1982. Mange var båtflyktninger som ble tatt opp av norske skip i Sør-Kina-havet og fikk komme til Norge. Den store majoriteten av innvandrede fra Vietnam har flyktningbakgrunn og de fleste har kommet som overføringsflyktninger gjennom FNs høykommissær for flyktninger (Henriksen 2007). Innvandrere fra Vietnam har generelt lang botid i Norge og to tredeler har bodd i Norge i mer enn 15 år (Daugstad 2008a).

Vietnamesiske innvandrere har relativt lavt utdanningsnivå, nesten halvparten har grunnskoleutdanning eller lavere. Norskfødte med vietnamesiske foreldre tar derimot høyere utdanning også i større grad enn befolkningen ellers (Henriksen 2007).

Innvandrede fra Vietnam bor i mindre grad enn de fleste andre grupper av ikke-vestlige innvandrere konsentrert i Oslo, og er relativt spredt rundt om i Sør-Norge (Henriksen 2007).

Buddhisme og katolisisme er blant de vanligste religionene i Vietnam, og det er et større religiøst mangfold i Vietnam sammenlignet med de andre landgruppene som inngår i undersøkelsen (US Department of State, 2009). Det gjenspeiles også i den religiøse tilhørigheten til personer med bakgrunn fra Vietnam som nå er bosatt i Norge. Halvparten av vietnameserne i Norge sier at de har blitt oppdratt til en buddhistisk tro, en tredel har vokst opp med katolsk kristendom mens resten fordeler seg på blant annet hinduisme og protestantisk kristendom (Blom og Henriksen 2008). Det er en jevn fordeling blant de vietnamesiske respondentene i vår undersøkelse når det gjelder hvor viktig de mener religion er i livet deres: Rundt halvparten sier at religion er ganske eller meget viktig i livet og den andre halvparten mener religion er litt viktig eller ikke viktig i det hele tatt.

Kan holdninger måles?

Det er et velkjent fenomen at holdninger og atferd ikke nødvendigvis stemmer overens. Dette gjelder i særlig grad når en sammenligner holdninger og praksis i forhold til likestilling. Forskning på majoritetsbefolkningen viser for eksempel at folk generelt oppgir å være positive til likestilling (Teigen 2006), mens de fremdeles har relativt kjønnsdelt arbeidsfordeling i hjemmet (Kitterød 2004). Temaet likestilling har vært framtrедende i den offentlige debatten i lang tid og noe av forskjellen mellom uttalte holdninger og praksis kan nok skyldes en sterk bevissthet omkring hva som er politisk korrekte holdninger. Strategiske svar er alltid en utfordring i undersøkelser som sikter mot å kartlegge holdninger, og særlig når temaene kan oppfattes som kontroversielle.

Kjennskapet til den norske offentlige debatten vil sannsynligvis generelt være dårligere i innvandrerbefolkningen og det kan være at den varierer systematisk mellom ulike landgrupper. I hvilken grad denne debatten vil påvirke oppfatningen av hva som er «riktige eller gale svar» vil variere avhengig av hvor orientert den enkelte er mot det norske samfunnet med tanke på mediebruk, sosialt nettverk og yrkesliv. Blant personer som av ulike årsaker er mindre orientert mot toneangivende holdninger i norsk offentlighet, vil andre personer og miljøer veie tyngre. Det som er politisk korrekt i ett miljø, kan være politisk ukorrekt i et annet. Dette er viktig å ta med seg når man ser på holdninger til likestilling. Det kan være vanskelig å vite i hvor stor grad

forskjeller i holdninger til likestilling er et resultat av selvzensur og bevissthet omkring hva som er sosialt aksepterte svar og hva som er reelle forskjeller i holdninger. Det er et vanlig funn at både menn og kvinner har en tendens til å overdrive sin egen innsats, på bekostning av partnerens (Kitterød 2004). Likevel kan kvinners ambisjoner om en likestilt arbeidsdeling i hjemmet føre til at hun kan ha en tendens til å overdrive mannes innsats (Kitterød 2004). Mens mange i den etnisk norske befolkningen svarer positivt på spørsmål om likestilling, men lever etter forholdsvis tradisjonelle kjønnsrollemønstre, finnes det eksempler på at situasjonen kan være motsatt i enkelte innvandrede familier. Prieur (2002) viser hvordan familier som oppgir å støtte tradisjonell arbeidsfordeling mellom kvinner og menn, i praksis lever mer likestilt enn det de oppgir. For å håndtere denne metodiske utfordringen er det derfor en klar fordel å kartlegge både holdninger og atferd hos de samme respondentene. Vi gjør dette et stykke på vei, gjennom å kombinere holdningsdataene både med spørsmål om praksis og registerdata over en del nøkkelvariabler slik som for eksempel yrkesaktivitet.

Media retter ofte et sterkt, og kritisk, søkelys på (manglende) kjønnslikestilling blant innvandrede. Bevissthet om hvordan innvandrede – som en gruppe – ofte framstilles i media skaper skepsis mot å delta også i forskningsbaserte studier. Som en konsekvens, kan det ha forekommet strategisk svaring i spørreundersøkelsen. Dette er vanskelig å unngå. I den grad noen har svart strategisk med tanke på å justere det de opplever som en negativ framstilling av innvandrere i en norsk debattvirkelighet, er det likevel grunn til å tro at de vil presentere seg som mer likestillingsorienterte og ikke mindre. En eventuell skjevhet i svarene vil dermed trolig underdrive forskjeller mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen, ikke overdrive dem.

Så til spørsmålet – kan holdninger måles? Vi mener at det både er mulig og viktig. Samtidig er det knyttet metodiske utfordringer til slike holdningsundersøkelser som neppe blir mindre når vi også skal utforme et design der spørsmålene skal oversettes til en rekke ulike språk og formidles innenfor rammen av et samfunnssystem som mange av respondentene er lite kjent med (Djuve, Gulløy, Kavli og Berglund 2009). Det er derfor viktig å ta hensyn til at holdningsdata skal tolkes med varsomhet, spesielt i en undersøkelse som foregår på mange språk.

Begreper i et minefelt

«Språk er makt», skrev samfunnsviteren og psykologen Rolf Mikkelsen Blakar i 1979. Makt- og demokratiutredningen plukket mer enn 30 år senere opp tråden og konstaterte at «Begreper og meningskategorier former oppfatningen av virkelighet, påkaller følelser og gir assosiasjoner. (...) Kamp om makt utspiller seg ikke bare i språket, men er også en kamp om språket» (Østerud, Engelstad og Selle 2003). Makt- og demokratiu-

tredningens sentrale poeng er at språket formidler og speiler maktforhold i samfunnet. Benevnelser og begreper bør derfor tas alvorlig. De blir heftende ved dem som omtales eller beskrives, og kan på den måten bidra både til å reflektere maktforhold og til å forsterke stigma eller skape et fremmedgjørende skille mellom de som omtaler og omtales. Nettopp fordi språk er makt, blir debatten om begreper ofte opphetet.

Det er vanskelig å finne et bedre eksempel på disse strukturene enn nettopp i debatten om innvandring og integrering. Begrepsmessige feilskjær ble – intendert eller ikke – etter hvert så vanlige at NRK Østlandssendingen i 1999 publiserte en egen svarteliste over hvilke begreper som var greie, hvilke man bør være varsomme med og hvilke som ikke bør brukes. Spør man de som betegnes, kan listen gjøres enda lenger. Vi har ingen ambisjoner om å trekke opp hele lerretet her. En avklaring av hvilke begreper og betegnelser vi benytter, og en kort kommentar om hvorfor, er likevel på sin plass.

Vi har valgt, i hovedsak, å bruke Statistisk sentralbyrås relativt nye begrepsapparat (Dzamarija, 2008): Innvandrere betegner *personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre*, mens den gruppen som tidligere ofte ble omtalt som etterkommere, vil betegnes som *norskfødte med innvandrede foreldre*. Dette er personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre, og som i tillegg har fire besteforeldre som er født i utlandet³. Begrepene er hensiktsmessige fordi de er presise, og fordi mye av de tallene som blir presentert i denne rapporten bygger på registerdata eller spørreundersøkelser der utvalget er trukket på bakgrunn av disse definisjonene. I en del av den registerbaserte gjennomgangen vil vi bruke begrepet *ikke-vestlig* bakgrunn for å betegne personer som har innvandret fra Asia (inkludert Tyrkia), Afrika, Mellom- og Sør-Amerika og Øst-Europa. Selv om Statistisk sentralbyrå har gått bort fra denne betegnelsen (Høydahl 2008), er *ikke-vestlig* et begrep som er brukt i mye av statistikken som fremdeles er relevant for temaet for denne undersøkelsen. I tillegg er det fremdeles slik at levekårene og familiemønstrene til innvandrere fra land i Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika og Øst-Europa ofte skiller seg klart både fra andre innvandrere og fra befolkningen for øvrig.

For å skille mellom de ulike undergruppene i spørreundersøkelsen, tar vi i tillegg i bruk betegnelsene «*etnisk norsk*» og «*norskfødt av pakistanske foreldre*». I spørreundersøkelsen er det trukket egne utvalg blant personer som har innvandret til Norge henholdsvis fra Pakistan, Vietnam, Iran og Irak. For å avlaste språket i rapporten, omtales disse informantene ofte som pakistanere, vietnamesere og så videre. Vi varierer også mellom Statistisk sentralbyrås betegnelse «Innvandrer» og den etter vår oppfatning mer treffende betegnelsen «Innvandret». Ved å beskrive en person som innvandrer, kan handlingen å flytte fra et land til et annet raskt tilskrives som en sentral, kanskje den mest sentrale, egenskap ved personen. Ved å bruke betegnelsen «innvandret»

³ Vi har i denne rapporten ikke behandlet det som er en voksende gruppe, nemlig personer som har én utenlandsfødt forelder, og én norskfødt.

bærer derimot kategorien mer preg av å beskrive en (av flere) handlinger personen har foretatt, mer enn hvem han eller hun er.

Kort om data og design

Rapporten bygger på og veksler mellom flere datakilder, både kvantitative og kvalitative. Her gir vi en kort begrunnelse og presentasjon av dem. Detaljert informasjon om datakilder og datainnsamling er gitt i vedlegg 1 sist i rapporten, nedenfor følger en kortversjon.

Spørreundersøkelse blant 1800 personer

Studier som tar sikte på å si noe om holdninger og praksiser blant innvandrere og norskfødte med innvandrede foreldre, krever spesiell tilrettelegging. Personer med innvandringsbakgrunn er derfor ofte dårlig, eller skjevt representert i generelle befolkningsundersøkelser (Djuve mfl. 2009). Vi har så langt som mulig tatt hensyn til dette i gjennomføringen av det som utgjør rapportens viktigste datagrunnlag, en spørreundersøkelse blant 1800 personer som ble gjennomført i samarbeid mellom Synovate Norge og Fafo.

Det ble trukket seks utvalg av personer mellom 20 og 55 år med bakgrunn fra Iran, Irak, Vietnam, Pakistan og Norge. I tillegg ble alle norskfødte med pakistanske foreldre over 20 år forespurt om å delta i undersøkelsen. Utvalgene ble trukket slik at det var en jevn fordeling av kvinner og menn i alle seks underutvalg. Spørreskjemaet ble oversatt til respondentenes morsmål og intervjuene foregikk på det språket respondenten foretrakk. Dermed inkluderes personer som på grunn av manglende norsksferdigheter ellers ikke hadde hatt mulighet til å delta, risikoen for misforståelser reduseres og vi sikrer at de som ble kontaktet reelt sett kunne vurdere om de ønsket å delta eller ikke. Intervjuerkorpsets kjennskap til hvordan spørsmålene ble oppfattet og vurdert, kombinert med deres kulturelle kompetanse i forhold til egen landgruppe, har også vært svært nyttig i gjennomføringen av undersøkelsen og i de senere analysene.

Svarprosenten varierer mellom 30 prosent i det irakiske utvalget og 50 prosent blant norskfødte med pakistanske foreldre (se tabell 1.1). Det kan også være relevant å gjøre en distinksjon mellom svarprosent og svartilbøyelighet (Djuve mfl. 2009). Mens svarprosent regnes i forhold til bruttoutvalget regnes svartilbøyeligheten på grunnlag av dem man faktisk har lyktes med å få kontakt med. Nekting (altså lav svartilbøyelighet) er gjerne den viktigste årsaken til frafall i surveyer i majoritetsbefolkningen. I flere innvandrede grupper er derimot hovedutfordringen å komme i kontakt med respondentene. Litt avhengig av hva som er årsaken til at det ikke er mulig å oppnå kontakt

kan man ifølge Djuve mfl. (2009) anta at «neking» gir større skjevheter enn «ikke kontakt», og at det derfor er viktigst å overvåke omfanget av nekt. Svartilbøyeligheten i vår undersøkelse varierer mellom 50 prosent blant innvandrede fra Vietnam, til 70 prosent blant innvandrede fra Iran og norskfødte med pakistanske foreldre.

Tabell 1.1 Frafallsregistrering, intervjuundersøkelse. Kilde: Synovate Norge/Fafo.

	Antall intervju	Antall nekt	Antall ikke svar	Brutto utvalg	Svarprosent	Svar-tilbøyelighet
Irak	300	208	492	1000	30 %	59 %
Iran	312	131	383	826	38 %	70 %
Pakistan	300	206	295	801	37 %	59 %
Norskfødt med pakistanske foreldre	300	129	168	597	50 %	70 %
Vietnam	300	305	309	914	33 %	50 %
Norge	300	253	242	795	38 %	54 %
Total	1812	1232	1889	4933	37 %	60 %

Registerdata fra Statistisk sentralbyrå

I tillegg til dataene fra spørreundersøkelsen har vi brukt både allerede publisert offentlig statistikk samt gjort enkelte egne analyser av registerdata levert av Statistisk sentralbyrå (SSB). Vi har tatt i bruk opplysninger fra ulike administrative registre over Norges befolkning per 31.desember 2007 når det gjelder blant annet demografiske opplysninger som sivilstatus og antall barn, arbeidsmarkedstilknytning og utdanningsnivå. I tillegg er det koblet til registerinformasjon på individnivå i spørreundersøkelsen slik at vi kunne få noe mer utfyllende informasjon om respondentene enn det vi hadde mulighet til å kartlegge under et telefonintervju.

Fokusgrupper blant småbarnsforeldre

Avslutningsvis gjennomførte vi fire fokusgrupper blant småbarnsforeldre (barn mellom 0 og 6 år) med i alt 15 deltakere, i tillegg til to individuelle intervjuer. Formålet var først og fremst å gå dypere inn i funn fra spørreundersøkelsen og få innspill til å fortolke og problematisere noen av de mest sentrale tendensene i materialet. Analysen av spørreundersøkelsen var dermed avgjørende både for valg av deltagere og for hvilke tema som ble tatt opp til diskusjon i de ulike fokusgruppene. Småbarnsfasen er den perioden av livet vi ofte finner det mest tradisjonelle kjønnsrollemønsteret, og derfor var det spesielt interessant å drøfte organisering av familieliv og likestilling med foreldre som var nettopp i denne livsfasen. Innenfor prosjektets rammer var det rom for fire fokusgrupper. Vi valgte derfor å gjennomføre to grupper med menn og to med

kvinner, henholdsvis med bakgrunn fra Norge og Pakistan. Til sammen intervjuet vi 10 menn og 7 kvinner. Samtalene og diskusjonene fulgte en løst organisert mal der vi trakk inn hovedfunn fra analysen som vi ønsket at deltakerne skulle drøfte videre, men hvor deltakerne og dynamikken i diskusjonene dem imellom avgjorde hvor mye tid som gikk til hvert tema og hvilken retning diskusjonene tok. I tillegg til å være en kilde til kunnskap i seg selv, har fokusgruppene også vært et nyttig verktøy i analysen av de kvantitative dataene.

Gangen i rapporten

Rapporten veksler mellom flere datakilder og flere perspektiver. Vi starter i *kapittel to* med en relativt omfattende beskrivelse av hvordan familiedannelse, familiestørrelse og for noen – samlivsbrudd – oppfattes og praktiseres i ulike deler av befolkningen. I kapitlet kombineres oppsummeringer av tidligere publiserte data og registerinformasjon om hvordan praksis ser ut på ulike områder og i ulike grupper, med nye surveydata der vi kartlegger og drøfter holdningene til de samme temaene i ulike deler av befolkningen. Kapitlet omfatter mellom annet holdninger til hva som er en passende alder å etablere familie, til samlivsbrudd og egne erfaringer om foreldres rolle i valg av partner.

I *kapittel tre* studerer vi deltakelse i arbeidslivet og hvordan denne deltakelsen varierer mellom kvinner og menn i ulike grupper, før vi går videre til å beskrive hvordan holdninger til kvinners yrkesaktivitet i ulike familiefaser varierer mellom de gruppene som er inkludert i undersøkelsen. Norskfødte med pakistanske foreldre vies spesiell oppmerksomhet.

I *kapittel fire* dreier vi søkelyset fra arbeidsliv til familieliv og ser nærmere på hvordan ulike familier har organisert arbeidsdelingen i hjemmet knyttet til husarbeid, vedlikeholdsarbeid, omsorgsarbeid og familiens økonomi. Vi avslutter med en analyse av hvordan den faktiske arbeidsdelingen i hjemmet oppleves – er den rettferdig? Og hva kjennetegner de som mener at den ikke er det?

I *kapittel fem* er temaet generelle holdninger til likestilling og hvordan de varierer i ulike grupper av befolkningen. Bakteppet er de tidligere beskrivelsene av det vi med en samlebetegnelse kan kalle likestillingspraksiser i ulike landgrupper. Hvilke typer oppgaver tilskrives henholdsvis kvinner og menn, og i hvilken grad er det oppslutning om det offentlige, norske likestillingsprosjektet blant kvinner og menn i ulike deler den innvandrede befolkningen?

I *kapittel seks* handler det om omsorg for gamle. Vi har foreløpig lite informasjon om hvilke faktiske valg innvandrede treffer knyttet til omsorg for gamle, men vi har spurt hva de tenker seg, og drøfter hvilke implikasjoner dette kan ha for at velferdsstaten skal kunne håndtere eventuelle nye behov også i eldreomsorgen.

I *kapittel sju* trekker vi trådene sammen fra alle kapitlene og sammenfatter hovedfunnene. Kapitlet er bygget opp slik at hvert av hovedtemaene oppsummeres og drøftes, først gjennom et sammendrag av hovedfunn som deretter følges av en diskusjon av hvilke implikasjoner funnene har. Vi vil også identifisere hvilke områder det etter vår oppfatning er behov for mer forskning.

Kapittel 2 Familieetablering og samlivsbrudd – holdninger og praksiser

Det har på relativt kort tid funnet sted betydelige endringer i familiepraksis i store deler av den vestlige verden. Kvinner utsetter å få barn, etablerer familie senere og de får færre barn enn for en til to generasjoner siden (for eksempel Lappegård 2000). Endringene knyttes blant annet opp mot økt likestilling, mødres deltagelse i lønnet arbeid og en sterk vekst i kvinners utdanningsnivå, og mange av endringene i familiepraksis ble først tydelige blant kvinner med høy utdanning (Skrede 1999). Endringene i familiemønster henger altså sammen med endringer i kvinners samfunnsmessige rolle og yrkestilknytning over livsløpet. Innvandrere fra ulike deler av verden bærer med seg ulike tradisjoner, praksiser og normer knyttet til det å etablere en familie og å leve i en familie. Samtidig kan tradisjoner og normer som er selvfølgelige i en sammenheng, bli utfordret av en ny hverdag i et nytt land.

Ambisjonen med kapitlet er å beskrive i praksiser ulike grupper knyttet til etableringen av en familie, som når og med hvem ulike grupper etablerer familie, og hvem som er involvert i ekteskapsbeslutningen. Videre vil vi undersøke hvor store husholdninger og familier som er vanlige, og til slutt ser vi nærmere på noen aspekter knyttet til samlivsbrudd. Gjennomgangen i dette kapitlet er basert på både eksisterende statistikk og resultater fra vår spørreundersøkelse blant etniske nordmenn, innvandrere fra Iran, Irak, Vietnam og Pakistan samt norskfødte med pakistanske foreldre. Sammenligninger mellom grupper underslår forskjeller innad i gruppene, og når vi beskriver hovedmønstre i familiepraksiser i ulike grupper, går det på bekostning av en beskrivelse av mangfoldet. Likevel er det viktig å få informasjon om hva som hovedsakelig kjennetegner hvordan ulike grupper *gjør* familie i Norge.

Etableringen av familie

Etableringen av en familie har tradisjonelt sett blitt initiert med ekteskapet. Ekteskapet markerte dermed overgangen til en ny livsfase. I dag er situasjonen annerledes. Samboerskap er utbredt, og stadig flere barn blir født utenfor ekteskap. Ekteskapet handler i dag ofte om å formalisere et allerede etablert samliv. Likevel er det deler av

befolkningen hvor ekteskapet fremdeles markerer begynnelsen av et samliv, det være seg blant religiøse etniske nordmenn (se Wiik 2009) eller i deler av den innvandrede befolkningen. Vi skal se nærmere på familieetableringer, ved hvilken alder det er vanlig å inngå ekteskap og få barn og hvordan holdningene til når det er ideelt å etablere en familie varierer mellom ulike grupper.

Tidspunkt for familieetablering

Samboerskap er en mer vanlig samlivsform blant etnisk norske enn i innvandrerbefolkningen (Daugstad 2008b)⁴. Mens 13 prosent av alle over 18 år i Norge er samboere, er andelen betraktelig lavere i landgruppene vi ser på i denne undersøkelsen – fra én prosent blant personer med bakgrunn fra Pakistan (innvandrede og norskfødte) til seks prosent blant de med bakgrunn fra Iran og Vietnam.

De siste 40 til 50 årene har det vært en klar tendens til at folk venter med å gifte seg. Gjennomsnittsalderen for førstegangsgifte har steget fra 23 år tidlig på 1960-tallet til i overkant av 30 år i 2007 (Lappegård 2004, Statistisk sentralbyrå, Ekteskap 2009). Dette henger i stor grad sammen med utbredelsen av samboerskap som samlivsform. Siden samboerskap fremdeles er svært lite utbredt blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre⁵, vil giftealder likevel gi en indikasjon på når folk stifter familie i denne delen av befolkningen.

Innvandrede og norskfødte med innvandrede foreldre gifter seg i hovedtrekk tidligere enn befolkningen sett under ett, og kvinner gifter seg tidligere enn menn. Forskjellene mellom den delen av befolkningen som har innvandret selv eller har foreldre som har innvandret og befolkningen for øvrig hadde sannsynligvis vært mye mindre om det hadde vært mulig å sammenligne etablering både i form av samboerskap og ekteskap.

Ser vi på andelen som er gift blant unge mennesker mellom 18 og 23 år, skiller de innvandrede gruppene i denne undersøkelsen seg ut ved at det er en betydelig høyere andel unge gifte enn det er i resten av befolkningen (tabell 2.2). I befolkningen som helhet er det få unge som er gift. Høyest andel unge gifte finner vi blant de med bakgrunn fra Pakistan – i aldersgruppen 18 til 23 år er 40 prosent av kvinnene og 16 prosent av mennene gift. Den laveste andelen unge gifte er blant de med bakgrunn fra Iran hvor rundt to prosent av mennene og 16 prosent av kvinnene i denne aldersgruppen er gift.

⁴Samboertall som er hentet inn gjennom intervjuundersøkelser viser at langt flere oppgir å være samboende enn det registrene fanger opp, men slike undersøkelser bekrefter likevel inntrykket av at samboerskap er lite vanlig blant mange afrikanske og asiatiske innvandrergrupper (Blom og Henriksen 2008, Daugstad 2008a).

⁵Foruten blant norskfødte med vietnamesiske foreldre (Daugstad 2008b).

Tabell 2.2 Andel gifte i alderen 18–23 år etter kjønn og landbakgrunn for utvalgte land. Statistisk sentralbyrå. 2007. Kilde: Egne analyser av data fra Statistisk sentralbyrå.

	Menn	Kvinner
Hele befolkningen	1	3
Innvandrere og norskfødte i alt	5	18
Innvandrere fra Iran	2	16
Innvandrere fra Irak	6	25
Innvandrere fra Vietnam	3	23
Innvandrere fra Pakistan	16	40
Norskfødte med foreldre fra Pakistan	5	11

Mye tyder på at ekteskapsmønsteret blir påvirket av botid i Norge. Den generelle tendensen er at personer som innvandret som unge gifter seg senere enn de som innvandret etter skolealder hvis vi holder sammenligningen innenfor samme landgruppe (Daugstad 2008b).

Gruppen av norskfødte med innvandrede foreldre er fremdeles unge, 85 prosent er under 20 år (Daugstad 2008b). Det er dermed få som er i en alder der ekteskap er aktuelt. Likevel ser vi at det blant norskfødte med pakistanske foreldre er betydelig færre som er gift i alderen 18 til 23 år sammenlignet med innvandrere fra Pakistan. Det samme finner vi blant norskfødte med tyrkisk og vietnamesisk bakgrunn.

Det er viktig å huske på at vi ikke sammenligner foreldregenerasjonen og barna deres, men parallelle generasjoner. Ettersom de fleste norskfødte med innvandrede foreldre fremdeles er unge og få har giftet seg, er det vanskelig å trekke konklusjoner om hvordan denne gruppens ekteskapsmønster kommer til å være når alle har vært gjennom vanlig alder for inngåelser av ekteskap. De som har giftet seg har gjort dette i ung alder, og vi vet ikke om deres ekteskapsmønster vil være representativt for resten av gruppen. Likevel ser det ut til at norskfødte med innvandrede foreldre velger å utsette giftemålet sammenlignet med innvandrere med samme landbakgrunn.

Som vi skal komme tilbake til i neste kapittel, påvirker det å bli mor kvinners tilknytning til arbeidslivet. I majoritetsbefolkningen har gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende økt fra 23,8 år i første halvdel av 1970-tallet (Lappegård 1999) til dagens situasjon der kvinner gjerne venter til de nærmer seg 30 år før de får sitt første barn. Det betyr i praksis at de fleste har rukket å gjennomføre en utdanning og begynne i jobb før de møter de forpliktelsene et barn innebærer. Generelt får innvandrede kvinner barn tidligere enn resten av befolkningen. Kvinners alder ved innvandring har mye å si for når de får barn, og det er klare skiller mellom de som innvandret før skolealder og de som har innvandret som voksne. De fleste kvinner som innvandret fra et ikke-vestlig land som voksne får barn i alderen 20 til 24 år. Det er markert tidligere enn kvinner med samme landbakgrunn som innvandret som barn og sammenlignet med resten av

befolkningen. De som innvandret før skolealder, får som oftest barn i alderen 25 til 34 år og ligner dermed mer på resten av befolkningen (Hurlen Foss 2006).

Hva er en passende alder for å etablere familie?

Ulike normer og forventninger til når det er passende for kvinner og menn å stifte familie kan være en del av forklaringen på hvorfor vi finner forskjeller i når det er vanlig å etablere familie i ulike grupper. I fokusgruppene vi gjennomførte med etnisk norske småbarnsmødre og -fedre, legger informantene liten vekt på forventninger fra omgivelsene eller familiens rolle når det gjelder å stifte familie. Likevel trekker flere fram at det kan være stigmatiserende for kvinner ikke å stifte familie, slik kvinnene med etnisk norsk bakgrunn diskuterer:

A: Jeg vil [...] si at det har større konsekvenser for kvinner ikke å ha barn. For menn er det bare den evige ungkaren som ikke har møtt den rette ennå.

B: Det er nok et stigma [for kvinner]. Vi slet med å få barn. Jeg har kjent på det kanskje aldri å kunne få barn.

Selv om ingen av de etnisk norske informantene mener at foreldrene eller omgivelsene eksplisitt la noen føringer på når de skulle stifte familie, opplever de likevel at det ligger noen mer generelle forventninger om at spesielt kvinner skal få en egen familie. I fokusgruppene med personer med pakistansk bakgrunn vektlegges foreldrenes rolle mye mer konkret. Alle deltakerne beskriver hvordan foreldrene kommuniserte forventninger om at det var på tide å gifte seg, og både kvinnene og mennene opplevde i større eller mindre grad et visst press fra omgivelsene for å etablere seg. Kvinnene med pakistansk bakgrunn var alle eldst i sin søskenflokk, og mente at de av den grunn hadde hatt et større press på seg for å gifte seg tidlig enn småsøskenene:

A: Jeg ble gift som 23-åring. De [foreldrene] var veldig interessert i å få meg gift. Jeg har mange småsøsken, og eldstemann skal ut. Det blir et signal: «De fikk avsatt en datter». Da er det ikke noe galt med familien. (...)

B: Jeg er eldst. (...) Jeg har en søster som nå skal gifte seg som 27-åring, det kunne jeg aldri ha gjort.

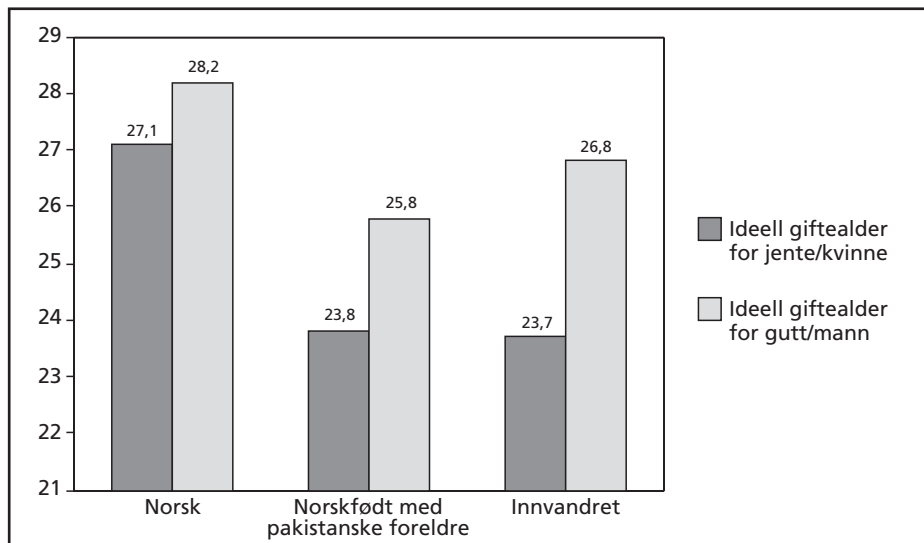
A: Ikke jeg heller. Søster fikk lov å ta lang utdanning først. Det fikk ikke jeg.

Den mest framtreddende forskjellen mellom informantene med norsk og pakistansk bakgrunn i fokusgruppene er at den siste gruppen opplevde at foreldrene hadde en mer aktiv rolle og helt eksplisitt kommuniserte sine forventninger om at det var på tide å etablere familie.

Vi spurte respondentene i spørreundersøkelsen om hva de synes er den ideelle alderen for henholdsvis kvinner og menn å gifte seg og få barn. Den samme spørsmålsformuleringen har tidligere blitt brukt i Den europeiske samfunnsundersøkelsen i 2006. Det kan være vanskelig å tallfeste når en synes det er på tide å stifte familie, og jevnt over har nesten en av fire ikke svart på disse spørsmålene. De har enten sagt at det vil variere og at det er vanskelig å vurdere eller at de ikke vet.

Blant de som har svart er det likevel klare forskjeller etter landbakgrunn med tanke på når respondentene mener kvinner og menn ideelt sett bør gifte seg og stifte familie. Personer med norsk bakgrunn svarer i gjennomsnitt at den ideelle alderen for å gifte seg er senere for både kvinner og menn sammenlignet med hva både norskfødte med pakistanske foreldre og personer som har innvandret gjør. For eksempel mener de etnisk norske respondentene i gjennomsnitt at kvinner ideelt sett bør gifte seg når de er 27 år, mens norskfødte med pakistanske foreldre og de som har innvandret mener den ideelle giftealderen for en kvinne i gjennomsnitt er i underkant av 24 år (se figur 2.1). Rundt halvparten av norskfødte med pakistanske foreldre og respondentene som har innvandret synes kvinner ideelt sett bør gifte seg før de er 25 år, mens bare 5 prosent av de med norsk bakgrunn mener det samme.

Figur 2.1 Oppfatning av ideell giftealder etter bakgrunn. Gjennomsnitt. (N=1378/1396). Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.

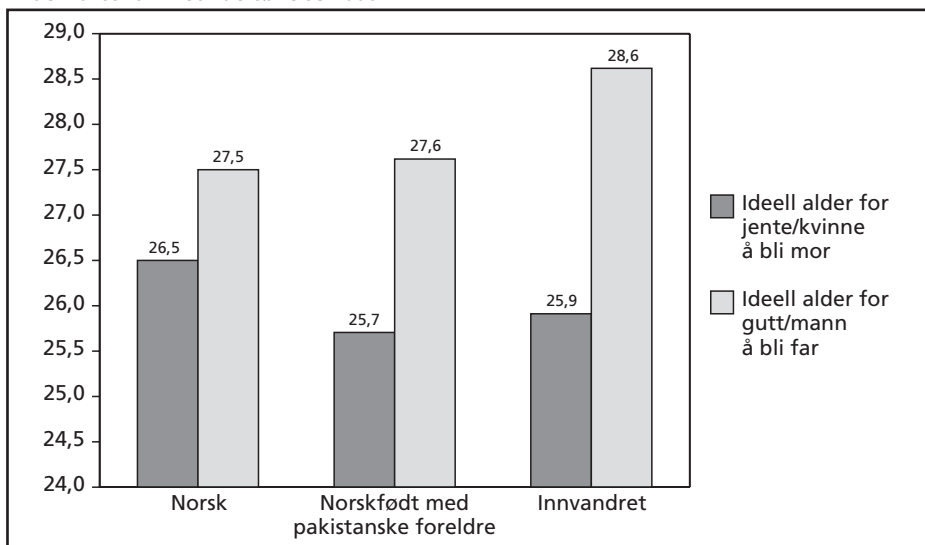


Når det gjelder den ideelle alderen for en kvinne å bli mor, ser vi igjen at personer med norsk bakgrunn gjennomsnittlig oppgir en høyere alder enn de andre landgruppene gjør. Likevel er det liten forskjell mellom respondentene som har innvandret og

de med norsk bakgrunn når det gjelder andelen som mener en kvinne ideelt sett bør vente med å få barn til hun har fylt 30 år. I begge grupper mener nesten to av ti at det er passende for en kvinne å få barn etter at hun har fylt 30 år.

Tendensen er snudd når det gjelder når menn bør få barn, og det er respondentene med norsk bakgrunn som i gjennomsnitt oppgir den laveste ideelle alderen for når menn bør bli fedre (se figur 2.2). Det er interessant å merke seg at forskjellene etter bakgrunn er størst når det gjelder oppfatningen av når kvinner bør gifte seg, mens forskjellene er mindre når det gjelder når kvinner og menn bør få barn.

Figur 2.2 Oppfatning av ideell alder å bli mor/far etter gruppe. Gjennomsnitt. (N= 1358/1365). Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



Alle gruppene mener kvinner ideelt sett skal gifte seg og få barn i lavere alder enn menn. Respondentene som har innvandret og de norskfødte med pakistanske foreldre mener i større grad enn etnisk norske at kvinner bør gifte seg og få barn tidligere enn menn. Personer med norsk bakgrunn er de eneste som har en lavere gjennomsnittsalder for når de mener kvinner og menn bør få barn enn for når de skal gifte seg. Dette kan gjenspeile at samboerskap har blitt en vanlig samlivsform, og at ekteskap ikke ses på som en forutsetning for å få barn.

Det er store forskjeller mellom de ulike gruppene av innvandrere med tanke på hva som oppfattes som en passende alder for å etablere familie. Innvandrede fra Pakistan og Irak mener at familieetablering bør foregå betraktelig tidligere enn hvordan innvandrede fra Iran og Vietnam bedømmer dette. Innvandrere fra Iran og Vietnam ligger på linje med de etnisk norske respondentene når det gjelder oppfatningen av

passende alder for familieetablering, utenom når det gjelder vurderingen av når kvinner bør gifte seg hvor de iranske og vietnamesiske innvandrerne oppgir en lavere alder. Tilsvarende så vi at det er flere unge gifte blant personer med pakistansk og irakisk bakgrunn, enn det er blant personer med iransk og vietnamesisk bakgrunn. Dermed følger holdningene til familieetablering samme mønstrene etter landbakgrunn som praksisen rundt når folk gifter seg.

Fordi de samme spørsmålene har blitt stilt i Den europeiske samfunnsundersøkelsen, kan vi sammenligne svarene i vår undersøkelse med holdningene i en rekke europeiske land. I en europeisk sammenheng er ikke holdningene til de innvandrede respondentene i vår undersøkelse spesielt konservative. Den ideelle giftealderen de innvandrede respondentene oppgir for kvinner og menn er høyere enn det oppfatningen er i befolkningen i mange land i Øst- og Sør-Europa og også i Storbritannia. Når det gjelder når kvinner og menn bør bli foreldre, oppgir innvandrere i Norge faktisk en høyere alder enn befolkningen i så godt som alle landene som er med i Den europeiske samfunnsundersøkelsen, inkludert land som Sverige, Danmark og Frankrike. Man skal være forsiktig med å sammenligne funn på tvers av undersøkelser som har blitt utført på ulik måte, men en sammenligning med Den europeiske samfunnsundersøkelsen tyder på de innvandrede personene i vår undersøkelse ikke er utpreget konservative i en internasjonal sammenheng.

Generelt er det langt større forskjeller etter landbakgrunn enn det er innen de ulike landgruppene. Sammenligner vi når kvinner og menn med ulik bakgrunn mener folk bør etablere en familie, ser vi at kvinnene jevnt over mener både kvinner og menn bør gifte seg og få barn noe senere enn menn mener, men forskjellene er svært små. Selv om det kan være naturlig å tenke seg at unge og eldre har ulik oppfatning av når det er passende å stifte familie, er det påfallende små forskjeller etter alder innenfor de ulike gruppene. Det er en tendens i alle gruppene at de med høyere utdanning mener familieetablering bør foregå noe senere enn personer med lavere utdanning.

Vi har tidligere sett at alder ved innvandring påvirker hvor tidlig folk får barn, og innvandrere som har tilbrakt størstedelen av livet i Norge får barn senere enn de som innvandret som voksne. Er det tilsvarende forskjeller mellom oppfatningen av hva som er passende alder for familieetablering? Norskfødte med pakistanske foreldre mener gjennomgående at familieetablering for kvinner og menn bør skje på et senere tidspunkt enn det innvandrere med samme bakgrunn mener. Innvandrere fra Pakistan er de som har de mest «tradisjonelle» holdningene til familieetablering og som oppgir den laveste alderen for når de mener kvinner og menn bør stifte familie. Selv om det er en klar forskjell mellom de som har innvandret fra Pakistan og de som er født i Norge av pakistanske foreldre, ligner holdningene til de norskfødte klart mer på innvandrere med samme bakgrunn som dem selv enn de gjør de mer «moderne» holdningene til innvandrere fra Iran og Vietnam.

Oppsummering

De siste tiårene har det vært en klar tendens at folk venter stadig lenger før de etablerer familie. Mens det rundt 60- og 70-tallet var vanlig å gifte seg og få barn relativt tidlig i 20-årene, har gjennomsnittsalderen for både giftemål og førstegangsfødsler nå økt til rundt 30 år. Personer som har innvandret og norskfødte med innvandrede foreldre etablerer derimot familie tidligere enn resten av befolkningen. De gifter seg i hovedtrekk tidligere og får barn i en yngre alder enn resten av befolkningen. Når folk stifter familie påvirkes av botid i Norge. Den generelle tendensen er at norskfødte av innvandrede foreldre eller personer som innvandret som unge gifter seg og får barn senere enn de med samme landbakgrunn som innvandret i voksen alder. Det er klare forskjeller mellom innvandrere fra de ulike landgruppene som inngår i undersøkelsen. For eksempel er det flere unge under 23 år som er gift blant personer med bakgrunn fra Pakistan og Irak enn blant personer med bakgrunn fra Vietnam og Iran. På samme måte er det i de ulike landgruppene ulike oppfatninger om når kvinner og menn ideelt sett bør gifte seg og få barn. Forskjellene etter landbakgrunn er størst når det gjelder oppfatningen av når kvinner bør gifte seg, mens det er mer enighet om når kvinner og menn bør få barn. Igjen er det innvandrere fra Pakistan og Irak som skiller seg ut ved å mene at familieetablering bør skje på et tidligere tidspunkt sammenlignet med de andre gruppene i undersøkelsen. Personer som har innvandret fra Iran og Vietnam ligger stort sett på linje med personer med norsk bakgrunn. Det er større forskjeller mellom de ulike landgruppene enn det er innad i gruppene, noe som tyder på at normene og forventningene personer med samme landbakgrunn opplever er forholdsvis ensartede.

På tide å gifte seg, men med hvem?

I en undersøkelse av innvandrerbefolkningens ekteskapsmønster, kan det være relevant å se på *hvem* folk gifter seg med. Et vanlig brukt mål på integrering er i hvilken grad ekteskap skjer innenfor eller på tvers av landgrupper. Og videre om vi ser tendenser til «kjedemigrasjon» hvor innvandrergrupper stort sett gifter seg med en bosatt i hjemlandet som så kommer til Norge gjennom familieinnvandring. Det var stor oppmerksomhet omkring såkalte henteekteskap for noen år tilbake og det ble hevdet at tendensen i noen innvandrergrupper til å hente ektefeller fra utlandet hindrer integrering. Satt på spissen er resonnementet at en ektefelle som har vokst opp i opprinnelseslandet vil bringe med seg tradisjonelle verdier og tankesett fra hjemlandet og dermed motvirke den integreringen som personen i Norge eventuelt har gått gjennom (Storhaug 2006 referert i Daugstad 2008b; Høringsdokument om «Beskyttelse mot tvangsekteskap» 2006). Uansett hva man skulle mene om et slikt resonnement, er det klart at en ektefelle

som nettopp har innvandret kan ha helt andre forutsetninger for å delta i det norske samfunnet enn en som har hatt sin oppvekst i landet og som dermed kjenner det norske samfunnet, behersker språket og allerede har etablert et liv her. Det kan derfor være interessant å undersøke utbredelsen av såkalte transnasjonale ekteskap – her forstått som ekteskap mellom to personer bosatt i ulike land.

Selv om familien kan ha sterke meninger om hvem som er en passende livsledsager, oppleves beslutningen om hvem man skal gifte seg med i Norge stort sett som et privat anliggende for paret det gjelder. I andre deler av verden er det vanlig at foreldre og familie er involvert i ekteskapsbeslutninger og at ekteskap arrangeres av andre enn paret som skal gifte seg (Bredal 2006). Vi skal her undersøke i hvilken grad folk gifter seg med personer med samme landbakgrunn som dem selv eller, om de finner en partner med en annen landbakgrunn, og hvor vanlig det er å gifte seg med en person som er bosatt i opprinnelseslandet. Videre skal vi se på i hvor stor grad foreldre er involvert i ekteskapsbeslutningen.

Ektefelle fra Norge eller fra hjemlandet?

Selv om det er noe variasjon i alle landgruppene som inngår i undersøkelsen, altså personer med bakgrunn fra Norge, innvandrere fra Iran, Irak, Vietnam og Pakistan og norskfødte med pakistansk bakgrunn, gifter personer seg stort sett med andre med samme landbakgrunn (Daugstad 2008b). Men dette gir likevel ikke et fullgodt svar på *hvem* de gifter seg med. Betegnelsen «med samme landbakgrunn» rommer mye. Det kan være en som er født og oppvokst i utlandet og som har kommet til Norge nettopp for å gifte seg og stifte familie. Eller det kan være en som er født og oppvokst i Norge, som har hatt hele sin skolegang her, og som dermed har helt andre forutsetninger for å klare seg i det norske samfunnet enn en som innvandrer i forbindelse med ekteskapet.

Tre av fire av innvandrere med pakistansk bakgrunn som giftet seg i perioden 1996 til 2007, giftet seg med en person som var bosatt i utlandet – i all hovedsak er det snakk om en ektefelle med samme landbakgrunn. Familieinnvandring er nå viktigste årsak til at personer med bakgrunn fra Pakistan kommer til Norge (Daugstad 2008b).

For de andre landgruppene i undersøkelsen er det mindre vanlig å finne seg en ektefelle i utlandet. Mens det blant personer som har innvandret fra Pakistan er like vanlig for kvinner og menn å gifte seg med en utenfor Norge, er det større kjønnsforskjeller i ekteskapsmønstre i de andre landgruppene. Blant personer med bakgrunn fra Iran, Irak og Vietnam er det flere menn enn kvinner som finner en ektefelle bosatt i utlandet, noe som kan ha sammenheng med at det er et overskudd av ugifte menn i forhold til ugifte kvinner i alle disse landgruppene (Daugstad 2006).

Norskfødte med pakistanske foreldre følger stort sett samme mønster med hensyn til hvem de gifter seg med som innvandrere med pakistansk bakgrunn. Syv av ti

Tabell 2.3 Giftemål i perioden 2002–2007 for ulike innvandrergrepper etter ektefellens bakgrunn. Prosent. Kilde: Daugstad (2008b:53;55).

		I alt (N)	Ektefelle bosatt i Norge på giftetidspunktet			Ektefelle ikke bosatt i Norge på giftetids- punktet
			Uten inn- vandrings- bakgrunn	Samme land- bakgrunn	Annen land- bakgrunn	
Iran	Menn	696	14	18	8	60
	Kvinner	436	22	29	13	37
Irak	Menn	974	14	14	8	64
	Kvinner	322	4	41	3	51
Vietnam	Menn	866	2	36	2	60
	Kvinner	638	17	48	4	31
Pakistan	Menn	711	5	18	3	75
	Kvinner	515	3	21	2	75
Norskfødte med pakistansk bakgrunn	Menn	515	3	23	4	71
	Kvinner	521	2	26	2	71

norskfødte med pakistansk bakgrunn som inngikk ekteskap i perioden 2002–2007 giftet seg med en som var bosatt utenfor Norge, hovedsakelig en fra Pakistan, og svært få giftet seg med en person uten innvandringsbakgrunn. Igjen er det viktig å minne om at gruppen av norskfødte med innvandrede foreldre fremdeles er svært unge og flertallet har valgt å utsette giftemålet sammenlignet med innvanderne. Det vil si at vi foreløpig bare vet noe om ekteskapsmønsteret blant det mindretallet som har giftet seg tidlig (jf Daugstad 2006).

Foreldrenes involvering i ekteskapsbeslutningen

Tradisjoner og praksiser rundt ekteskapsinngåelse varierer i ulike deler av verden, og det gjelder også hvorvidt andre enn paret som skal gifte seg er involvert i beslutningen om ekteskap. Arrangerte ekteskap er vanlige i deler av verden, og innebærer at ekteskapet ses på som et familieanliggende; som Bredal (2006:16) sier det: *«det er ikke bare individer som gifter seg, men hele (stor)familier»*. Denne formen for ekteskapsinngåelse er særlig vanlig blant hinduer, buddhister, shiker, muslimer og blant kristne bosatt i Midtøsten og Asia (Thorbjørnsrud 2001). Vi skal se nærmere på hvilken rolle foreldre har spilt når det gjelder beslutningen om *hvem* barna gifter seg med. Det er viktig å presisere at vi ikke vet noe om hvordan respondentene har opplevd foreldrenes involvering eller mangel på involvering. Noen kan ha vært utsatt for press for å gifte seg med den foreldrene har valgt, mens andre var komfortable med å overlate beslutningen om giftemål

til foreldrene. Atter andre kan ha ønsket at foreldrene hadde involvert seg i større grad. Grensene mellom frivillighet, press og tvang i arrangerte ekteskap kan være glidende og vanskelige å definere, også for de som er involvert (Bredal 2006).

Det er likevel interessant å se nærmere på hvilken rolle foreldrene har spilt i beslutningen om hvem man skal gifte seg med og hvor autonome folk opplever at de var i valg av partner. Vi stilte følgende spørsmål i spørreundersøkelsen:

Foreldre kan bidra på ulike måter når barna deres skal finne en ektefelle. Da du giftet deg, vil du si at...

- a. Du traff beslutningen om hvem du skulle gifte deg med alene
- b. Du traff beslutningen selv, men lyttet til hva foreldrene dine mente
- c. Foreldrene dine traff beslutningen
- d. Foreldrene dine traff beslutningen, men lyttet til hva du mente?

Alle de etnisk norske respondentene sier at de selv traff beslutningen om hvem de skulle gifte seg med, og kun to prosent mener at de i tillegg lyttet til hva foreldrene mente. Blant respondentene som har innvandret, mener i underkant av halvparten at de traff beslutningen om hvem de skulle gifte seg med alene, og tre av ti sier at det hovedsakelig var foreldrene som traff beslutningen.

Det er store forskjeller mellom de ulike gruppene av innvandrere når det gjelder hvilken rolle foreldre har spilt i ekteskapsbeslutningen. Mens kun 20 prosent av de med pakistansk bakgrunn først og fremst bestemte selv hvem de skulle gifte seg med, sier mellom 80 prosent (personer med irakisk bakgrunn) og 95 prosent (vietnamesisk bakgrunn) i de andre landgruppene at de selv tok beslutningen, enten alene eller etter å ha lyttet til hva foreldrene mente. De store forskjellene mellom landgruppene kan blant annet skyldes at det er store variasjoner når det gjelder hvor vanlig praksisen med arrangerte ekteskap er i hjemlandet.

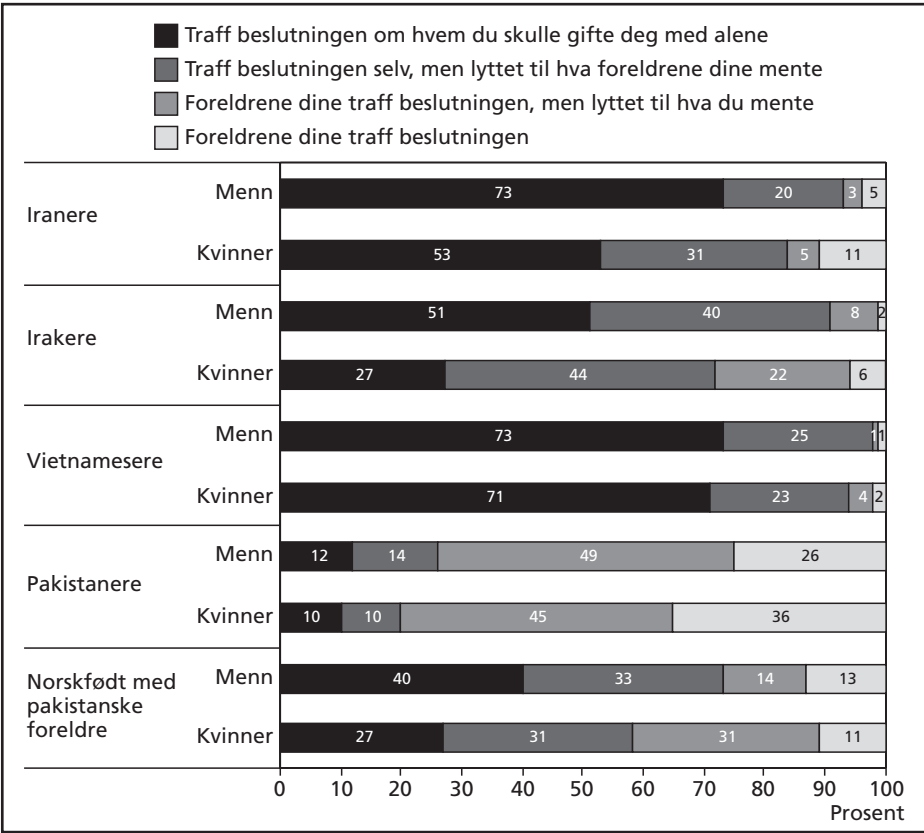
Det er en betydelig forskjell mellom norskfødte med pakistanske foreldre og de som selv har innvandret fra Pakistan med tanke på hvilken rolle de sier at de selv og foreldrene spilte i ekteskapsbeslutningen. Det er tre ganger flere norskfødte med pakistanske foreldre som mener de selv bestemte hvem de skulle gifte seg med enn det er blant innvandrere med samme bakgrunn. Altså ser vi en klar utvikling mot mer autonomi i ekteskapsbeslutningen i den landgruppen hvor arrangerte ekteskap i størst grad er en vanlig praksis. Som Bredal (2006) påpeker, har de norskfødte med pakistansk bakgrunn vokst opp i et samfunn hvor arrangerte ekteskap er lite vanlig og hvor denne formen for ekteskapsinngåelse blir sett på som undertrykkende. Dermed er det nærliggende å tenke seg at forskjellene vi ser mellom foreldrenes involvering i ekteskapsbeslutningen for innvandrede fra Pakistan og norskfødte med samme bakgrunn, handler om at normer og praksiser knyttet til ekteskapsinngåelse påvirkes og utfordres gjennom migrasjonen.

Videre har mange av de norskfødte med pakistansk bakgrunn som allerede har giftet seg, giftet seg i en relativt ung alder. Det kan tenkes at de som venter med å gifte seg, i enda mindre grad vil involvere foreldrene sine i valget av partner.

Så godt som alle med norsk og vietnamesisk bakgrunn oppgir som nevnt at foreldrene var lite involvert da de skulle gifte seg, og det gjelder både kvinner og menn. I alle de andre gruppene mener menn i større grad enn kvinner at de selv tok beslutningen om hvem de skulle gifte seg med (figur 2.3). Kjønnsskjellene er spesielt store blant innvandrede fra Irak og norskfødte med pakistanske foreldre. Mens 90 prosent av menn innvandret fra Irak svarer at de bestemte selv hvem de skulle gifte seg med, er andelen 72 prosent blant kvinner med samme landbakgrunn. På samme måte tok 73 prosent av norskfødte menn med pakistanske foreldre beslutningen selv, mot 58 prosent av kvinnene med samme bakgrunn.

Respondentene i spørreundersøkelsen er i ulike aldre, og mens noen nylig kan ha giftet seg, er det over 30 år siden andre inngikk ekteskap. Enkelte giftet seg før de

Figur 2.3 Graden av involvering fra foreldrene da respondenten skulle gifte seg, etter landbakgrunn og kjønn. Kilde: Fafos familieundersøkelse. (N= 1169)



innvandret til Norge, andre etter å ha bodd store deler av livet i landet. Respondentene har dermed truffet beslutningen om hvem de skulle gifte seg med under ulike tidsepoker, og det kan være tradisjoner og praksiser har forandret seg med tiden. Er det hovedsakelig de eldre respondentene som opplevde at foreldrene var involvert i deres ekteskapsinngåelse? De norskfødte respondentene med pakistanske foreldre er alle i de yngste aldersgruppene, så det er ikke mulig å se på forskjeller etter alder i denne gruppen. Siden det først og fremst er de som har innvandret fra Pakistan som sier at foreldrene var involvert i ekteskapsbeslutningen, er det mest interessant å se nærmere på denne gruppen. Selv i de yngste aldersgruppene sier nesten syv av ti at det hovedsakelig var foreldrene som tok beslutningen om hvem de skulle gifte seg med. Likevel ser det ut som om de yngre aldersgruppene i større grad har hatt innflytelse over foreldrenes beslutning. Mens 60 prosent av de mellom 50 og 54 år sier at foreldrene traff beslutningen alene, synker andelen til under 20 prosent blant de i 20- og 30- årene.

Foreldrenes utdanningsnivå har også noe å si for hvor involvert de har vært i ekteskapsbeslutningen. Generelt er bildet at jo høyere utdanning mor og far har, jo mindre involvert har de vært i beslutningen om hvem barna skal gifte seg med, men betydningen av foreldres utdanning varierer. Det ser dermed ut til at foreldrenes utdanningsnivå påvirker hvordan de forholder seg til barnas inngåelse av ekteskap. Likevel har respondentenes eget utdanningsnivå mer å si for hvor involvert foreldrene var da de skulle gifte seg. Blant norskfødte med pakistanske foreldre som har høy utdanning, har 80 prosent hovedsakelig selv tatt beslutningen om ekteskapet sitt, mens det samme gjelder rundt halvparten av de med videregående utdanning eller lavere. Kun åtte prosent av innvandrere fra Pakistan med grunnskoleutdanning eller lavere bestemte hovedsakelig selv, men andelen er rundt 30 prosent blant de som har videregående eller høyere utdanning.

Oppsummering

I alle landgruppene som er med i denne undersøkelsen, personer med bakgrunn fra Norge, Iran, Irak, Vietnam, Pakistan og norskfødte med pakistansk bakgrunn, gifter folk seg stort sett med andre med samme landbakgrunn. Majoriteten av innvandrere med pakistansk bakgrunn som giftet seg i perioden 1996 til 2007 giftet seg med en person bosatt i utlandet, hovedsakelig med en fra Pakistan. Også norskfødte med pakistansk bakgrunn gifter seg i stor grad med en fra foreldrenes hjemland.

Foreldre spiller en langt større rolle når unge skal finne partner i enkelte innvandrergupper enn det som er vanlig for de med norsk bakgrunn. Det er svært få blant de som har innvandret fra Iran og Vietnam som sier at foreldrene var involvert i beslutningen om hvem de skulle gifte seg med. Heller ikke blant irakiske menn er det vanlig at foreldrene har bestemt hvem de skal gifte seg med. Det er spesielt de som har innvandret fra Pakistan som sier at det var foreldrene som tok beslutningen da de skulle gifte seg. Også

norskfødte med pakistanske foreldre sier at foreldrene var mer involvert i ekteskapsbeslutningen enn de andre gruppene i undersøkelsen, men det er betydelig flere blant de norskfødte som har tatt beslutningen om ekteskap selv sammenlignet med innvandrere med samme bakgrunn. Dermed har det vært en klar utvikling i retning med autonomi i den gruppen som i størst grad praktiserer familiearrangerte ekteskap. Foreldre spiller en større rolle i ekteskapsbeslutningen til døtre enn for sønner. Hvor involvert foreldrene er, varierer også etter respondentenes utdanningsnivå, og foreldrene har spilt en mindre rolle for de med høy utdanning enn de med lav. Det er viktig å presisere at vi ikke kan si noe om graden av tvang og frivillighet i ekteskapsbeslutningen, selv ikke i de tilfeller hvor respondentene sier at de selv ikke var involvert i beslutningen.

Familiestørrelse

Som vi har vært inne på tidligere i kapitlet, har familiemønsteret i hele den vestlige verden endret seg de siste tiårene. Det har også vært endringer når det gjelder hvor store husholdninger folk bor i og hvor mange barn de får. Flerfamiliehusholdninger hører til sjeldenhetene, og når folk stifter familie i dag er det vanlig at de etablerer en egen husholdning. Kvinner får videre færre barn nå enn før (Lappegård 2000). Det har på relativt kort tid vært store omveltninger i normer og tradisjoner knyttet til mange deler av familielivet. Samtidig vil mange innvandrergrupper bære med seg andre tradisjoner og forventninger til det å stifte familie. Spørsmål vi ønsker å svare på i dette delkapitlet er: Hvor vanlig er det med storfamiliehusholdninger i ulike deler av befolkningen? Hvordan er utviklingen i fødselstall i de ulike landgruppene i undersøkelsen og hvordan varierer holdningene knyttet til familiestørrelse – hva tenker ulike grupper om hvor stor en familie bør være?

Hvem bor sammen?

De siste femti årene har gjennomsnittshusholdningen blitt vesentlig mindre, og stadig flere bor alene (Statistisk sentralbyrå, Husholdninger 2009). Dette står i kontrast til deler av innvandrerbefolkningen, hvor mange bor i store husholdninger og i blant med flere familier under samme tak. Flerfamiliehusholdninger er mest vanlig blant innvandrere fra Pakistan og Vietnam (Daugstad 2008b), og det er også i disse gruppene det er flest voksne som har foreldrene sine boende i Norge (Blom og Henriksen 2008). Muligheten for å bo i en flerfamiliehusholdning er avhengig av at man har utvidet familie i Norge og en samlet økonomi som gjør det mulig å kjøpe eller leie en bolig med plass til alle. Det har vært en dramatisk nedgang i andelen med ikke-vestlig bakgrunn som bor med sine foreldre i voksen alder de siste ti årene, særlig blant per-

soner med bakgrunn fra Pakistan og Vietnam. Dette kan tolkes som en tilpasning til en mer vestlig familiepraksis hvor det er vanlig å etablere en egen husholdning når en selv stifter familie (Blom og Henriksen 2008).

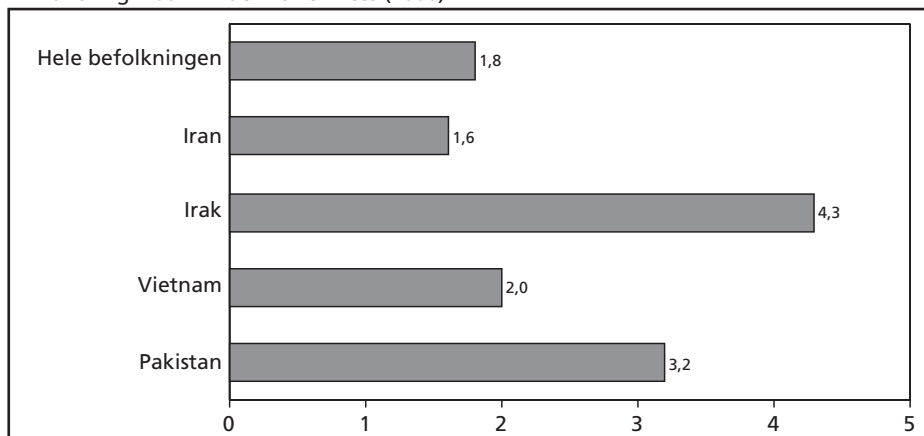
Hvor mange barn er vanlig?

Norske kvinner er nesten i Europatoppen når det gjelder fruktbarhet, og fødslene i 2008 tilsvarer at hver kvinne i gjennomsnitt føder 1,96 barn i løpet av livet. Dette er det høyeste fruktbarhetstallet i Norge siden 1975 (Statistisk sentralbyrå, Fruktbarhet 2009). De høye fruktbarhetstallene i Norge blir gjerne satt i sammenheng med familiepolitiske tiltak som har gitt kvinner gode muligheter til å kombinere yrkesdeltagelse og familieliv. Kvinner som har innvandret får flere barn enn kvinner med norsk bakgrunn. Likevel bidrar den høye fruktbarheten blant innvandrede kvinner minimalt til å heve fruktbarhetsnivået i Norge (Hurlen Foss 2006). Norges høye fruktbarhetstall skyldes altså først og fremst at kvinner med norsk bakgrunn får relativt mange barn.

Det skjuler seg store forskjeller i fruktbarhet i gruppen av personer med ikke-vestlig landbakgrunn (figur 2.4). Kvinner fra Irak er blant de som får flest barn i snitt og fruktbarhetstallene for denne gruppen var 4,3 barn per kvinne i 2004. Kvinner med bakgrunn fra Pakistan får flere barn enn befolkningen ellers, men fruktbarhetstallet er synkende. Totalt ligger fruktbarhetstallet på litt over 3 barn per kvinne, mens det i 1990 var 4 barn per kvinne (Hurlen Foss 2006).

Kvinner med bakgrunn fra Iran og Vietnam har et fruktbarhetsmønster som ligger tett opp mot resten av befolkningen med henholdsvis 1,6 og 2,0 barn per kvinne (Hurlen Foss 2006).

Figur 2.4 Samlet fruktbarhetstall (SFT) for ulike landgrupper. Kvinner som var over 17 år ved innvandring. 2004. Kilde: Hurlen Foss (2006)*.



*Vi har ikke opplysninger om fruktbarhetstall for norskfødte med pakistanske foreldre.

Kvinner alder ved innvandring til Norge påvirker fruktbarhetsnivået. For eksempel har kvinner som innvandret fra Pakistan som voksne et mye høyere fruktbarhetstall enn de som enten er født i Norge eller kom som barn. Kvinner som innvandret fra Pakistan før skolealder har et noe høyere fruktbarhetsnivå enn norskfødte med pakistansk bakgrunn (Hurlen Foss 2006). Det samme mønsteret finner vi igjen blant andre ikke-vestlige innvandrere og norskfødte med innvandrede foreldre.

Botid i Norge er viktig for å forklare forskjeller i fruktbarhet for innvandrerbefolkningen generelt, og fruktbarheten synker altså med økende botid (Lappegård 2000). Dette blir gjerne sett på som et resultat av integrasjon, og antagelsen er at med integrasjon vil økonomiske, politiske, sosiale og kulturelle forhold som påvirker fruktbarheten til befolkningen som helhet, også påvirke personer med innvandringsbakgrunn på samme måte. Likevel viser det seg at fruktbarhetsnivået i opprinnelseslandet fortsetter å påvirke fruktbarheten selv etter lang tid i Norge (Lappegård 2000). Det har i løpet av de siste tiårene skjedd dramatiske endringer i fruktbarheten i store deler av verden. Også i land hvor fruktbarhetsnivået er langt høyere enn i den vestlige verden, har det vært en nedgang i barnetallet. En del av de endringene en finner kan derfor ikke utelukkende ses som en del av en tilpasningsprosess. Synkende fruktbarhet kunne også være resultatet om innvandrere i Norge ikke hadde flyttet fra sitt hjemland.

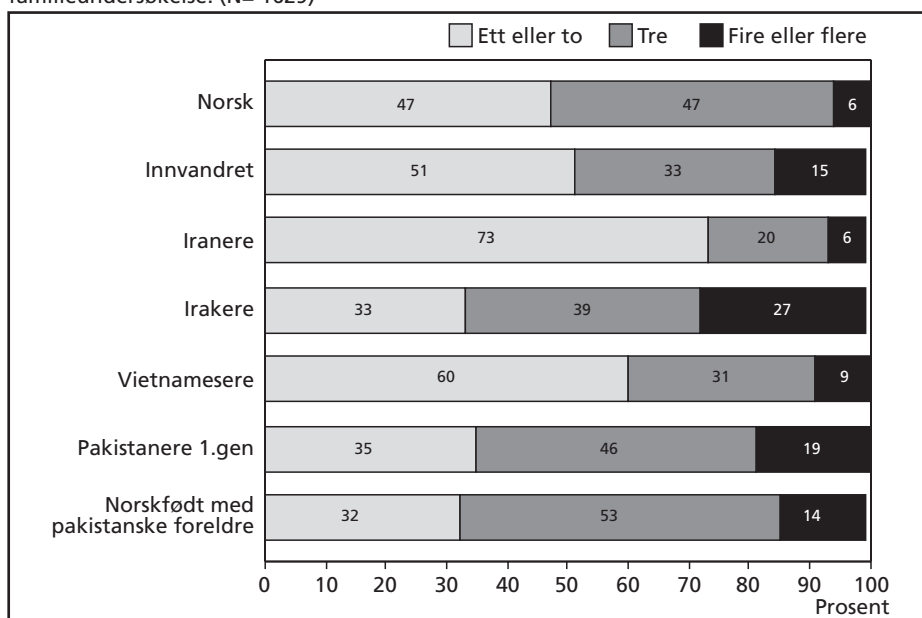
Holdninger til familiestørrelse

Selv om det kan se ut som personer med innvandringsbakgrunn tilpasser seg et «norsk» fruktbarhetsmønster over tid, er det som vi har sett fremdeles store forskjeller mellom ulike grupper i innvandrerbefolkningen både med hensyn til fruktbarhet og alder for første barn. Hvor mange barn man får kan være vel så avhengig av økonomiske og praktiske hensyn som holdninger til hva som er et passende antall barn. Likevel kan det være interessant å undersøke om det er store forskjeller mellom ulike grupper med tanke på hva som oppleves som en passende størrelse på en familie.

Variasjonene i holdninger til familiestørrelse mellom landgruppene gjenspeiler i stor grad forskjellene i fruktbarhet. Mens den store majoriteten av de med norsk bakgrunn mener det holder med to eller tre barn, er respondentene som har innvandret en mer delt gruppe. Det er større forskjeller i gruppen av innvandrere enn det er mellom de med og uten innvandringsbakgrunn (figur 2.5). Mens respondentene med iransk og vietnamesisk bakgrunn i gjennomsnitt mener det er passende med henholdsvis 2,3 og 2,5 barn, synes de med irakisk og pakistansk innvandringsbakgrunn at det ideelle er nærmere tre barn. Dermed mener respondentene med iransk og vietnamesisk bakgrunn at det er passelig med færre barn i en familie enn det respondentene med norsk bakgrunn oppgir. Norskfødte med pakistansk bakgrunn oppgir i gjennomsnitt et noe høyere antall barn som passelig i en familie sammenlignet med innvandrere med samme bakgrunn, men forskjellen er liten.

Det er interessant å merke seg at de gruppene som har relativt lave fruktbarhetstall, personer med bakgrunn fra Norge, Iran og Vietnam, får færre barn i snitt enn det de oppgir som passende for en familie. I de gruppene hvor det er høye fruktbarhetstall, personer med bakgrunn fra Pakistan og Irak, er det motsatt. De får noe flere barn enn det respondentene oppgir som optimalt. Det er dermed større forskjell i praksis mellom gruppene – altså hvor mange barn de får – enn det er mellom holdninger til hvor stor en familie ideelt sett bør være.

Figur 2.5 Antall barn det er passelig å få i en familie, etter landbakgrunn. Prosent. Kilde: Fafos familieundersøkelse. (N= 1629)



De store endringene i familiemønster vi har sett de siste 40 til 50 årene, knyttes, som nevnt innledningsvis, blant annet til at kvinner i større grad tar høy utdanning. For eksempel ble tendensene til utsatte barnefødsler og mindre barnekull først synlig blant høyt utdannede kvinner i Norge (Skrede 1999). Dermed er det ikke overraskende at holdninger til hvor stor en familie bør være, varierer noe etter utdanningsnivå. For eksempel er det kun tre prosent av de etnisk norske med høyere utdanning som synes det er ideelt med mer enn tre barn, mens andelen tredobles blant de med videregående utdanning. Blant norskfødte med pakistanske foreldre er det små forskjeller etter utdanningsnivå. Utdanning har mest å si for personer som har innvandret til Norge. Andelen som mener det er passelig med flere enn tre barn nesten halveres hvis

vi sammenligner personer med grunnskoleutdanning eller lavere (22 prosent mener flere enn 3 barn er passelig) med personer med videregående utdanning (13 prosent mener det samme). Forskjellene mellom de med videregående utdanning og de med høyere utdanning er liten.

Er det generasjonsforskjeller i synet på hvor store barnekull som er ideelt? Som nevnt tidligere, er aldersspennet i undersøkelsen vår relativt snevert, men vi ser likevel noen forskjeller etter alder, og alder har noe ulik betydning i de ulike gruppene. Personer i alderen 50 til 54 år med etnisk norsk bakgrunn skiller seg fra andre med samme bakgrunn ved at de foretrekker større familier. Også blant personer med irakisk og vietnamesisk bakgrunn synes de eldre at det er passende med flere barn enn det yngre personer synes, men blant de med iransk bakgrunn er det de yngste som oppgir et høyere antall barn enn andre.

Oppsummering

På tross av at det er et stadig større mangfold av familietyper, er kjernefamilien fortsatt den klart mest vanlige konstellasjonen å bo med. Blant innvandrere fra Pakistan og Vietnam er det relativt vanlig med flerfamiliehusholdninger selv om det er betraktelig færre i disse gruppene som bor med foreldrene sine nå enn for et tiår siden. Fruktbarhetsnivået i Norge var rekordhøyt i 2008, og mange innvandrergrepper har en langt høyere fruktbarhet enn befolkningen ellers. Av landgruppene som er med i vår undersøkelse, skiller Irak og Pakistan seg spesielt ut med høye fruktbarhetstall. Alder ved innvandring påvirker hvor mange barn kvinner får, og kvinner som innvandret som voksne får flere barn enn kvinner som innvandret før skolealder, mens norskfødte med innvandrerbakgrunn får enda færre barn. Holdningene til hvor mange barn det passer å få i en familie følger samme mønster etter landbakgrunn som fruktbarhetsmønsteret. De gruppene som har høy fruktbarhet, som innvandrere fra Pakistan og Irak, mener det er passende med flere barn enn grupper med lav fruktbarhet, som innvandrere fra Iran og Vietnam.

Samlivsbrudd

Det er ikke lenger slikt at ekteskap nødvendigvis varer livet ut. Tidlig på 1960-tallet var det tre skilsmisser per 1000 ekteskap i året, mens tallet nå er firedoblet (Statistisk sentralbyrå, Skilsmisser 2009). I tillegg har samboerskap blitt mer vanlig, og selv om det er lite statistikk om oppløsningen av samboerskap, vet vi at det er en mindre stabil samlivsform enn ekteskap (Barstad 2000).

Flere faktorer blir trukket fram for å forklare de økte skilsmisseratene, blant annet at det er mer sosialt akseptert å skille seg nå enn tidligere, og at forestillingen om romantisk kjærlighet skaper høye forventninger til hva et ekteskap skal innebære. Videre pekes det på at økt individualisering har ført til at kvinner og menn er mer opptatt av selvrealisering og personlig lykke, kanskje på bekostning av familiens og barnas velvære (for eksempel Macionis og Plummer 2005). I tillegg har kvinnes inntog på arbeidsmarkedet gjort dem mindre økonomisk avhengige, og kvinner har dermed i større grad enn før mulighet til å bryte ut av ekteskapet. Noen har hevdet at menn får mer ut av ekteskapet enn kvinner, særlig fordi kvinnene fremdeles står for det meste av arbeidet som gjøres i hjemmet (se Kalmijn og Poortman 2006; Delphy og Leonard 1992 referert i Macionis og Plummer 2005), og det blir da nærliggende å tolke de økte skilsmisseratene som at kvinner ikke lenger godtar dårlige vilkår i ekteskapet. Det er svært problematisk å hevde kategorisk at ett kjønn drar større fordel av ekteskap, og det vil være stor variasjon i hvordan samliv og maktforholdene er i et ekteskap. Like fullt viser det seg at det oftere er kvinner enn menn som tar initiativ til skilsmisser (Kalmijn og Poortman 2006; NOU 1991:3).

Få vil mene at de økte skilsmisseratene i seg selv er et gode; samlivsbrudd kan ha negative helsemessige, psykologiske og sosiale konsekvenser, også for barn som berøres (St.meld. nr.8 (2008–2009)). Likevel er det stor enighet om at det er viktig med en reell mulighet til å bryte ut av et ekteskap hvis en av partene skulle ønske det. En rekke religioner ser på ekteskapet som uoppløselig (jf. Thorbjørnsruds utredning i forbindelse med Ot.prp. nr. 51 (2003–2004)), og det har derfor vært uttrykt bekymring for at ikke alle kvinner i Norge har en reell mulighet til skilsmisse. Muslimske kvinners rett til skilsmisse er et tema som også har vært behandlet i Stortinget (jf. Ot.prp. nr.51 (2003–2004)).

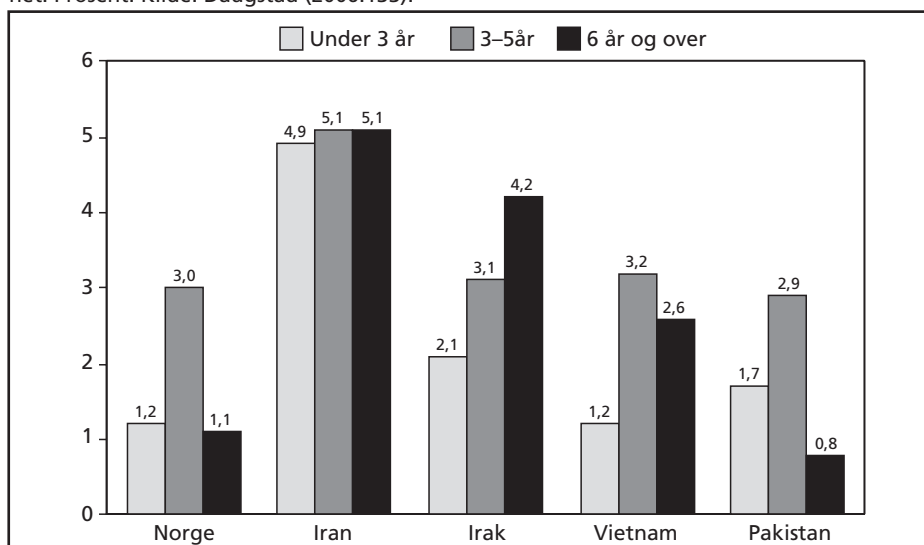
Skilsmisserater

Skilsmissestatistikken gir ikke uten videre et riktig bilde når vi ønsker å sammenligne samlivsbrudd blant personer som har innvandret og resten av befolkningen. For det første er samboerskap en mer vanlig samlivsform i befolkningen som helhet, og i en norsk kontekst blir samboerskap mer og mer rettslig og kulturelt likestilt ekteskapet. Inngåelser og oppløsningen av samboerskap registreres ikke, og siden samboerskap er uvanlig blant personer med ikke-vestlig bakgrunn betyr det at samlivsbrudd i denne delen av befolkningen i større grad synes i statistikken. For det andre regnes skilsmisseraten ut fra antall ekteskap i en viss gruppe. Innvanderne i Norge og de norskfødte med innvandrede foreldre er relativt unge og det er dermed færre langvarige og dermed stabile ekteskap i denne delen av befolkningen. Det vil si at statistikken kan overvurdere hyppigheten av samlivsbrudd i visse landgrupper sammenlignet med befolkningen

som helhet (Daugstad 2006). Derfor er det vanlig å sammenligne skilsmisserater etter ekteskapets varighet.

Det er små forskjeller i andelen skilte når vi sammenligner innvandrerbefolkningen sett under ett med hele befolkningen, men det er store forskjeller mellom de ulike landgruppene (Daugstad 2006). Par der begge har bakgrunn fra Pakistan og Vietnam har lav skilsmisserate, mens personer med bakgrunn fra Iran skiller seg hyppigere enn befolkningen ellers (figur 2.6).

Figur 2.6 Skilsmisser i ekteskap der partene har samme landbakgrunn etter ekteskapets varighet. Prosent. Kilde: Daugstad (2006:133).



Konsekvenser av en skilsmisse

Hvilke oppfatninger man har av konsekvensene av en skilsmisse vil ha noe å si for den opplevde muligheten til å forlate ekteskapet. For å si det enkelt: Hvis konsekvensene av en skilsmisse oppleves som mer alvorlige enn fordelene ved å bryte ut, vil samlivsbrudd sannsynligvis ikke oppleves som et godt alternativ (jf Kalmijn og Poortman 2006). En skilsmisse er for mange en dramatisk livshendelse som kan ha dyptgripende konsekvenser for livene til de som er berørt. Normer knyttet til hvordan ekteskapelige problemer bør håndteres kan variere. De sosiale konsekvensene av å bryte ut av et ekteskap vil være større i miljøer hvor skilsmisse defineres som et tabu. Vi har undersøkt hvordan respondentene opplever konsekvensene av et samlivsbrudd gjennom å be dem om å vurdere hvor enige de er i de følgende utsagnene:

- Ved et eventuelt samlivsbrudd hadde jeg vært redd for å miste kontakten med barna.

- Ved et eventuelt samlivsbrudd vil jeg få støtte fra min nærmeste familie.
- Ved et eventuelt samlivsbrudd hadde jeg vært redd for negative reaksjoner fra personer utenfor min nærmeste familie.

For de fleste av respondentene kan spørsmål om samlivsbrudd oppleves som hypotetiske, og det er metodiske utfordringer knyttet til å be folk sette seg inn i en situasjon som kan virke fremmed for dem. I tillegg er skilsmisse et følsomt og tabubelagt tema for noen av gruppene som er med i vår undersøkelse. Intervjuerne i spørreundersøkelsen rapporterte at en del respondenter syntes det var vanskelig å svare på spørsmålene om samlivsbrudd og at noen hadde problemer med å forstå spørsmålene. Det er likevel interessant å se hvordan oppfatningen av ulike konsekvenser av samlivsbrudd varierer mellom ulike grupper i befolkningen.

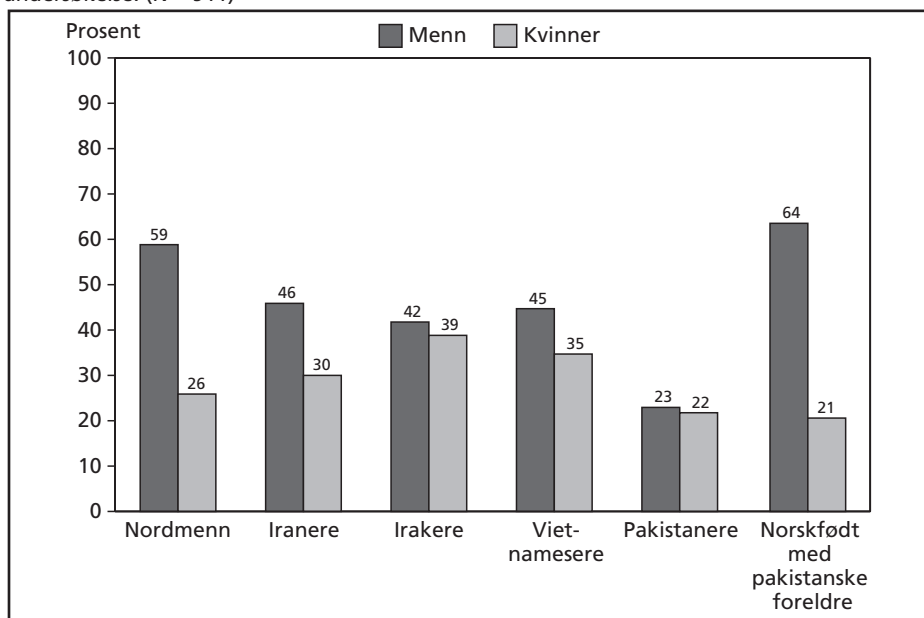
Kontakten med barna

Det er små forskjeller mellom de ulike landgruppene i undersøkelsen når det gjelder hvordan de vurderer å miste kontakten med barna som en konsekvens av samlivsbrudd. Rundt fire av ti i alle landgruppene er helt eller delvis enige i at de er redde for å miste kontakten med barna ved et samlivsbrudd, utenom i gruppen som har innvandret fra Pakistan hvor kun halvparten så mange (drøyt to av ti) er bekymret for denne konsekvensen av samlivsbrudd.

Selv om det er et politisk mål at begge foreldrene skal ha et felles ansvar for og mulighet til å være tilstede i barnas hverdagsliv også etter et samlivsbrudd, er det i de klart fleste tilfellene mor som har det daglige ansvaret for barna etter en skilsmisse. Åtte av ti barn bor hos mor etter en skilsmisse, ett av ti barn har delt bosted og ett av ti barn bor hos far (St.meld. nr.8 (2008–2009)). I andre deler av verden, blant annet i mange muslimske land, er det vanlig at mor får foreldrerett over små barn, mens far og hans familie får foreldreretten over store barn (Vogt 2009). Foreldreretten overføres altså når barna blir store og ikke trenger moren like mye, mens hovedpraksis i Norge altså er at mor beholder omsorgen for barna. Denne praksisen gjenspeiler seg også i hvilken grad kvinner og menn er redde for å miste kontakten med barna etter et samlivsbrudd. I alle landgruppene i undersøkelsen er menn mer redd for å miste kontakten med barna enn det kvinner er (figur 2.7), men det er klare variasjoner i hvor store kjønnsforskjellene er. Kjønnsforskjellene er spesielt store blant personer med norsk og iransk bakgrunn og blant norskfødte med pakistanske foreldre. Mens seks av ti menn med norsk bakgrunn er redde for å miste kontakten med barna etter et samlivsbrudd, er det mindre enn halvparten så mange kvinner som sier det samme. Det er interessant å merke seg at norskfødte kvinner med pakistanske foreldre i like stor grad er bekymret for å miste kontakten med barna som kvinner og menn som har innvandret fra Pakistan, mens menn født i Norge av pakistanske foreldre tre ganger så ofte sier at de er redd for denne konsekvensen av et samlivsbrudd. Dermed er de

også mer bekymret for å miste kontakten med barna enn etnisk norske menn. Det er ikke godt å si hvorfor kjønnsforskjellene varierer så mye mellom de ulike gruppene. En mulig forklaring kan være at samlivsbrudd faktisk har ulike konsekvenser i ulike grupper, og at for eksempel menn med irakisk, vietnamesisk og pakistansk bakgrunn i mindre grad forventer at menn i deres miljø mister kontakten med barna etter en skilsmisse. Fedre i Norge blir sjelden avskåret fra all kontakt med barna sine, og det kan være at menn med ulik landbakgrunn legger ulikt meningsinnhold i det å miste kontakten med barna sine. Mens noen fedre vil mene at mangel på daglig omsorg er å «miste kontakten med barna sine», kan det være at andre tenker at de uansett vil kunne treffe barna.

Figur 2.7 Andel som er helt eller delvis enige i at de hadde vært redde for å miste kontakten med barna ved et eventuelt samlivsbrudd etter landbakgrunn og kjønn. Kilde: Fafos familieundersøkelse. (N = 911)



Når vi undersøker hvordan ulike bakgrunnskjennetegn påvirker i hvilken grad folk er redde for å miste kontakten med barna ved et samlivsbrudd, er det først og fremst kjønnsforskjellene som er framtrepende. Det er lite tydelige mønstre når det gjelder hvordan folk i ulike aldre og med ulikt utdanningsnivå vurderer faren for å miste kontakten med barna.

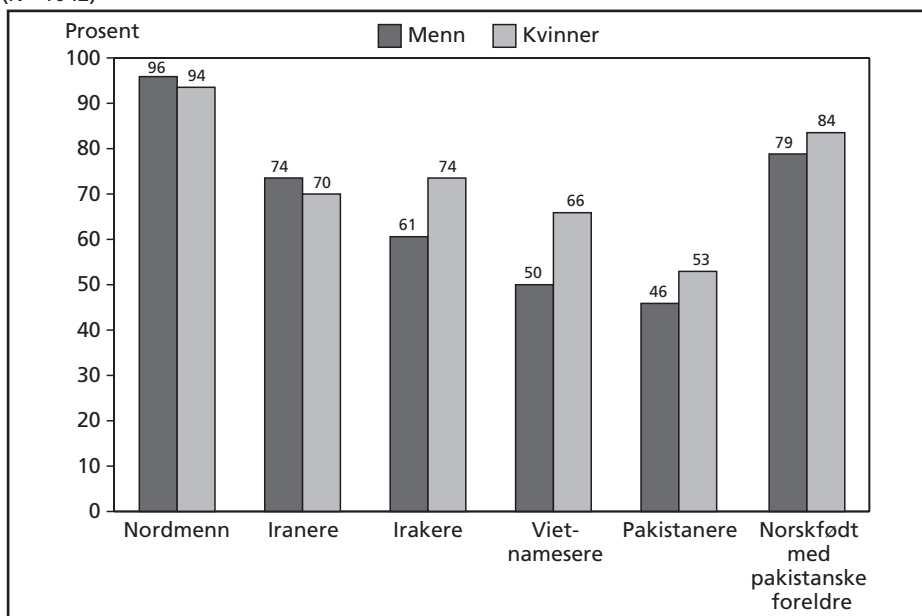
Støtte fra den nærmeste familien

Samlivsbrudd kan oppleves som dramatiske, og i en slik omveltning av hverdagen kan det være viktig med støtte fra omgivelsene. Samtidig er ikke skilsmisser sosialt akseptert i alle miljøer. Det er derfor interessant å undersøke i hvilken grad folk tror de hadde fått støtte av sin nærmeste familie ved et eventuelt samlivsbrudd.

Så godt som alle respondentene med norsk bakgrunn mener de ville fått støtte fra sin nærmeste familie ved et samlivsbrudd, og også den store majoriteten av respondentene med iransk og irakisk bakgrunn og norskfødte med pakistanske foreldre mener at de ville blitt støttet av familien i en slik situasjon. Det er færre blant de som har innvandret fra Vietnam og Pakistan som tror de ville fått støtte av den nærmeste familien ved et samlivsbrudd, og rundt halvparten i disse gruppene tror familien ville støttet dem.

Det er klart mindre kjønnsforskjeller med tanke på hvordan respondentene vurderer denne konsekvensen av en skilsmisse sammenlignet med det å miste kontakten med barna. I de landgruppene det er en forskjell mellom kvinner og menn i hvorvidt de tror familien ville støttet dem, er det noe flere kvinner enn menn som tror de vil få støtte av familien.

Figur 2.8 Andel som er helt eller delvis enige i at de hadde fått støtte fra sin nærmeste familie ved et eventuelt samlivsbrudd etter landbakgrunn og kjønn. Kilde: Fafos familieundersøkelse. (N= 1042)



Videre er det lite tydelige aldersforskjeller i hvordan folk vurderer at familien ville reagert på et samlivsbrudd. Det eneste unntaket er personer med vietnamesisk bak-

grunn, hvor andelen som tror familien ville støttet dem, halveres når vi sammenligner respondentene i 20-årene (80 prosent) med de som er 50–54 år (40 prosent).

For personer med iransk og irakisk bakgrunn spiller utdanningsnivå en klar rolle i hvordan respondentene vurderer at familien ville reagert på et samlivsbrudd, og jo høyere utdanning, jo større andel er det som mener familien ville støttet dem. Mens fire av ti innvandrere fra Iran med grunnskoleutdanning tror familien ville støttet dem, er det dobbelt så mange med høy utdanning som mener de ville få støtte fra familien ved et samlivsbrudd.

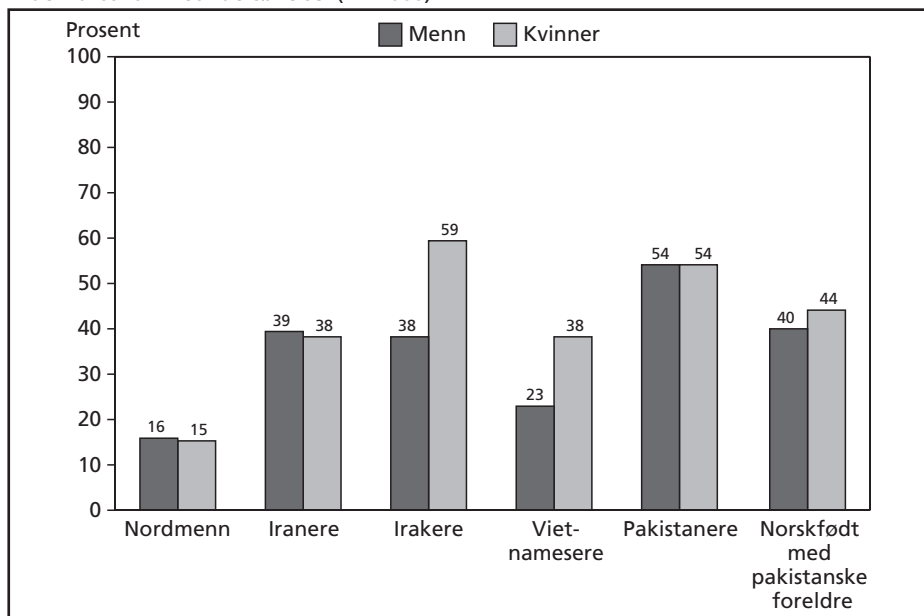
Reaksjoner fra omgivelsene

Selv om den nærmeste familien opptrer støttende etter et samlivsbrudd, kan reaksjonene fra andre personer være mindre positive. Reaksjoner fra personer utenfor den nærmeste familien er kanskje et bedre mål på hvordan skilsmisser blir sett på i et gitt sosialt miljø enn hvordan den nærmeste familien reagerer. Støtten fra den nærmeste familien kan være det som betyr mest for en person som gjennomgår en potensielt vanskelig tid, men frykten for negative sanksjoner kan også påvirke hvordan man vurderer mulighetene for å bryte ut av et ekteskap. Det er få av de etnisk norske respondentene som er redde for negative reaksjoner fra personer utenfor den nærmeste familien ved et eventuelt samlivsbrudd; kun 15 prosent er redde for denne konsekvensen av en skilsmisse. Til sammenligning er rundt halvparten av respondentene som har innvandret fra Irak og Pakistan redde for negative reaksjoner fra omgivelsene. Det er færre blant norskfødte med pakistansk bakgrunn som sier at de er bekymret for reaksjonene fra folk utenfor den nærmeste familien sammenlignet med innvandrere med samme landbakgrunn.

I de fleste landgruppene er det små forskjeller i hvorvidt kvinner og menn er redde for negative reaksjoner fra omgivelsene ved et samlivsbrudd. Unntakene er blant personer med irakisk og vietnamesisk bakgrunn (figur 2.9). I disse gruppene er kvinner mer bekymret for reaksjonene fra personer utenfor den nærmeste familien enn det menn er. Samtidig som kvinner med irakisk og vietnamesisk bakgrunn i større grad enn menn tror de vil få støtte fra sin nærmeste familie, er de altså i større grad enn menn redde for negative reaksjoner fra omgivelsene utenom den nærmeste familien.

Jevnt over er det flere i de eldre aldersgruppene som er redde for negative reaksjoner enn i de yngre aldersgruppene. For eksempel er det kun syv prosent av respondentene med norsk bakgrunn i alderen 20–29 år som er redde for negative reaksjoner fra omgivelsene ved et samlivsbrudd, mens det er nesten fire ganger flere som har denne bekymringen blant de i 50–54 års alderen. Det samme mønsteret finner vi også i de andre landgruppene, selv om aldersforskjellene ikke er like store i alle grupper. At eldre gjennomgående er mer bekymret for negative reaksjoner enn de yngre, kan tyde på at de yngre respondentene opplever at omgivelsene har større aksept for samlivsbrudd. Andre mulige tolkninger kan være at de yngre er mindre avhengige av diasporamiljøet eller at de bryr seg mindre om andres vurdering i tråd med tendensene til økt individualisering som vi ser på andre områder.

Figur 2.9 Andel som er helt eller delvis enige i at de er redde for negative reaksjoner fra personer utenfor den nærmeste familien ved et eventuelt samlivsbrudd etter landbakgrunn og kjønn.
Kilde: Fafos familieundersøkelse. (N= 1088)



Utdanningsnivå spiller en liten rolle for hvorvidt respondentene er bekymret for negative reaksjoner fra omgivelsene. Den eneste gruppen hvor vi finner klare forskjeller etter utdanningsnivå er innvandrere fra Pakistan, hvor nesten syv av ti med grunnskoleutdanning eller lavere sier at de er redde for reaksjonene til personer utenfor den nærmeste familien, mens i underkant av halvparten av de med høy utdanning er bekymret for det samme.

Oppsummering

De siste femti årene har det blitt stadig mer vanlig at ekteskap ender i skilsmisse. Skilsmisseratene i ulike deler av befolkningen varierer. Personer med bakgrunn fra Iran skiller seg i noe større grad enn befolkningen ellers, mens par der begge har bakgrunn fra Tyrkia, Pakistan og Vietnam har lav skilsmisserate. Samlivsbrudd vil i de fleste tilfeller ha dyptgripende konsekvenser for hverdagslivet til de som er berørt. Menn er gjennomgående mer redde for å miste kontakten med barna som en konsekvens av et samlivsbrudd enn det kvinner er. Forskjellen mellom kvinner og menn er særlig stor blant personer med norsk bakgrunn, norskfødte med pakistanske foreldre og personer som har innvandret fra Iran. Mens så godt som alle med norsk bakgrunn mener den nærmeste familien ville støtte dem i tilfelle det blir aktuelt med skilsmisse, er det betraktelig færre i innvandrergruppene som tror det samme. På samme måte ser vi at

respondentene med innvandringsbakgrunn er mer bekymret for negative reaksjoner fra andre enn den nærmeste familien sammenlignet med de med norsk bakgrunn. Dermed er det tydelig at de sosiale konsekvensene av et samlivsbrudd oppfattes som større blant de som har innvandret enn blant personer med norsk bakgrunn. I den grad det er kjønnsforskjeller med tanke på hvordan respondentene vurderer andres reaksjoner på et eventuelt samlivsbrudd, mener kvinner i større grad enn menn at de vil få støtte av den nærmeste familien samtidig som de er mer bekymret for negative reaksjoner fra folk utenom den nærmeste familien.

Avslutning

Vi har sett at familiemønstrene i Norge har vært i stor endring, og samfunnet er karakterisert av et mangfold av familiepraksiser. I den innvandrede befolkningen finner vi i større grad igjen et familie- og ekteskapsmønster som kjennetegnet majoriteten for førti til femti år siden, men det er stor variasjon mellom de ulike landgruppene. Dermed ser det ut til at normer og tradisjoner knyttet til familiepraksiser i opprinnelseslandet påvirker familiepraksiser i Norge etter innvandring. Innvanderne som inngår i denne undersøkelsen kommer fra ulike typer samfunn, og som vist i kapittel 1 skiller gruppene seg fra hverandre med tanke på *hvem* som har innvandret til Norge for eksempel når det gjelder utdanningsnivå, om de har innvandret fra urbane eller rurale strøk og religiøsitet. Alle disse forholdene kan påvirke holdninger og praksis knyttet til familieliv. Likevel ser det ut til at familiepraksiser også i denne delen av befolkningen nærmer seg et mer «norsk» mønster jo større del av oppveksten de har hatt i Norge. Dette kan skyldes folk påvirkes av nye impulser, krav og forventninger som de møter i Norge eller det kan være en tilpasning til den økonomiske og sosiale hverdagen i Norge. Uansett er det tydelig at migrasjonsprosessen i seg selv påvirker hvordan og når folk stifter familie.

Hvilke konsekvenser ulike praksiser knyttet til familieetablering vil ha, henger tett sammen med holdninger til hvem som gjør hva i familien. Først når vi ser på familie- og ekteskapsmønster i kombinasjon med holdninger til arbeids- og ansvarsdeling i hjemmet, kan vi få en indikasjon på hvilke konsekvenser ulike aspekter av familiepraksiser kan ha – og for hvem. Ulike måter å *gjøre* familieliv på i Norge, kan altså påvirke hvordan man lever i skjæringsflaten mellom arbeidsliv, samfunnsliv og familie.

Kapittel 3 Arbeid og familie – holdninger og praksiser

En viktig del av det norske likestillingsprosjektet har vært å legge forholdene til rette for kvinners yrkesaktivitet. Utover 1980- og 90-tallet ble den lønnede svangerskapspermisjonen gradvis utvidet og mulighetene for å ta ulønnet omsorgspermisjon bedret. Parallelt fant det sted en kraftig vekst i antall barnehageplasser, også for barn under 3 år, og det ble innført ordninger som fedrekvoté for å øke menns uttak av permisjon og tid med egne barn, tidskonto for å legge til rette for et mer fleksibelt uttak av permisjonstiden og kontantstøtte for å gi foreldrene mer tid til egne barn, større valgfrihet i tilsynsform og samtidig sørge for større rettferdighet i fordelingen av offentlige overføringer. Flere av reformene har vært debattert, og kanskje spesielt kontantstøtten har brutt med den ellers prioriterte målsettingen om at kvinner blir mer likestilt i arbeidslivet og at menn blir mer likestilt i omsorgen for barn. Generelt har likevel både økt fleksibilitet og større likedeling mellom menn og kvinner vært sentrale mål i familiepolitiske reformer (Kitterød 2002).

I dette kapitlet tar vi først utgangspunkt i registerdata og studerer deltakelsen i arbeidslivet blant ulike grupper av kvinner og menn, samt hvordan sysselsettingen blant kvinner varierer i ulike landgrupper etter hvilken familiefase de befinner seg i. Deretter tar vi i bruk spørreundersøkelsen og beskriver forskjellige holdninger til kvinners yrkesaktivitet, før vi avslutter med en drøfting av balansen mellom arbeid og familieliv blant norskfødte med pakistanske foreldre.

Deltakelse i arbeidslivet blant kvinner og menn

Det er færre yrkesaktive blant innvandrede personer enn det er i befolkningen totalt, og det er store forskjeller mellom ulike grupper av innvandrede. Av de landgruppene som er med i vår undersøkelse er det personer som har innvandret fra Vietnam og Iran som har de høyeste sysselsettingsratene, med henholdsvis 65 og 60 prosent i arbeid i 2008 (tabell 3.1). I motsatt ende av skalaen er personer som har innvandret fra Pakistan, hvor 48 prosent er i arbeid.

På tross av en markert vekst i kvinners yrkesdeltakelse i Norge fra 1970-tallet og til i dag, er det fortsatt flere menn enn kvinner som er i arbeid. Forskjellen mellom menns og kvinners yrkesaktivitet er imidlertid større blant personer som har innvandret enn i befolkningen totalt. Kjønnsskjellen i sysselsetting er spesielt markant blant personer som har innvandret fra Pakistan; mens 63 prosent av menn som har innvandret fra Pakistan er i arbeid, er andelen i arbeid halvparten så stor blant kvinner med samme bakgrunn. Også blant personer som har innvandret fra Irak finner vi store kjønnsforskjeller i sysselsettingsgraden.

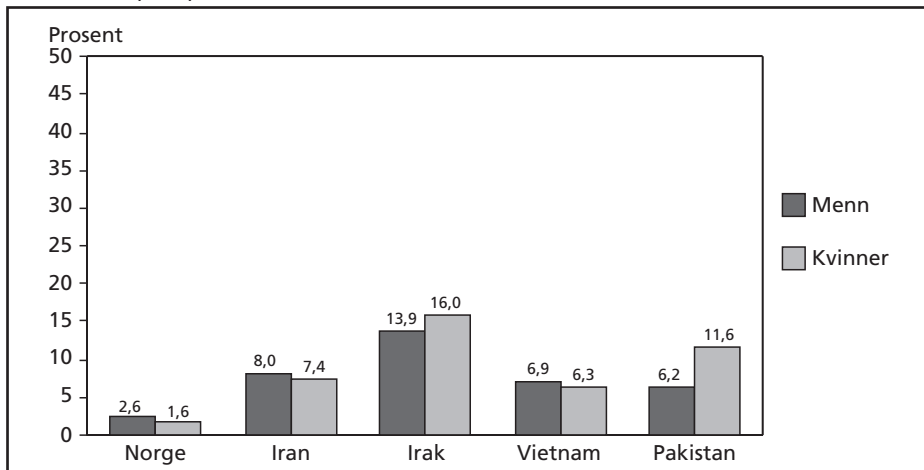
Tabell 3.1 Andel sysselsatte innvandrere i alderen 15–74 år, etter landbakgrunn og kjønn. 4. kvartal 2008. Kilde: Statistisk sentralbyrå, sysselsettingsstatistikk for innvandrere (2009).

	I alt	Menn	Kvinner	Differanse mellom menn og kvinner
Sysselsatte totalt	71,6	74,5	68,5	6,0
Sysselsatte innvandrere	64,2	69,3	58,7	10,6
Iran	59,7	62,7	56	6,7
Irak	47,4	55,2	35,9	19,3
Vietnam	64,7	68,3	61,5	6,8
Pakistan	48,2	63,1	32,3	30,8

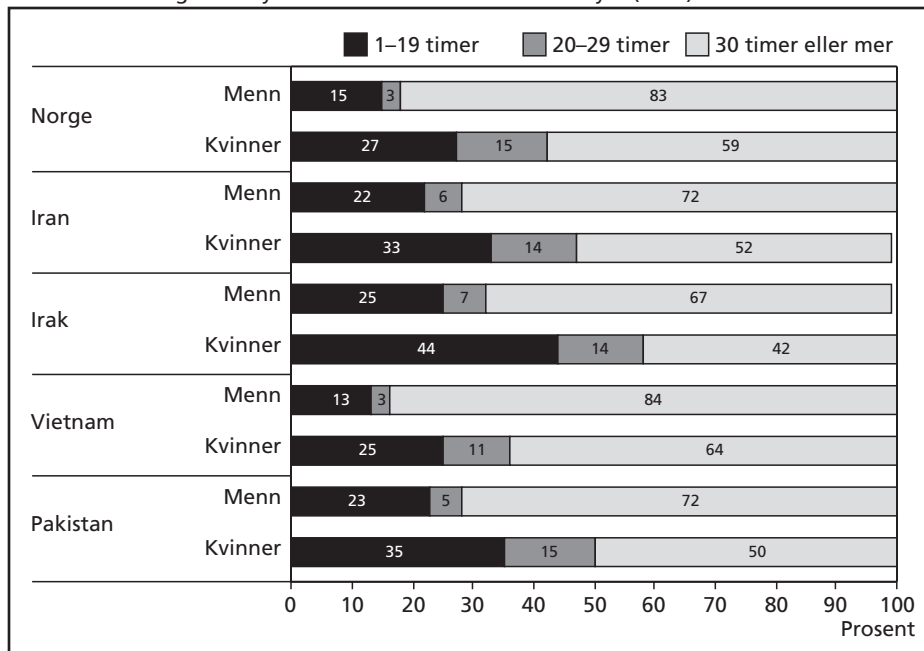
Det er mange grunner til at folk ikke er i arbeid. For noen er det frivillig, de er ikke orientert mot arbeidsmarkedet og ønsker for eksempel å være hjemmeværende med barn. Andre ønsker arbeid, men har ikke fått innpass på arbeidsmarkedet. For å få et mer utfyllende bilde av i hvilken grad kvinner og menn i ulike landgrupper er orientert mot arbeidsmarkedet, kan det derfor være nyttig å undersøke hvor mange som har registrert seg arbeidsledige (aktive arbeidssøkere) eller er deltagere på arbeidsmarkedstiltak.

Figur 3.1 viser at den registrerte arbeidsledigheten og deltakelse på tiltak er vesentlig høyere blant de som har innvandret fra ikke-vestlige land enn for andre innvandrede og for etnisk norske. For å gjøre det lettere å komme i arbeid eller utdanning er imidlertid innvandrede fra ikke-vestlige land en av flere prioriterte målgrupper for arbeidsmarkeds-tiltak. De vanligste arbeidsmarkeds-tiltakene er arbeidspraksis, arbeidsmarkedsopplæring og lønnstilskudd til arbeidsgivere som ansetter innvandrere til vanlige lønns- og arbeidsforhold med sikte på varig ansettelse (Kvinge og Djuve 2006). Innvandrede fra Irak skiller seg ut med en særlig høy andel arbeidssøkere og tiltaksdeltakere. Det er også interessant å merke seg at det blant personer som har innvandret fra Irak og Pakistan er flere kvinner enn menn som er enten aktive arbeidssøkere eller deltagere på tiltak.

Figur 3.1 Andel personer som er registrert som helt ledige eller deltakere på ordinære arbeidsmarkedstiltak etter landbakgrunn og kjønn. Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidsledighet blant innvandrere (2009).



Figur 3.2 Andel sysselsatte etter forventet arbeidstid, landgruppe og kjønn. Personer i alderen 16–74 år. Kilde: Egne analyser av data fra Statistisk sentralbyrå (2007).



Deltidsarbeid er langt vanligere blant kvinner enn menn⁶. Mens drøyt åtte av ti av yrkesaktive menn med norsk bakgrunn har en forventet arbeidstid på mer enn 30 timer i uka, jobber seks av ti kvinner med norsk bakgrunn fulltid (figur 3.2, forrige side). Den samme tendensen ser vi i alle landgruppene i undersøkelsen. Blant kvinner som har innvandret fra Irak og norskfødte kvinner med pakistanske foreldre jobber mindre enn halvparten av de yrkesaktives full tid.

Botid er en viktig faktor i forståelsen av innvandrede yrkesdeltakelse. Sysselsettingsgraden stiger generelt med økende botid, men den virker noe forskjellig for kvinner og menn og i ulike landgrupper. For menn ser det ut til at andelen sysselsatte stabiliserer seg etter rundt tre års botid, mens den synker når vi ser på gruppene med lang botid (rundt 10 til 15 år). Dette kommer av at det i gruppen med lang botid vil være flere eldre, alderspensjonister og uførepensjonister. For kvinner er imidlertid sysselsettingsgraden jevnt stigende med botid for alle gruppene i undersøkelsen. Fordi andelen arbeidstagere blant menn synker, mens den øker for kvinnene, ser vi at kjønnsforskjellene stort sett blir mindre med økende botid. På den annen side utjevnes *ikke* forskjellene mellom landgruppene når vi tar hensyn til botid.

Også utdanningsnivå, både den utdanningen som innvandrede har med seg og den de eventuelt tar etter å ha bosatt seg i Norge, kan ha betydning for deltakelse i arbeidsmarkedet. Utdanningsnivået i de ulike landgruppene i undersøkelsen varierer. Personer med bakgrunn fra Pakistan og Vietnam har lavest utdanning, mens innvandrede fra Iran har høyest andel personer med høyere utdanning. Det er flere menn enn kvinner i den innvandrede delen av befolkningen som har høy utdanning, og kjønnsforskjellene er spesielt store blant personer med bakgrunn fra Irak. Menn som har innvandret som voksne hadde høyere utdanning enn kvinner med samme landbakgrunn da de kom, i tillegg til at de i større grad har fullført en utdanning i Norge (Blom og Henriksen 2008).

I tillegg til deltakelse i det ordinære utdanningssystemet, vil kvalifisering i form av norskundervisning, introduksjonsprogram for nyankomne flyktninger og innvandrere og kvalifisering i det ordinære tiltaks- og kvalifiseringsapparatet være av betydning for deltakelse i arbeidslivet. Også her finner vi til dels betydelige kjønnsforskjeller. I korte trekk starter innvandrede kvinner i kvalifisering i like stor grad som innvandrede menn, men faller oftere fra underveis og fullfører i mindre grad. De går også i lavere grad fra deltakelse i kvalifisering til ordinært arbeid (Drøpping og Kavli 2002; Kvinge og Djuve 2006; Kavli mfl 2007).

Høy utdanning gir høyere grad av sysselsetting enn lav utdanning. Dette gjelder for både menn og kvinner og kjønnsforskjellen i arbeidsdeltagelse minker i takt med

⁶ Figur 3.2 viser forventet arbeidstid for hovedarbeidsforholdet til kvinner og menn. I en del kvinnedominererte yrker, blant annet i helsesektoren, er det relativt vanlig å ha flere deltidsstillinger for forskjellige arbeidsgivere. Det vil si at statistikken over forventet arbeidstid kan overvurdere bruk av deltid, særlig blant kvinner.

utdanningsnivå (Blom og Henriksen 2008). Samtidig er det ikke alle som får uttelling for den utdanningen de har gjennomført. Tre av fire innvandrere som er i jobb anser mulighetene til å få utnyttet sine ferdigheter og kunnskaper i jobben som gode eller svært gode (Blom og Henriksen 2008). Det er imidlertid klare variasjoner etter arbeidstagerens landbakgrunn. Over 80 prosent av personer som har innvandret fra Vietnam og Irak mener de har gode eller svært gode muligheter til å utnytte sine ferdigheter og kunnskaper i jobben. Personer med bakgrunn fra Sri Lanka og Somalia skiller seg ut ved at kun henholdsvis 56 og 57 prosent mente det samme. Kvinner i arbeid opplever i noe større grad enn menn at mulighetene for kompetanseuttelling er gode, men forskjellen er liten både for alle landgruppene sett under ett og i hver enkelt landgruppe (Blom og Henriksen 2008).

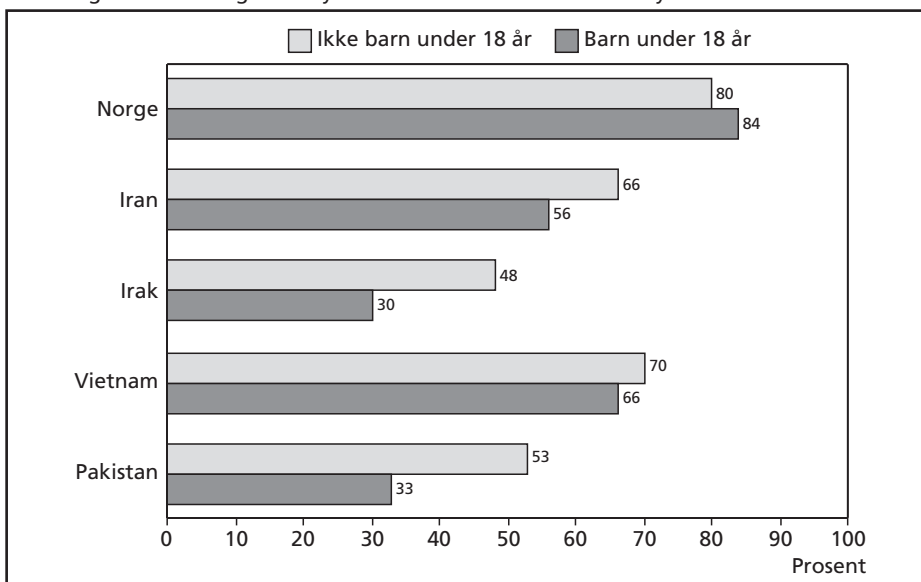
Høyere utdanning har i økende grad blitt en forutsetning for å få innpass på arbeidsmarkedet, og utdanningsnivå har mye å si både for sannsynligheten for å være sysselsatt og for hva slags yrke man har. I så måte er norskfødte med innvandrede foreldre bedre rustet enn de som har vokst opp uten samme muligheter til å gjennomføre høyere utdanning og uten de fordelene det må antas å gi at utdanningen din vil være kjent for norske arbeidsgivere. Det er en klar tendens at norskfødte i alderen 19 til 24 år med bakgrunn fra Pakistan og Vietnam i større grad er i høyere utdanning enn innvandrere i samme alder og med samme landbakgrunn (Daugstad 2008a). Dette er ikke overraskende gitt at personer som har innvandret vil ha større tilpasningsproblemer i forhold til det norske utdanningssystemet. Norskfødte med pakistanske foreldre deltar i høyere utdanning på lik linje med eller i større grad enn befolkningen ellers, men norskfødte med vietnamesisk bakgrunn tar i enda større grad enn andre høyere utdanning. I begge gruppene av norskfødte er det flere kvinner enn menn i høyere utdanning, en tendens vi også finner igjen i resten av befolkningen (Daugstad 2008a).

Familiefase og yrkesaktivitet

Menn og kvinners rolle i familien er gjerne knyttet til familiefase. Å stifte egen familie og å få barn påvirker både menn og kvinners yrkesaktivitet, men med motsatt fortegn. Småbarnsfasen faller gjerne sammen med den fasen man skal etablere seg i egen bolig og hvor behovet for ekstra inntekt ofte vil vokse. Vi maler her med en relativt bred pensel, men det er likevel ikke helt galt å si at mens menn som skaffer familie jobber mer, jobber kvinner i samme situasjon mindre. Dette gjelder som hovedregel både i majoritets- og minoritetsbefolkningen. Sammenhengene mellom familiefaser og kvinners yrkesaktivitet er imidlertid større i noen landgrupper enn i andre. I aldersgruppen 18–45 år er yrkesaktivitet blant kvinner uten barn under 18 år, gjennomgående høyere enn blant kvinner med. Forskjellene er spesielt store blant kvinner som har innvandret

fra Pakistan og Irak (figur 3.3). Det eneste unntaket er etnisk norske kvinner hvor yrkesaktiviteten er noe høyere blant kvinner med barn under 18 år enn blant kvinner uten barn i denne alderen.

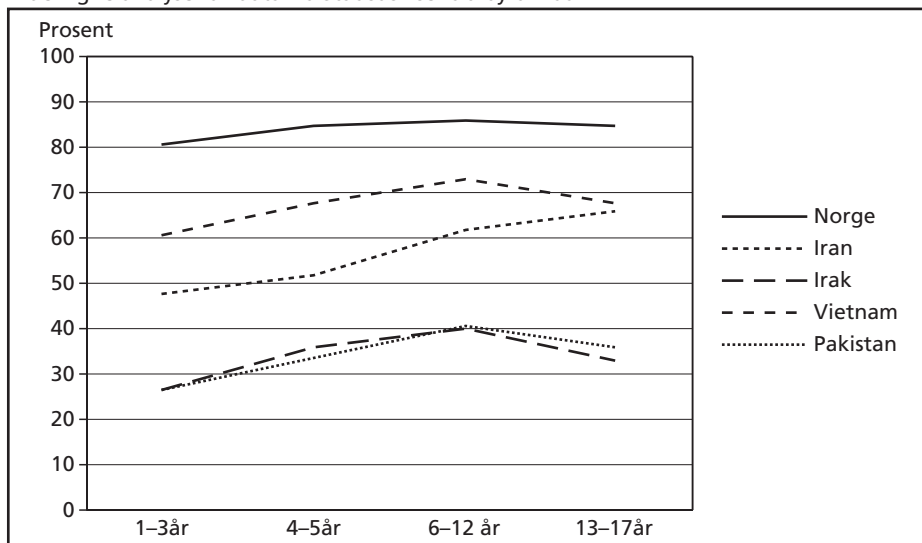
Figur 3.3 Andel kvinner mellom 18 og 45 år, i arbeid etter om de har barn under 18 år og landbakgrunn. Kilde: Egne analyser av data fra Statistisk sentralbyrå. 2007.



Samtidig påvirkes kvinners yrkesdeltakelse ikke bare av om hun har barn eller ikke, men også barnas alder. Etter hvert som barna blir eldre går stadig flere kvinner ut i arbeid. Andelen kvinner som er i arbeid er lavest når barna er små i alle landgruppene (figur 3.4). I de fleste landgruppene er det en jevn økning i mødres yrkesaktivitet fram til det yngste barnet er 12 år. Kvinner som har innvandret fra Iran øker sin yrkesaktivitet betraktelig ettersom barna blir eldre, med nesten 20 prosentpoengs økning i yrkesdeltagelsen fra yngste barn er 1–3 år til det er mellom 13 og 17 år. Ikke alle grupper har en like sterk økning i yrkesdeltagelsen ettersom barna blir eldre. Mødre med norsk bakgrunn har jevnt over høy arbeidsdeltagelse, uavhengig av yngste barns alder. I forhold til de andre landgruppene har også mødre fra Vietnam jevnt over en høy arbeidsdeltagelse. En del mødre vil fremdeles være i utdanning når barna er små, og noe av grunnen til at vi finner at yrkesaktiviteten blant mødre øker med barnas alder kan dermed være at mødrene ikke har rukket å etablere seg på arbeidsmarkedet ennå.

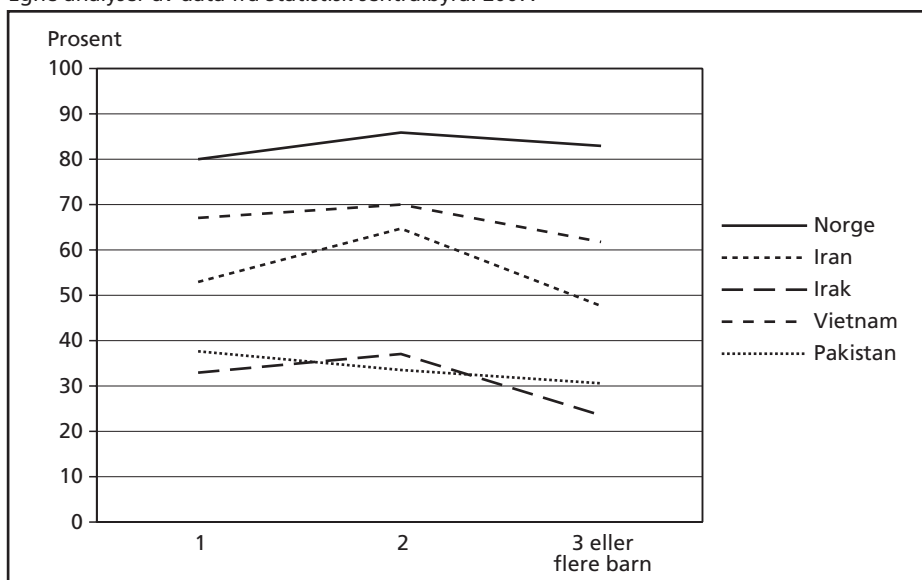
Omsorgsbyrden i en familie er gjerne størst når barna er små, men også antallet barn avgjør omfanget av omsorgsoppgavene. Det gjenspeiler seg også i kvinners yrkesaktivitet, kvinner med mange barn er i mindre grad yrkesaktive enn kvinner med

Figur 3.4 Andel kvinner mellom 18 og 45 år i arbeid etter yngste barns alder og landbakgrunn. Kilde: Egne analyser av data fra Statistisk sentralbyrå. 2007.



færre barn (figur 3.5). Forskjellen mellom å ha ett og to barn slår imidlertid ut noe forskjellig i ulike grupper. I alle landgruppene i undersøkelsen, med unntak av kvinner som har innvandret fra Pakistan, har mødre med to barn noe høyere yrkesaktivitet enn de med ett barn. Det er også variasjoner i hvordan andelen kvinner i arbeid påvirkes

Figur 3.5 Andel kvinner mellom 18 og 45 år i arbeid etter antall barn og landbakgrunn. Kilde: Egne analyser av data fra Statistisk sentralbyrå. 2007.



av å gå fra to barn til tre eller flere. Spesielt mødre med bakgrunn fra Iran reduserer yrkesinnsatsen ettersom de får flere barn.

Holdninger til kvinners yrkesaktivitet i ulike familiefaser

Som vi allerede har berørt, påvirkes kvinners deltakelse i arbeidslivet av om hun har barn eller ikke og av barnas alder. Dette gjelder både i majoritets- og minoritetsbefolkningen. Variasjonene i yrkesaktivitet mellom kvinner i ulike familiefaser er imidlertid større i noen landgrupper enn i andre. Forskning har pekt på en rekke forhold som er med på å forklare hvorfor kvinners yrkesaktivitet er lavere enn menns, og hvorfor avstanden mellom menn og kvinners yrkesaktivitet er større blant noen innvandrede enn det vi ser i befolkningen ellers. Kjønnforskjellene i yrkesaktivitet handler både om at innvandrede kvinner i noen landgrupper gjennomgående har lavere utdanning enn menn når de kommer til Norge og at de i mindre grad fullfører kvalifiseringstiltak eller ordinær utdanning etter at de har bosatt seg i landet (Blom og Henriksen 200x; Drøpping og Kavli 2002). Studier av innholdet i kvalifiseringstilbudene har også vist at selv om kvinner starter på kvalifiseringsløp i like stor grad som menn, så mottar de ofte et mindre intensivt og mindre arbeidsrettet tilbud og faller oftere fra underveis (Kavli 2008; Hagelund og Kavli 2009).

En del av årsaken, både til lavere yrkesaktivitet og større frafall i kvalifisering, er knyttet til at kvinner gjennomgående har større omsorgsoppgaver enn menn og at det er ulike holdninger til kvinners og menns rolle i familien både i majoritetsbefolkningen og i minoritetsbefolkningen. I den mer generelle integreringsdebatten har det også vært stilt spørsmål om religiøs praksis og kulturelt bestemte holdninger er med å bestemme oppfatninger om hva kvinner og menn kan eller ikke. I de følgende avsnittene retter vi derfor søkelyset mot ulike landgruppers holdninger til kvinners yrkesaktivitet i ulike faser av familielivet. Spørsmålet er tidligere brukt i flere undersøkelser rettet mot andre deler av den innvandrede befolkningen i Norge⁷, og lyder:

Synes du det er greit at en kvinne har lønnet arbeid på heltid, deltid eller ikke i det hele tatt...

- a. Etter at hun har giftet seg, men før hun eventuelt får barn
- b. Når hun har barn under 3 år
- c. Når hun har barn i alderen 3 til 6 år
- e. Etter at det yngste barnet har begynt på skole

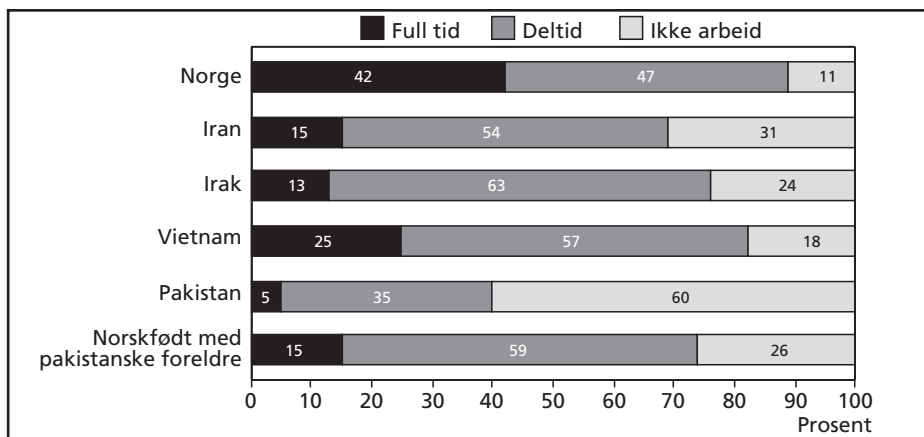
⁷ Se Kavli 2005

Store variasjoner i syn på kvinners yrkesaktivitet i småbarnsfasen

Det er først og fremst etter at kvinnen er blitt mor vi ser noen særlige variasjoner i oppfatningene av om hun bør ha lønnet arbeid og eventuelt i hvilken grad. Etter at hun har giftet seg, men før hun har fått barn, og etter at det yngste barnet er begynt på skole, er det svært få som mener at hun ikke kan ha arbeid.⁸ Vi velger derfor å se bort fra dem her.

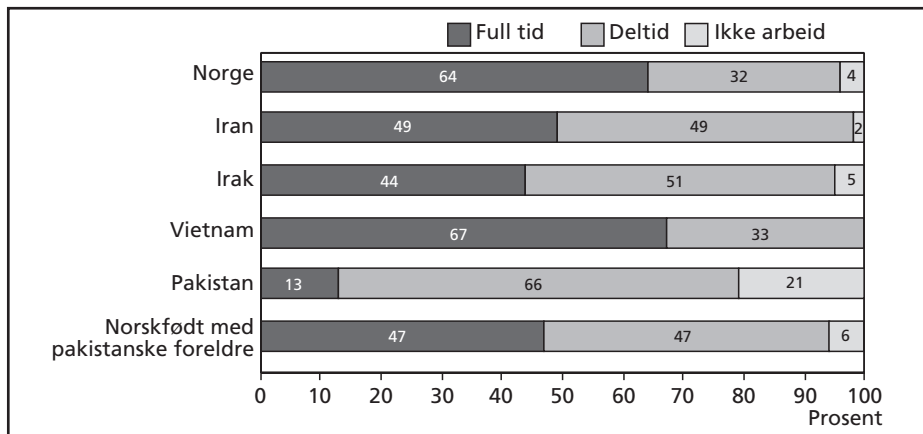
Figur 3.6 og 3.7 viser andelen som mener at kvinner kan arbeide utenfor hjemmet heltid, deltid eller ikke i det hele tatt henholdsvis når hun har barn mellom 0 og 3 år og når hun har barn mellom 4 og 6 år. Spørsmålet er stilt til alle respondentene i undersøkelsen, også de som ikke har barn eller partner. Som vi kunne forvente, er motforestillingene til at kvinner arbeider utenfor hjemmet størst i den fasen hun har barn mellom 0 og 3 år. Det er også her holdningsforskjellene mellom ulike landgrupper er størst. Blant innvandrede fra Pakistan mener om lag 4 av 10 at mor kan arbeide utenfor hjemmet mens hun har barn mellom 0 og 3 år – og et stort flertall av dem mener at hun da bør arbeide deltid. Seks av ti mener mor ikke bør arbeide utenfor hjemmet i det hele tatt i denne perioden. Blant norskfødte med pakistanske foreldre ser holdningene svært annerledes ut. I denne gruppen mener 7 av 10 at mor kan ha lønnet arbeid, selv om flertallet også her opplever deltid som det mest fornuftige alternativet. Vietnamesiske og etnisk norske respondenter svarer om lag like ofte at kvinnen kan ha en tilknytning til arbeidslivet, men skilles ad i synet på om det bør være hel- eller deltid. Blant etnisk norske respondenter mener 9 av 10 at mor kan jobbe, og hele 4 av 10 at hun kan arbeide heltid. Blant respondenter innvandret fra Vietnam svarer 25 prosent at mor kan

Figur 3.6. Andel som mener kvinnen kan arbeide utenfor hjemmet (hel- deltid, eller ikke i det hele tatt) når hun har barn mellom 0 og 3 år, etter landbakgrunn. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



⁸ Det er kun blant respondenter som har innvandret fra Pakistan at vi finner en viss andel – 10 prosent – som mener at mor bør være hjemme full tid også etter at det yngste barnet har begynt på skolen.

Figur 3.7. Andel som mener kvinnen kan arbeide utenfor hjemmet (hel- deltid eller ikke i det hele tatt) når hun har barn mellom 4 og 6 år, etter landbakgrunn. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



arbeide full tid med barn under 4 år. Hovedinntrykket fra de andre landgruppene i undersøkelsen er at det er svært få som mener at mor kan arbeide full tid med så små barn. Med unntak av de som har innvandret fra Pakistan, mener dermed 70 prosent eller flere at kvinner kan være yrkesaktive også i den tidlige småbarnsfasen. Skillet mellom landgruppene handler primært om mor bør arbeide hel- eller deltid.

Etter hvert som barna blir eldre (4 til 6 år), øker andelen som mener mor kan være yrkesaktiv til nesten 8 av 10 blant innvandrede fra Pakistan og til mellom 9 og 10 av 10 i de øvrige landgruppene (figur 3.7). Her er det dermed liten uenighet om at mødre kan være i arbeid utenfor hjemmet. Variasjonene i holdninger handler igjen primært om mor bør arbeide deltid, eller om det er fornuftig at hun står i full jobb. Både blant innvandrede fra Pakistan og Irak mener et flertall at deltid fortsatt er det beste alternativet. Blant etnisk norske og innvandrede fra Vietnam mener et flertall at mor kan arbeide full tid, mens det er om lag like mange som svarer at henholdsvis heltid eller deltid er best blant norskfødte med pakistanske foreldre, og blant innvandrede fra Irak og Iran.

Hvem har størst reservasjoner mot kvinners yrkesaktivitet i småbarnsfasen?

Hovedbildet er altså at de fleste mener kvinner kan være yrkesaktive også etter at de har fått barn. Samtidig er barnets alder svært relevant i vurderingen av når mødre kan arbeide og hvor mye. I den fasen der familien har barn under 3 år, er det som vi har sett en betydelig andel som mener at kvinnen ikke bør ha arbeid utenfor hjemmet. Synet på kvinners yrkesaktivitet henger tett sammen med oppfatninger om hva som konstituerer en god oppvekst for barn. Vi kjenner fra tidligere undersøkelser at både

bruken av barnehager og oppfatningene av det tilbudet barn får mens de er i barnehage og på skolefritidsordninger varierer systematisk ikke bare etter barnets alder, men også mellom ulike landgrupper i befolkningen. (Djuve og Pettersen 1998; Kavli 2001). I tillegg til at det foreligger ulike oppfatninger av hvor bra eller dårlig det er for barn å passes av andre enn mor eller far i småbarnsfasen, har noen innvandrede foreldre også dårligere forutsetninger for å orientere seg om barnehagetilbudet, finne en økonomisk balanse mellom prisen for barnetilsyn og egen mulighet for yrkesinntekt og ikke minst kommunisere med personalet i barnehagen på en slik måte at de opplever at det er trygt å sende barna sine dit (Kavli 2004a). Vi mener det er interessant å se nærmere på hva som hvem som i vår sammenheng forfekter det mest kritiske synet på kvinners yrkesaktivitet i småbarnsfasen. Derfor skifter vi nå fokus, fra hvor mange som mener at mødre *kan jobbe*, til hva som kjennetegner de som mener at mødre *ikke bør arbeide* utenfor hjemmet i det hele tatt, så lenge hun har små barn.

Vi har gjennomført multivariate analyser der vi samtidig tar hensyn til flere av de kjennetegnene ved respondenten som erfaringsvis har betydning, slik som kjønn, utdanningsnivå, landbakgrunn, alder og om vedkommende har egne barn eller ikke. Likestilling i oppveksten har også vist seg å ha betydning for om man som voksen har en likestilt praksis i samlivet eller ikke, særlig for menn (Holter mfl. 2008). I tillegg var vi derfor interessert i om det har noen betydning hvorvidt respondentens egen mor hadde arbeid utenfor hjemmet i hele eller deler av oppveksten. At kvinner har lønnet arbeid er langt mindre vanlig i en del av de landene våre respondenter har innvandret fra enn i Norge, også dersom vi går noen år tilbake i tid. Mens over 80 prosent blant de etnisk norske respondentene svarer at mor var yrkesaktiv under hele eller deler av oppveksten, gjelder det samme om lag 30 prosent av de iranske og irakiske respondene, 18 prosent av de vietnamesiske og 11 prosent av de pakistanske. Blant norskfødte med pakistanske foreldre sier drøyt halvparten at mor var yrkesaktiv i hele eller deler av oppveksten. Det kan åpenbart være forskjeller i hvor lange perioder mor har vært yrkesaktiv, i hvilken fase av oppveksten hun hadde lønnet arbeid og i hvilket omfang. Som en generell indikator er den likevel interessant som et mål på organiseringen av den familien respondenten selv har vokst opp i og hvordan mors stilling der eventuelt sammenfaller med synet på om kvinner kan være yrkesaktive eller ikke.

Analysene peker på flere interessante forhold. For det første: kvinner og menn har ikke ulik sannsynlighet for å mene at mødre bør være hjemme full tid verken i den perioden hun har barn mellom 0 og 3 år, eller mellom 4 og 6 år (regresjon ikke vist). Derimot er utdanning viktig. Blant kvinner reduserer høy utdanning sannsynligheten for å mene at mor bør være hjemme full tid når familien har barn mellom 0 og 3 år. Blant menn går tendensen i samme retning, men den er ikke statistisk signifikant. Det er med andre ord blant de med lavest utdanning at vi finner flest som mener at mor bør være hjemme, også når vi har tatt hensyn til respondentenes landbakgrunn, kjønn, alder, om de har barn eller ikke og likestillingserfaring gjennom mors aktivitet i oppveksten.

For det andre er det, som vi allerede har vist, signifikante holdningsforskjeller mellom personer med ulik landbakgrunn. Blant de landgruppene som er inkludert i undersøkelsen er det stort sett slik at skepsisen mot at mor jobber (mye) i den perioden familien har små barn, er mer utbredt enn blant etnisk norske. Verken variasjoner i utdanningsnivå eller de andre egenskapene ved personene vi har tatt med i analysen fjerner denne forskjellen. For det tredje øker det å ha egne barn sannsynligheten for å mene at mor bør være hjemme full tid blant kvinner, men vi finner ikke den samme sammenhengen blant menn. For det fjerde: Likestillingserfaring under oppveksten ser ut til å legge føringer for hvordan både menn og kvinner oppfatter at det er rimelig å organisere denne delen av familielivet når de selv er blitt voksne. Hos både menn og kvinner som vokste opp med at mor var i lønnet arbeid under hele eller deler av oppveksten deres, er det lavere sannsynlighet for å mene at mødre i dag bør være hjemme.

For det femte: Blant de kvinnelige respondentene samlet sett bidrar ikke flere år i Norge til å øke andelen som mener at mor kan arbeide også mens familien har små barn. Derimot ser det ut til at innvandrede menn blir mer tilbøyelige til å mene at kvinner kan arbeide utenfor hjemmet i småbarnsfasen jo lenger de har bodd i Norge (ikke vist). Nok en gang er dette et stabilt funn også etter at vi tar hensyn til de tidligere nevnte egenskapene ved respondentene.

For å oppsummere, ser vi dermed at både utdanningsbakgrunn og landbakgrunn, hos menn og hos kvinner, har en selvstendig betydning i å forklare hvem som oftest mener at kvinner med små barn ikke bør arbeide utenfor hjemmet. Selv om likestillingserfaring fra oppveksten også spiller inn, fjerner det ikke betydningen verken av utdanning eller landbakgrunn. Vel så viktig er det å konstatere at vi i liten eller ingen grad finner signifikante forskjeller mellom menn og kvinner i synet på kvinners yrkesaktivitet i småbarnsfasen.

Fornyelse og bevaring – norskfødte kvinner med pakistanske foreldre

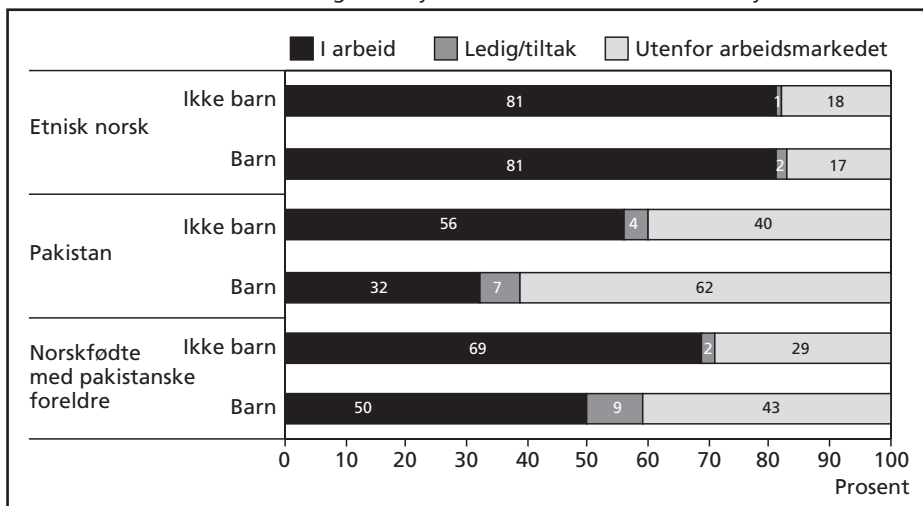
Vi påvirkes hele tiden av den virkeligheten som omgir oss. At mors yrkesaktivitet under oppveksten har betydning for voksne kvinner og menns holdninger til kvinners yrkesaktivitet er ett eksempel på det. Samtidig preges vi ikke bare av nære sosiale relasjoner og strukturer, men også av det samfunnet vi vokser opp i og er en del av. Skolegang i Norge, venner med bakgrunn fra andre land og andre typer familier, samt eksponering for den offentlige debatten om kvinners og menns likestilling, vil alt sammen være med på å påvirke holdningsdannelsen blant personer som er født i Norge av innvandrede

foreldre. Det er rimelig å forvente at deltakelsen i arbeidslivet er mer omfattende blant norskfødte med innvandrede foreldre enn blant de som har innvandret. Samtidig har organiseringen av familielivet klangbunn i verdier som kan være dypt rotfestet hos den enkelte og som gjerne står sterkt i overføringene mellom generasjoner. Hvilke praksiser som forlates, og hvilke som videreføres, er dermed på ingen måte gitt. Ulike familier vil også kunne treffe ulike valg. I de følgende avsnittene skal vi derfor se nærmere på og studere ett aspekt (av flere) ved hvordan norskfødte med pakistanske foreldre har organisert balansen mellom yrkesaktivitet og omsorg for små barn i form av kvinners yrkesaktivitet.

Flere mødre i arbeid blant norskfødte med pakistanske foreldre

Jenter som er oppvokst i Norge med pakistanske foreldre, kan vise til gode resultater på skolen og gjennomfører utdanningen i større grad enn det som er vanlig i befolkningen sett under ett (Aalandslid 2009). At utdanningen også tas i bruk i arbeidslivet er dermed ikke noen overraskelse. Norskfødte med pakistanske foreldre ønsker også å vente noe lenger før de gifter seg og får barn enn det som er vanlig blant de som selv har innvandret (jamfør kapittel 2). Figur 3.8 tar utgangspunkt i registerdata fra 2007 og viser andelen kvinner mellom 19 og 35 år som er i arbeid samtidig som de har

Figur 3.8. Tilknytning til arbeidsmarkedet blant kvinner i alderen 19 til 35 år, etter gruppe og om de har barn. Prosent. Kilde: Egne analyser av data fra Statistisk sentralbyrå. 2007.



hjemmeboende barn henholdsvis blant etniske nordmenn, innvandrede fra Pakistan og norskfødte med pakistanske foreldre⁹.

Blant etnisk norske kvinner mellom 19 og 35 år finner vi liten eller ingen forskjell i yrkesaktivitet avhengig av om de har barn eller ikke. Blant kvinner som har innvandret fra Pakistan er imidlertid 56 prosent av dem uten barn i arbeid, mot 32 prosent av dem med barn. Blant kvinner som er født i Norge av pakistanske foreldre er henholdsvis 69 prosent blant de som ikke har hjemmeboende barn i arbeid og 50 prosent blant de som har barn. Forskjellen mellom de som har innvandret fra Pakistan og de som er født i Norge av pakistanske foreldre er dermed betydelig, selv med den relativt snevre aldersavgrensingen vi har gjort. En del av disse kvinnene vil dessuten normalt være under utdanning. Det er også grunn til å minne om at gruppen av norskfødte med pakistanske foreldre i snitt er relativt unge, og at tallene over yrkesaktive mødre dermed kan endre seg.

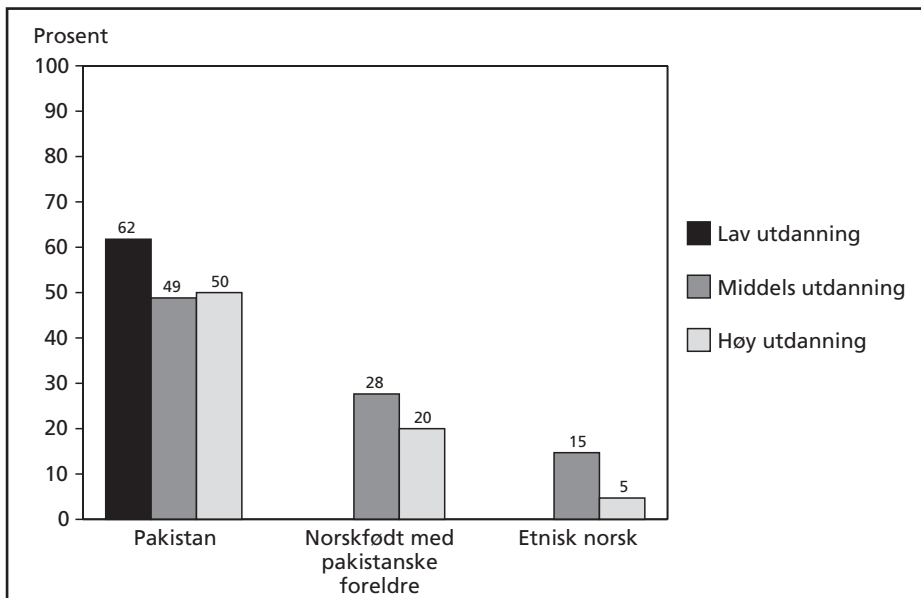
Og mer positive til at kvinner kan kombinere lønnet arbeid med små barn

På tross av at personer som har innvandret fra Pakistan framstår med et noe mer tradisjonelt syn på kvinners yrkesaktivitet enn befolkningen ellers, er spranget både i holdninger og praksis stort fra det som preger de som selv har innvandret fra Pakistan. Med barn under tre år mener 60 prosent av de som selv har innvandret at mor bør være hjemme. Blant de som er født i Norge mener bare 25 prosent det samme. Vi fant også at synet på om mor kan arbeide hel- eller deltid i ulike familiefaser er mer «moderne» blant de norskfødte enn det vi ser blant de som selv har innvandret (figur 3.4 og 3.5).

Noe av forskjellen kan knyttes til at de som har vokst opp i Norge gjennomgående har høyere utdanning enn de som har innvandret – og dermed et ønske om å bruke den i arbeidslivet (figur 3.9). Selv etter at vi har tatt hensyn til utdanning er det imidlertid klart høyere sannsynlighet for at de som er født i Norge av pakistanske foreldre mener mor kan arbeide også mens hun har små barn. Dette gjelder både menn og kvinner. Holdningsmønsteret minner i større grad om det vi ser blant etnisk norske respondenter, selv om oppfatningene om hel- eller deltidsarbeid heller mer mot deltid. Også når vi legger inn flere faktorer i analysen og tar hensyn til kjønn, alder, egne barn og hvorvidt mor hadde lønnet arbeid under oppveksten, er forskjellen mellom innvandrede fra Pakistan og norskfødte med pakistanske foreldre tydelig (se regresjonstabell 3.1).

⁹ Aldersavgrensingen er gjort for å unngå en generasjonseffekt siden svært få av de kvinnene som er født i Norge av pakistanske foreldre er eldre enn 35 år. Vi har ikke hatt mulighet til å ta hensyn til eventuell pågående utdanningsaktivitet, noe som dermed underdriver aktiviteten utenfor hjemmet, spesielt blant de yngste.

Figur 3.9. Andel som mener kvinner ikke bør arbeide utenfor hjemmet i det hele tatt mens hun har barn mellom 0 og 3 år. Etter utdanningsnivå* og gruppe. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008



* Blant norskfødte med pakistanske foreldre og blant etnisk norske er det for få respondenter med kun grunnskoleutdanning til at vi kan presentere tall for dem.

Noen kvalitative refleksjoner

Det skjer en tilpasning blant norskfødte med pakistansk bakgrunn til de løsningene som dominerer i majoritetsbefolkningen når det gjelder hvordan kvinner kombinerer familieliv og arbeid. Forskjellen mellom de som har innvandret og de som har vokst opp i Norge blir tydelig både når vi studerer holdninger og når vi undersøker rent faktisk hvordan familiene har organisert seg. Noe av dette forklares uten tvil av at en oppvekst i Norge setter spor i form av nye impulser og ideer. En av deltakerne i fokusgruppen blant kvinner med pakistansk bakgrunn formulerte det på denne måten: «*Som barn ønsket jeg at mamma skulle være mer ute – ute i arbeidslivet og vite mer om hva som foregikk ute*». Moderator: Har dere gjort andre valg her enn det foreldrene deres gjorde? «*Ja, vi tar et bevisst oppgjør fordi vi ser ting i Norge*». Samtidig blir det raskt for snevert å fokusere bare på forskjeller fra de prioriteringene foreldrene gjorde. I store deler av samtalen handlet det ikke om brudd og oppgjør, men om erfaringsoppbygging og veiledning. Vi har tidligere referert hvordan flere av kvinnene fikk råd fra sine mødre om å skaffe seg høy utdanning og ikke få like mange barn som dem. Et annet eksempel fikk vi da

en av de andre deltakerne sa «Foreldrene har ofret seg mer for oss – vi kan heller tenke at vi får to barn og har det bra, mens de fikk fire».

På tross av at mye av samtalen kretset nettopp rundt å ta i bruk foreldres erfaringer, som for flere ledet fram til andre valg enn det foreldrene hadde gjort, dreiet samtalen også rundt de utfordringene nye typer valg kan møte. Brytninger mellom foreldre og voksne barn speiler ofte de endringene som har funnet sted i samfunnet utenfor familien. En viktig endring de siste 30–40 årene er framveksten av barnehager og mødres inntog i arbeidslivet. En av kvinnene med pakistansk bakgrunn forteller: *For eksempel ville jeg ikke være hjemmeværende. Men kvinnens arbeid er sett på som hennes eget. Hun er ikke nødt til å jobbe og forsørge. Da blir det sånn at de sier hvorfor skal du jobbe på bekostning av barna? Det blir sett på som egoistisk.* Hun fikk imidlertid bare delvis støtte fra en av de andre kvinnene som også kombinerte småbarn og yrkesaktivitet: *Foreldrene mine ville at vi skulle få utdanning fordi de var lavtlønnede. De er mer stolte av at vi er i arbeid enn at de er skuffa over at barna går i barnehage.* Diskusjoner om barnehagebruk i småbarnsfasen var i mindre grad et tema blant etnisk norske mødre og fedre og deres foreldre, men slett ikke fremmed der heller.

Vi har i en tidligere artikkel referert en samtale med en kvinne som innvandret fra Pakistan som 22-åring. Hennes refleksjoner om balansen mellom familie og yrkesaktivitet for egen del kan godt formidles på nytt. Hun svarte slik på spørsmålet om hvor mange barn hun ønsket seg: *(...) Jeg vil ikke ha flere enn de to. Jeg vil være en god mor som er der og følger med. De trenger det hvis de skal greie seg. Da vil jeg ikke jobbe før de er 11–12 år. Nå har jeg denne jobben som er morsom. Hvis jeg fikk et barn til måtte jeg slutte, for jeg vil være en god mor (...)* Hennes valg var å få færre barn for å kunne kombinere morsrollen med rollen som yrkesaktiv – hun valgte på et vis å være både tradisjonell og moderne, men etter hverandre (Kavli 2004b).

Avslutning

I dette kapitlet har vi rettet søkelyset først og fremst mot deltakelsen i arbeidslivet blant kvinner og menn i ulike landgrupper. Registerdataene forteller en kjent historie. På tross av en markert vekst i kvinners yrkesdeltakelse i Norge fra 1970-tallet og til i dag, er det fortsatt flere menn enn kvinner i arbeid og kvinner jobber oftere deltid enn menn. Dette gjelder både i majoritets- og i minoritetsbefolkningen. Samtidig er forskjellen mellom menn og kvinners yrkesaktivitet større blant personer som har innvandret enn i befolkningen totalt. Det er også verdt å notere at selv om innvandrede menn har arbeid oftere og i større grad enn kvinner stort sett i alle grupper, er det fortsatt mange menn som ikke oppfyller forsørgeroppgavene gjennom lønnet arbeid. Høyt utdannede, både kvinner og menn, er oftere sysselsatt enn andre, og kjønnsforskjellene i arbeidsdelta-

kelse synker jo høyere utdanningsnivået er. Levekårsundersøkelser viser på samme tid at innvandrede langt oftere enn andre har en jobb de er overkvalifisert for.

Fordelingen av ansvar og oppgaver i familiene er ofte knyttet til familiefase. Kvinners tid i arbeidslivet reduseres særlig mens hun har små barn, men også dersom hun har mange barn. Sammenhengene mellom familiefaser og kvinners yrkesaktivitet er imidlertid tydeligere i noen landgrupper enn i andre og en mulig forklaring kan ligge i ulike holdninger til kvinners yrkesaktivitet i småbarnsfasen. Etnisk norske kvinner og menn er langt mer positive til at kvinner kan ha lønnet arbeid også mens familien har små barn enn både personer fra Pakistan, Irak, Iran og Vietnam. Etter hvert som det yngste barnet blir eldre øker andelen som mener at mor kan jobbe enten heltid, men i ulik grad og i ulikt tempo for ulike grupper. I vårt utvalg finner vi størst skepsis til at kvinner arbeider i småbarnsfasen blant personer fra Pakistan, der bare 40 prosent mener mor kan arbeide utenfor hjemmet mens hun har barn mellom 0 og 3 år. I de øvrige landgruppene mener mellom 70 og 85 prosent at mor kan arbeide, men et klart flertall svarer at deltid da er det beste alternativet. Fra tidligere studier vet vi at holdningene til mødres yrkesaktivitet i ulike familiefaser langt på vei speiler oppfatningen om hva slags tilsyn som er best for små barn (Djuve og Pettersen 1999; Kavli 2001).

Analysene viser at både utdanningsnivå og landbakgrunn, hos menn og hos kvinner, har en selvstendig betydning når vi skal forklare hvem som oftest mener at kvinner bør være hjemme med barna i småbarnsfasen. Også dersom egen mor var i lønnet arbeid under hele eller deler av oppveksten, øker det sjansen for å mene at småbarnsmødre kan ha jobb. Etter å ha tatt høyde for relevante bakgrunnsvariabler finner vi imidlertid lite som tyder på klare holdningsforskjeller mellom menn og kvinner på dette området i de landgruppene som er med i undersøkelsen.

Det er tydelige tegn i materialet som tilsier at holdningene til kvinners yrkesaktivitet ser annerledes ut blant norskfødte med pakistanske foreldre enn blant personer som har innvandret fra Pakistan. Førstnevnte er klart mer positive til at småbarnsmødre har arbeid utenfor hjemmet, og forskjellen er der også etter at vi har tatt hensyn til variasjoner i utdanningsnivå. Både blant innvandrede fra Pakistan og blant norskfødte med pakistanske foreldre er kvinners yrkesaktivitet preget av om de har barn eller ikke. Nivået på yrkesdeltakelsen er imidlertid langt lavere blant de som har innvandret enn blant de som er født og oppvokst i Norge.

Kapittel 4 Skittentøy, bleieskift og regninger – om arbeidsdeling i hjemmet

Spørsmål om kjønnsroller og likestilling knyttes gjerne til fordelingen av tre sett av oppgaver: omsorg for barn, ansvar for lønnsarbeid og ansvar for husarbeid. I befolkningen sett under ett, er likestilling mellom menn og kvinner som generell målsetting i dag lite debattert. Det er imidlertid en økende tendens til at innholdet i likestillingen – hva den i praksis skal være – drøftes i større grad. En viktig bakgrunn for denne rapporten, er et ønske om å vite mer om praksis og holdninger til kjønnsroller og likestilling i ulike deler av den innvandrede befolkningen. Ikke bare er det et tema som så langt er lite berørt i forskning. Mange med etnisk minoritetsbakgrunn beskriver også hvordan de opplever det som vanskelig å nå fram med sine beskrivelser av valg og virkelighet i en offentlig debatt de opplever som tabloidisert og fremmed. I dette kapitlet undersøker vi om praksis og holdninger blant de gruppene av innvandrede som undersøkelsen omfatter, skiller seg fra de hovedmønstre vi ser i den øvrige befolkningen, eller om for eksempel kjønn, utdanning eller familiefase er viktigere enn landbakgrunn. Skjer det en endring mellom generasjoner – fra personer som har innvandret fra Pakistan til personer født i Norge av pakistanske foreldre?

Vi vil starte med en kort beskrivelse av hva tidsnytteundersøkelser allerede har fortalt oss om fordelingen av oppgaver mellom menn og kvinner i befolkningen sett under ett. Deretter tar vi opp noen av de måleproblemene denne type undersøkelser alltid møter, før vi går videre til å presentere arbeidsdelingen i hjemmet i ulike grupper av befolkningen og i hvilken grad den oppleves som rettferdig eller ikke.

Om å måle et omdiskutert tema

Å spørre folk hvor mye de bidrar i driften av familien – og hva partneren bidrar med – kan gi høy debattertemperatur selv i hyggelig lag. Det er et vanlig funn at både menn og kvinner har en tendens til å overdrive sin egen innsats, på bekostning av partnerens (Kitterød 2004). Enkelte studier viser likevel også andre mønstre. Blant danske par fant Bonke (2002 som referert i Kitterød 2004) at menn og kvinner stort sett hadde samme oppfatning av hvor mye tid partneren brukte på husarbeid. Ifølge Kitterød

(2004) viser enkelte studier også at en del par svarer på en slik måte at de skal framstå som mer likestilte enn de faktisk er. Fenomenet ble beskrevet av Haavind allerede i 1984 som «kvinner nye byrde», i det hun fant at kvinner overdrev mannens innsats hjemme i et forsøk på å framstå som mer likestilt utad. Senere studier har påpekt at denne mekanismen kan være virksom også for likestillingsorienterte menn.

I vår undersøkelse er beskrivelsen av hvordan par fordeler arbeidet innen familien basert på opplysninger fra en av partene. Internasjonale undersøkelser anbefaler gjerne at man intervjuer begge parter og deretter vektet svarene for å justere for at partene ofte svarer litt forskjellig (Kitterød 2004). Statistisk sentralbyrå gjennomførte en undersøkelse blant småbarnsforeldre i Norge i 2002, der begge parter ble intervjuet. Sammenlikninger av mors og fars svar viste ganske riktig at svarene ofte var forskjellige, men det var sjelden store avvik og de gikk begge veier. I praksis ble dermed de aggregerte forskjellene relativt beskjedne. Til tross for at han og hun ofte framstilte arbeidsdelingen seg imellom litt ulikt, fikk forskerne de samme resultatene når de analyserte hvilke forhold som hadde betydning for arbeidsdelingen av ulike typer oppgaver mellom mor og far. Konklusjonen ble dermed at spørsmål om hva som påvirker arbeidsdelingen kan analyseres også i tilfeller som vårt, der vi har informasjon fra både menn og kvinner, men ikke fra begge parter i et par (Kitterød 2004).

Media retter ofte et sterkt, og kritisk, søkelys på (manglende) kjønnslikestilling blant innvandrede. Bevissthet om hvordan innvandrede – som en gruppe – kan framstilles i media skaper ofte en viss skepsis mot å delta også i forskningsbaserte studier. Som en konsekvens, kan det ha forekommet noe strategisk svaring på våre spørsmål om kjønnslikestilling. Dette er vanskelig å unngå. I den grad noen har svart strategisk med tanke på framstilling av innvandrede i en norsk debattvirkelighet er det likevel grunn til å tro at de vil presentere seg som mer likestillingsorienterte og ikke mindre. En eventuell skjevhet i svarene vil dermed trolig underestimere forskjeller, ikke overdrive dem.

Hva forteller tidligere undersøkelser?

I takt med kvinners inntog i arbeidslivet har arbeidsdelingen i hjemmet blitt viet stadig større oppmerksomhet. Tar menn nå en større andel av hus- og omsorgsarbeid enn tidligere, eller gjør kvinnen fortsatt hovedparten? Eller løser vi støvproblemene rett og slett ved å senke kravene og bruke mindre tid på husarbeid? Og hva med skjevelingen av arbeidsoppgavene – der menn maler huset mens kvinnene vasker tøy – har det endret seg – vil det endre seg? Temaet er gjenstand for stor interesse både i det private og offentlige rom.

Tidsnytteundersøkelser har vist at den samlede tiden som brukes på husarbeid har gått markert ned siden 1970-tallet. Kvinner har redusert tiden de bruker til husar-

beid og økt tiden de tilbringer i lønnet arbeid. Menn bruker i dag flere timer per uke til husarbeid enn på 1970-tallet, men skjevfordelingen mellom menn og kvinners arbeidsinnsats hjemme er fortsatt tydelig. Økningen i den tid menn bruker på husarbeid, er dessuten gjerne knyttet til omsorgen for barna, og mindre til vanlig husarbeid. Menn står imidlertid for det meste av vedlikeholds- og reparasjonsarbeidet. (Kitterød 2004). I Statistisk sentralbyrås tidsnytteundersøkelser brukes begrepene husarbeid, omsorgsarbeid og vedlikeholdsarbeid for å kategorisere det ulønnede arbeidet som foregår i og i forbindelse med hjemmet (Vaage 2002). Kjeldstad og Lappegård (2009) deler videre inn de ulike typene husarbeid i tre – maskulint husarbeid (vedlikehold og reparasjoner), feminint husarbeid (tøyvask, rengjøring og rydding) og nøytralt husarbeid (matlaging, oppvask og innkjøp av matvarer). Definisjonene korresponderer godt empirisk med den faktiske arbeidsdelingen vi vanligvis finner mellom menn og kvinner som lever sammen.

Kvinnens yrkestilknytning har tradisjonelt hatt stor betydning for hvor mye tid de bruker til husholdsarbeid. Fedrenes innsats hjemme øker med mødrenes deltakelse i arbeidslivet, men også i familier der begge er i full jobb, utfører kvinner mer hus- og omsorgsarbeid enn menn. Samtidig kommer betydningen av kvinners yrkesaktivitet til uttrykk på flere måter. For eksempel er det slik at når mor står for en stor andel av husholdningens samlede inntekt, yter far noe større innsats hjemme, spesielt i omsorgsarbeidet. Husarbeidet deles jevnere i familier der mor har høy utdanning og der mor har full jobb, enn i andre par. Denne sammenhengen mellom utdanning og arbeidsdeling holdt seg også etter at det var tatt hensyn til for eksempel foreldrenes arbeidstid og inntekt (Kitterød 2004).

Europeiske tidsnytteundersøkelser¹⁰ viser at nordiske menn gjør mer hjemme enn menn ellers i Europa. Mens gifte eller samboende menn i Norge og Sverige gjør nesten 40 prosent av husarbeidet, står spanske og italienske menn for mindre enn 25 prosent. Forskjellene er der også for familier med små barn og der begge foreldre er i lønnet arbeid, selv om undersøkelsene tyder på at småbarnsfedre (barn mellom 0 og 6 år) tar del i husarbeidet i større grad enn menn uten små barn (Vaage og Rydenstam 2008). Uansett perspektiv – norske menn er i europeisk sammenheng relativt sterkt til stede på hjemmebane, og norske kvinner sterkt til stede i arbeidslivet.

¹⁰Tidsbrukundersøkelsene er gjennomført av de ulike nasjonale statistikkbyråene i Europa og samlet i en egen database med navnet HETUS (Harmonised European Time Use Surveys).

En likestilt arbeidsfordeling i og rundt hjemmet?

Vi har langt mindre kunnskap om hvordan arbeidsdelingen mellom menn og kvinner arter seg i ulike grupper av innvandrede familier¹¹. I hvilken grad deler par oppgavene likt mellom seg? Spiller forhold som utdanningsnivå, parets yrkesaktivitet (og arbeidstid), antall barn og barnas alder den samme rollen når oppgaver fordeles i hjemmet, eller er kultur, verdier og holdninger viktigere? Og skjer det endringer over tid – for eksempel mellom innvandrede fra Pakistan og norskfødte av pakistanske foreldre? Utgangspunktet er ikke en detaljert tidsnytteundersøkelse, men intervjuobjektene vurderinger av egen og partners innsats på hjemmebane knyttet til husarbeid, omsorg og økonomi. Dataene gir et interessant, første innblikk i om det er forskjellene eller likhetene som er mest slående når vi sammenlikner etnisk norske par med par fra ulike deler av den innvandrede befolkningen, og par blant personer som er født i Norge av pakistanske foreldre.

Følgende spørsmål ble stilt til noe over 1200 personer som enten var gift eller levde i samboerskap:

Hvordan fordeler du og ektefellen/partneren din følgende arbeidsoppgaver... Vil du si at du vanligvis gjør alt, at det vanligvis er deg, at dere gjør omtrent like mye, at det vanligvis er partner eller at det alltid er partner som utfører oppgaven?

- a. Husarbeid, som å vaske klær, lage mat, gjøre rent og handle mat
- b. Vedlikehold, oppussing og reparasjoner
- c. Å betale felles regninger
- d. Følge opp barnas skolearbeid eller hjelpe til med leksene
- e. Annen daglig omsorg for barn, som for eksempel å lage mat eller følge til skole eller barnehage

Vil du selv si at du har størst ansvar for familiens økonomi, at din ektefelle/partner/samboer har det, eller at dere deler ansvaret likt?

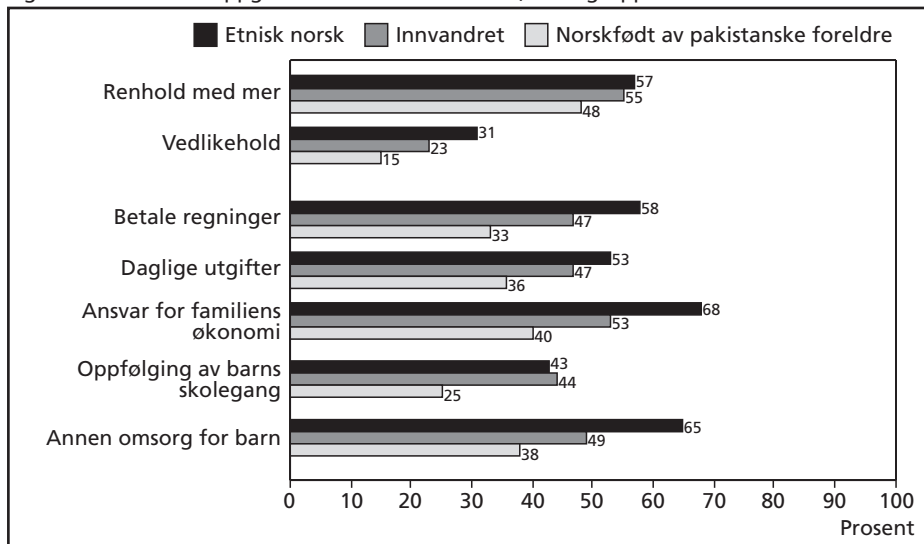
Hvis du ser på de daglige utgiftene som mat, klær, gaver osv, hvem vil du si har størst ansvar for disse utgiftene? Du selv, ektefelle/partner, deler ansvaret likt.

¹¹ Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse fra 2005/2006 kartlegger ubetalt arbeid. De finner at innvandrere sett under ett bruker noe mer tid på husarbeid enn befolkningen ellers, og at innvandrede kvinner – i likhet med i befolkningen ellers – bruker mer tid på husarbeid enn menn (Mathisen 2008). Ifølge den samme undersøkelsen er det en noe høyere andel blant innvandrede menn som bruker over 5 timer på husarbeid i uka, enn blant menn i befolkningen ellers. Forskjellen er imidlertid liten, og analysen tar ikke hensyn til andre forhold, som for eksempel om mannen er i arbeid eller ikke utenfor hjemmet. Spørsmålet tar heller ikke hensyn til at husarbeid som vi har sett gjerne deles i ulike komponenter – der noen er mannsdominert og andre kvinnedominert.

Hvor likedelt – et første inntrykk

Før vi går løs på de mest detaljerte analysene er det interessant å se kort på hvor stor andel i hver gruppe som kan sies å ha en likestilt arbeidsfordeling i den forstand at de sier at de deler ansvaret for oppgavene likt mellom seg. Utgangspunktet er personer som lever sammen med partner. Figur 4.1 viser et gjennomsnitt av menn og kvinners svar.

Figur 4.1 Andel som oppgir at de deler ansvaret likt, etter gruppe.



Når det gjelder de aller fleste oppgavene som er beskrevet, svarer etnisk norske respondenter i større grad enn innvandrede og norskfødte med pakistanske foreldre at de deler oppgavene likt mellom seg. I oppfølgingen av barnas skolegang er det noe over 40 prosent blant innvandrede og etnisk norske som svarer at oppgaven deles likt. Andelen er vesentlig lavere blant norskfødte med pakistanske foreldre, der bare 25 prosent sier at oppfølgingen av barnas skolegang deles likt mellom foreldrene. Når det gjelder annen type omsorg for barn, er andelen blant norske foreldre som deler likt 65 prosent og dermed vesentlig høyere enn blant innvandrede og norskfødte med pakistanske foreldre der henholdsvis 49 og 38 prosent svarer det samme.

Det er imidlertid i ansvaret for familiens økonomi at vi finner de mest markerte forskjellene mellom gruppene. Blant etnisk norske respondenter svarer nærmere 70 prosent at de deler dette ansvaret mellom seg, mot noe over 40 prosent blant norskfødte med pakistanske foreldre og litt flere enn halvparten av de som har innvandret. Også på spørsmålet om å betale regninger eller andre daglige utgifter, ser vi et tilsvarende mønster.

Til sist er det slik at vedlikeholdsarbeid er den oppgaven som i minst grad deles. Bare 30 prosent blant etnisk norske, 23 prosent blant innvandrede og 16 prosent blant norskfødte med pakistanske foreldre sier at de deler vedlikeholdsarbeidet mellom seg. Til gjengjeld ser husarbeid ut til å være en felles oppgave for noen flere, selv om forskjellene er markerte mellom grupper også her.

Oversikten over hvor utbredt en likedeling av de ulike oppgavene er, gir et nyttig overblikk. Samtidig skjuler grupperingen av «innvandrede» til dels betydelige forskjeller mellom ulike landgrupper på enkelte av spørsmålene. Når vi bruker et gjennomsnitt av kvinner og menns svar, får vi heller ikke innblikk i om kvinner og menn har ulik oppfatning av arbeidsdelingen. Og til sist er det jo slik at en oversikt over hvor vanlig det er å ha en lik arbeidsdeling, ikke sier noe om i hvilken grad henholdsvis kvinner og menn er involvert i de ulike oppgavene.

I den videre gjennomgangen vil vi fortsatt presentere tredelingen av grupper, men presisere dersom noen landgruppers praksis skiller seg fra de andres. Variasjoner mellom kvinner og menns svar er det noe vanskeligere å håndtere. For å være sikker på å identifisere ulike oppfatninger av samme virkelighet måtte vi ha intervjuet både mann og kvinne i hvert par. Det har vi ikke gjort. Variasjoner mellom menn og kvinners svarmønster kan derfor skyldes tilfeldigheter i sammensetningen av de personene vi har kommet i kontakt med. Når det er store avvik mellom menn og kvinners svarmønster kan det likevel være verdt å merke seg, og vi vil derfor kommentere slike forskjeller der de finnes. I de tilfellene det ikke er lik arbeidsdeling, vil vi også se nærmere på om det hovedsakelig er kvinnen eller mannen som har ansvaret for de aktuelle oppgavene.

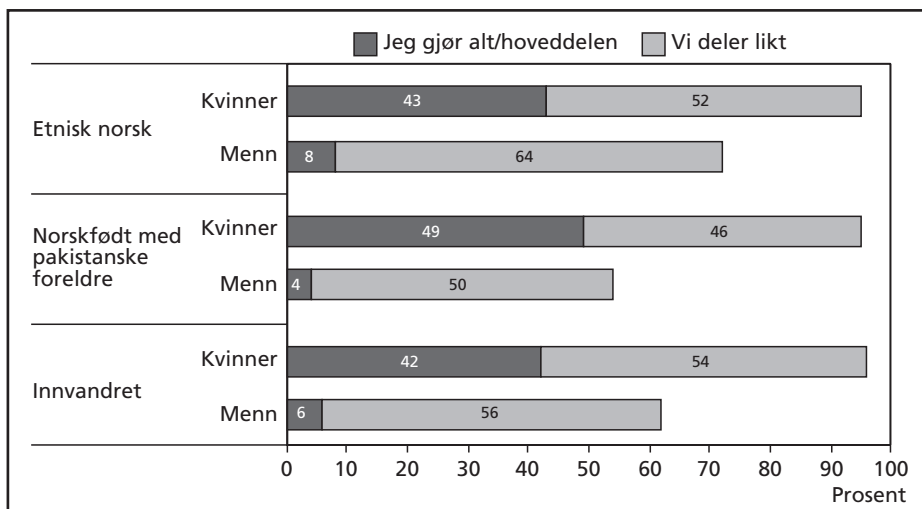
Ansvar for husarbeid og vedlikehold

Arbeidsdelingen mellom menn og kvinner av såkalt maskulint og feminint husarbeid (Kjeldstad og Lappegård 2009) er tydelig i alle de gruppene vi har analysert. Figur 4.2 og 4.3 viser menn og kvinners vurderinger av hvor involvert de er i husarbeid og vedlikeholdsarbeid. Lengden på søylene indikerer i hvilken grad henholdsvis kvinner og menn sier at de bidrar, enten gjennom at de selv gjør alt/mesteparten, eller deler likt med partner.

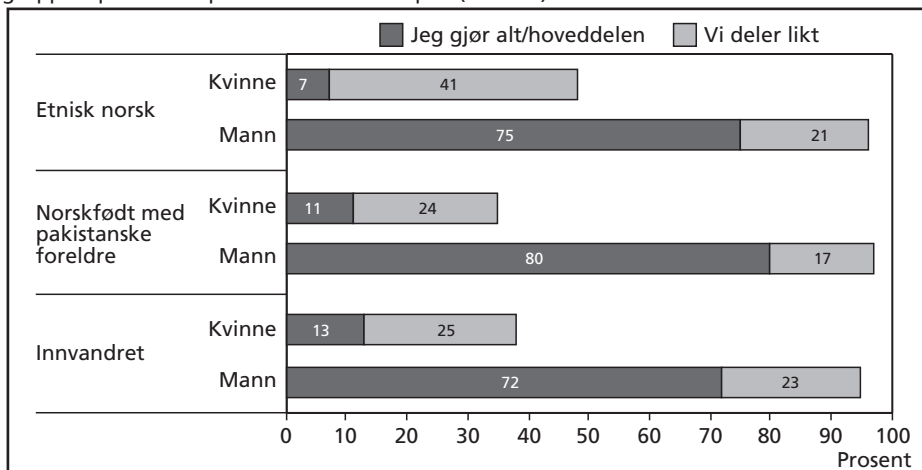
Blant kvinner svarer nærmere 95 prosent (i alle grupper) at de deltar i *husarbeidet*, enten gjennom å gjøre alt selv (mellom 40 og 50 prosent), eller ved å dele likt med partner (figur 4.2). Menn framstår dermed som vesentlig mindre delaktige i husarbeid enn kvinner, i lys av at svært få i alle grupper (mellom 4 og 8 prosent) hevder at de har et hovedansvar for husarbeidet. Samtidig er etnisk norske menn langt mer tilbøyelige enn etnisk norske kvinner til å svare at husarbeidet deles likt. Det samme gjelder blant menn og kvinner som har innvandret fra Vietnam. Blant irakere og pakistanere, og blant norskfødte med pakistanske foreldre, er det derimot langt mer sammenfallende oppfatninger mellom kvinner og menn om hvem som gjør hva. Iranske kvinner og menn

bryter også med hovedmønsteret, men i motsatt retning. Her er det noe flere kvinner enn menn som mener at husarbeidet deles likt, men forskjellen er ikke signifikant.

Figur 4.2 Fordeling av husarbeid som å vaske klær, lage mat, gjøre rent og handle mat. Etter kjønn og gruppe. I prosent av personer som lever i par. (N=1234) Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



Figur 4.3 Fordeling av arbeidet med vedlikehold, oppussing og reparasjoner. Etter kjønn og gruppe. I prosent av personer som lever i par. (N=1234) Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



Når det gjelder *vedlikehold, oppussing og reparasjoner* – det såkalt maskuline husarbeidet – er det nok en gang likhetene mer enn forskjellene mellom landgruppene som er tydelige (figur 4.3). Mellom 70 og 80 prosent av menn i alle landgrupper svarer at de utfører hoveddelen av det maskuline husarbeidet – som dermed må sies å forsvare tittelen. I tillegg sier om lag 20 prosent at han deler disse oppgavene likt med partneren. Det er relativt få kvinner – mellom 7 og 13 prosent – som sier at de tar alt eller hoveddelen av vedlikeholdsarbeidet. Samsvaret i oppfatninger blant kvinner og menn er stort på dette spørsmålet både blant innvandrede og blant norskfødte med pakistanske foreldre. Etnisk norske kvinner svarer imidlertid langt oftere at vedlikeholdsarbeidet deles likt, enn menn (41 mot 21 prosent).

Ansvar for familiens økonomi

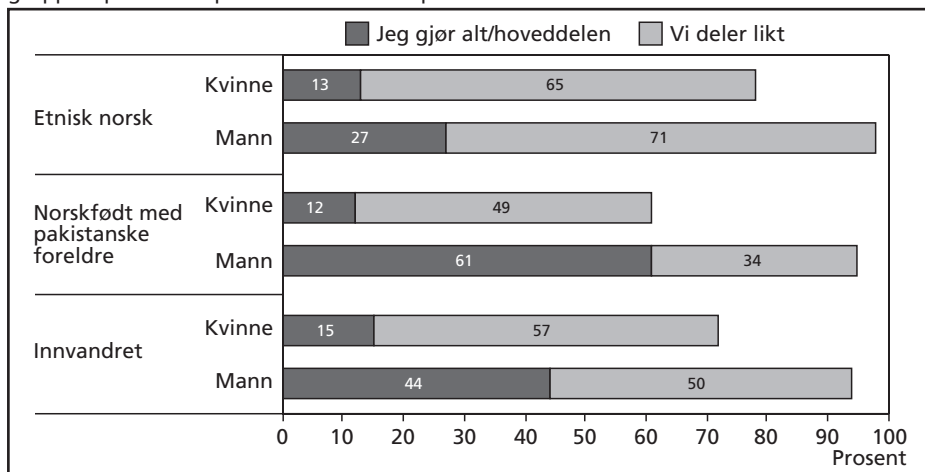
Kontroll over økonomiske ressurser gir innflytelse. Kvinners økonomiske posisjon har derfor vært – og er – et viktig tema i likestillingspolitikken. Samtidig er det ikke tilstrekkelig å studere generelle kjønnsforskjeller i inntekt, eller inntektsforskjeller mellom ulike grupper av kvinner og menn. Søkelyset må også rettes mot kvinners økonomiske posisjon *i familien* (Fløtten 1991). Vi stilte spørsmål om hvem som hadde det største ansvaret for familiens økonomi, hvem som betalte felles regninger og til sist hvem som tok størst ansvar for å betale daglige utgifter, som mat, klær, gaver og liknende¹².

I lys av at menn er yrkesaktive i større grad enn kvinner, er det kanskje ikke noen overraskelse at de også opplever at de tar det største ansvaret for familiens økonomi (Figur 4.4). Menn svarer signifikant oftere enn kvinner at de har et hovedansvar for familiens økonomi og dette er felles for alle de gruppene som er med i undersøkelsen. Blant menn i vår undersøkelse sier 90 prosent at de enten deler ansvaret for økonomien likt med partner, eller selv har hovedansvaret. Ni av ti menn – i alle de 5 landgruppene som undersøkelsen omfatter – er med andre ord involvert i å treffe beslutninger om familiens økonomiske disposisjoner. Andelen menn som svarer *at de har størst ansvar for familiens økonomi* er imidlertid markert høyere blant innvandrede og norskfødte med pakistanske foreldre, enn det vi ser blant etnisk norske menn, som i større grad svarer at de deler ansvaret likt med partner.

Også blant kvinner sier et flertall i stort sett alle landgrupper at de deler ansvaret for familiens økonomi med partneren. Like fullt er det betydelig færre kvinner enn menn som selv oppfatter at de er involvert i familiens økonomi. Andelen kvinner som sier at *ektefelle/partner har størst ansvar for familiens økonomi*, varierer mellom

¹² Spørsmålene kan tolkes på flere måter og under testingen av spørreskjemaet ble det mye diskusjon rundt formuleringene vi har valgt. For eksempel – hva ligger det i å ta ansvar for familiens økonomi? Handler det kun om hvem som tjener pengene, eller også om hvordan pengene disponeres slik at de holder lengst mulig? Pilotintervjuene tydet likevel på at de fleste tolket spørsmålet som et spørsmål om lønnsinntekt, og ikke som utføring av oppgaver som sparer familien for penger, for eksempel å sy eget tøy eller sørge for å handle matvarer på tilbud.

Figur 4.4 Oppfatning om hvem som har størst ansvar for familiens økonomi. Etter kjønn og gruppe. I prosent av personer som lever i par. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



cirka 20 prosent blant norske, vietnamesiske og iranske kvinner, ca 30 prosent blant irakiske og pakistanske kvinner og til nesten 50 prosent blant kvinner som er født i Norge av pakistanske foreldre. Kvinner svarer relativt sjelden at de har hovedansvaret for familiens økonomi, men mener til gjengjeld i større grad enn menn at ansvaret for familiens økonomi deles likt.

Fordelingen mellom menn og kvinner når det gjelder hovedansvaret for familiens økonomi speiles i svarene på hvem som tar jobben med *å betale felles regninger*. Denne oppgaven utføres i langt større grad av menn enn av kvinner, i alle landgrupper, selv om oppfatningene om hvem som gjør hva også her varierer noe dersom vi sammenlikner menn og kvinners svar (vedleggsfigur 4.1). Når det gjelder hvem som har hovedansvar for *de daglige utgiftene til mat, klær, gaver og liknende* ser fordelingen mellom menn og kvinner annerledes ut (vedleggsfigur 4.2). I den etnisk norske befolkningen står kvinner her fram med mer ansvar enn menn. Blant innvandrede og blant norskfødte med pakistanske foreldre er imidlertid denne oppgaven mer likodelt.

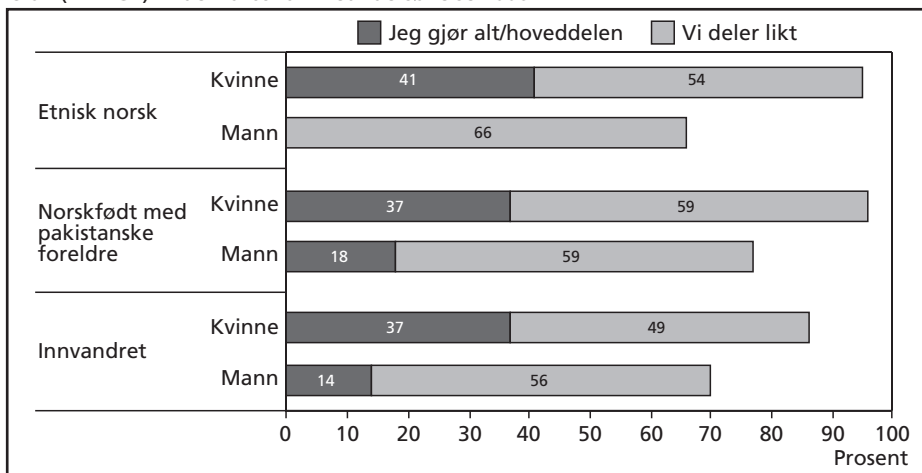
I sum tegnes det et bilde av at menn og kvinner i mange familier opplever at de *deler ansvaret* for familiens økonomi. Dersom vi ser menn og kvinners svar under ett, gjelder det 68 prosent av de etnisk norske respondentene, 53 prosent av de innvandrede, og 40 prosent av de norskfødte med pakistanske foreldre. Samtidig er økonomi i mange familier mannens hoveddomene, som for eksempel blant kvinner med pakistansk bakgrunn, der drøyt tre av ti kvinner svarer at hun har lite ansvar for økonomien. I tillegg ser det ut til at menn og kvinners oppfatninger om hvordan ansvaret er fordelt varierer mer når vi spør om økonomi, enn i spørsmålene om husarbeid. Kvinner svarer oftere enn menn at ansvaret for økonomien deles likt eller at de på annet vis har en rolle – og dette er gjennomgående i alle de landgruppene undersøkelsen omfatter. Forskjellen

mellem menn og kvinners svar er særlig markert blant personer som er født i Norge av pakistanske foreldre. Det er sannsynligvis en konsekvens av at menn og kvinner i denne gruppen faktisk har en svært ulik situasjon. Både norskfødte menn og kvinner med pakistanske foreldre gifter seg oftest med personer som var bosatt i Pakistan. Kvinnene som er oppvokst i Norge – og som svarer for sin familie – har en helt annen posisjon i det norske arbeidsmarkedet enn de kvinnene som har innvandret til Norge gjennom ekteskap med en norskfødt mann. Når norskfødte menn, med innvandret kone, svarer på spørsmålet om økonomisk arbeidsdeling er det dermed ikke overraskende at det tegnes et annet bilde enn når norskfødte kvinner tar stilling til det samme spørsmålet. Kort sagt – dette handler trolig ikke om ulike oppfatninger blant menn og kvinner om hvem som gjør hva, men snarere om reelle forskjeller som styres av om det er han eller hun som er oppvokst i Norge.

Ansvar for omsorgsarbeid

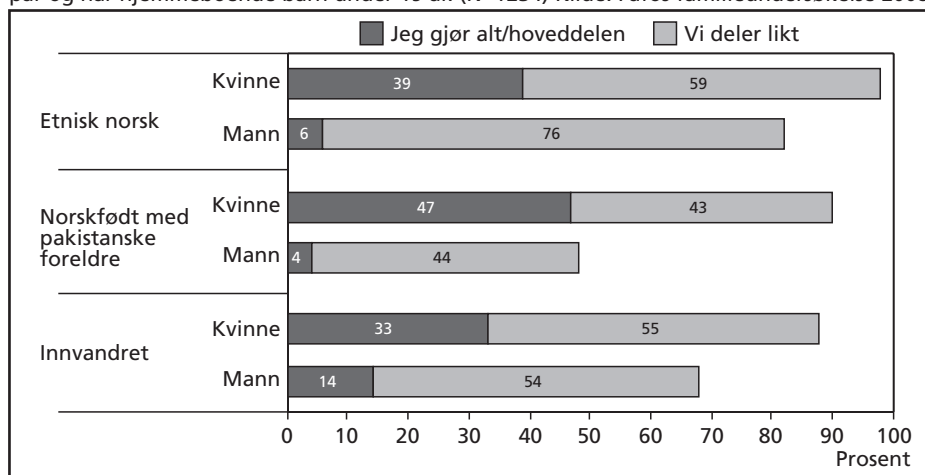
Tidsnytteundersøkelsene viser at omsorgsarbeid vanligvis er jevnere fordelt mellom mann og kvinne enn hus- og vedlikeholdsarbeid, og at mer tid til barna er en viktig del av forklaringen på at menn i dag samlet sett bruker mer tid på ulønnet arbeid i tilknytning til hjemmet enn det fedrene deres gjorde (Kitterød 2004). Likevel er det slik at mødre oftere enn fedre tar seg av oppgavene hjemme, også når det kommer til barn. I dette avsnittet ser vi nærmere på menns og kvinners arbeidsdeling når det gjelder oppfølging av barnas skolearbeid og deretter annen daglig omsorg for barn. Utvalget er avgrenset til par med minst ett barn under 19 år.

Figur 4.5 Fordeling av arbeidet med å følge opp barnas skolearbeid eller hjelpe til med leksene. Etter kjønn og gruppe. I prosent av personer som lever i par og har hjemmeboende barn under 19 år. (N=1234) Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



Figur 4.5 viser hvordan foreldre svarer på spørsmålet om hvem som *følger opp barnas skolearbeid eller hjelper til med leksene*. Selv om mange, både kvinner og menn, sier at oppfølgingen av barnas skolearbeid er en oppgave de deler med partner, framstår likevel dette som en oppgave mødre er involvert i større grad enn fedre. Heller ikke når vi ser på ulike grupper av innvandrede for seg, endres hovedbildet.

Figur 4.6 Fordeling av arbeidet med annen daglig omsorg for barn, som for eksempel å lage mat til, eller følge til skole/barnehage. Etter kjønn og gruppe. I prosent av personer som lever i par og har hjemmeboende barn under 19 år. (N=1234) Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



Figur 4.6 viser foreldrenes vurdering av hvordan ansvaret for *annen daglig omsorg for barna* fordeles. Også her er hovedbildet i alle grupper at mor er mer involvert enn far, men det er og variasjoner i praksis som er verdt å kommentere. For det første svarer norske fedre i langt større grad enn norske mødre at annen daglig omsorg for barna deles likt (76 prosent av fedrene mot 54 prosent av mødrene). Som tidligere nevnt, har vi ikke intervjuet par i denne undersøkelsen og skal dermed være varsomme med å konstatere at menn og kvinner har ulike oppfatninger om arbeidsdelingen. Forskjellen gir likevel en indikasjon på at etnisk norske menn og kvinner kan ha ulik oppfatning av hvem som faktisk gjør hva knyttet til den daglige omsorgen for barna. Blant vietnamesiske respondenter finner vi i hovedsak det samme mønsteret og den samme «uenigheten» mellom menn og kvinner.

Blant de øvrige innvandrede gruppene er det langt større enighet mellom menn og kvinner om at mor gjør mest, både når det gjelder barnas skolegang og andre omsorgsoppgaver. Norskfødte menn med pakistanske foreldre er mindre involvert i «annen daglig omsorg» for barna enn i noen annen gruppe. Det kan henge sammen med at de barna som skal få omsorg foreløpig er ganske unge og at mor har en mer framskutt omsorgsrolle mens barna er små. Det er også interessant at både innvandrede menn

og norskfødte menn med pakistanske foreldre, oppgir større ansvar i forhold til mor i barnas skolegang enn i andre typer omsorg. Blant norske fedre går tendensen i motsatt retning – altså mindre oppfølging av skole enn andre omsorgsoppgaver.

Hva kan forklare variasjonene i arbeidsdeling?

Spørreundersøkelsen illustrerer med stor tydelighet at både det ulønnede arbeidet i og nær hjemmet, og ansvaret for familiens økonomi fortsatt er kjønnsdelt blant par i Norge. Men hvorfor er det slik, og hva kan forklare de variasjonene vi tross alt finner? I litteraturen er det trukket fram flere forhold som er med på å belyse arbeidsdelingen i hjemmet. For eksempel er partenes tilgjengelige tid viktig – mannens innsats hjemme antas å øke om kvinnen er i jobb og dersom hun jobber mye. Mange barn, og særlig små barn, ser ut til å påvirke par i mer tradisjonell retning. Og par der begge har høy utdanning er, alt annet likt, mer likestilt i hjemmet enn par med lavere utdanning. Det er også en mye brukt hypotese at yngre par er mer likestilt enn eldre, rett og slett fordi de har vokst opp i en tid der kjønnslikestilling var mer vanlig. På samme måte kan man kanskje anta at norskfødte med pakistanske foreldre, fordi de har vokst opp i Norge, vil ha en mer likestilt arbeidsdeling i hjemmet enn innvandrede fra Pakistan, rett og slett fordi de ser og påvirkes av det samfunnet de har vokst opp i.

Spørsmålet vi nå stiller, er dels om de samme sammenhengene kan gjøres gjeldende også i de delene av minoritetsbefolkningen som undersøkelsen omfatter, og dels om det finnes andre sammenhenger eller strukturer som kan være med å forklare de forskjellene og likhetene som vi har presentert i de foregående avsnittene. Vi gjennomfører multivariate analyser for å ta hensyn til flere av forholdene samtidig. Følgende variabler inngår i modellene: Kjønn, landbakgrunn, yngste barns alder, antall barn under 18 år i husholdningen, barn eller ikke, yrkesaktivitet, arbeidstid, partenes utdanningsnivå, egen mors yrkesaktivitet, alder og botid. Det er gjennomført analyser som inkluderer både menn og kvinner, og separate analyser for menn og kvinner. Vi kommenterer først og fremst de sammenhengene som er statistisk signifikante. Regresjonsanalysene og variabeldefinisjonene er gjengitt i egne vedlegg.

Ansvar for husarbeidet

Den såkalte maktressursteorien har som utgangspunkt at den som står for (det meste av) inntekten i familien kan forhandle seg vekk fra (det kjedelige) husarbeidet. I tråd med dette har man forventet, og langt på vei også funnet, at arbeidsdelingen i hjemmet er mer likestilt jo mer kvinnen tjener (Kitterød 2004). Om dette er et resultat av pengenes betydning som makt i forhandlinger eller andre typer prosesser skal vi

la ligge her. Vi mangler informasjon om størrelsen på det økonomiske bidraget hver av partene bringer inn i familieøkonomien. I familier der mor har lønnet arbeid kan vi likevel ha som utgangspunkt at det påvirker arbeidsdelingen, i den forstand at hun bidrar med inntekt og at lønnsarbeidet både reduserer den tiden hun har til rådighet for husarbeid og eventuelt styrker hennes forhandlingsposisjon når det gjelder arbeidsdelingen hjemme.

I tråd med hva vi kunne forvente, svarer både menn og kvinner oftere at arbeidsdelingen hjemme er lik, når hun har lønnet arbeid sammenliknet med når hun ikke er i jobb (regresjonstabell 4.1). Vi finner også igjen tendensen som tidligere er dokumentert i befolkningen sett under ett, at par med høyere utdanning er mer tilbøyelige til å ha en jevn arbeidsdeling hjemme enn par med lavere utdanning (regresjonstabell 4.2). Familiefase, i betydningen av om man har små, store eller ingen barn, ser imidlertid ikke ut til å ha noen målbar betydning for om respondentene rapporterer om en jevn fordeling av husarbeidet eller ikke. Heller ikke botid i Norge slår ut. Derimot er det slik at vietnamesiske og etnisk norske menn oftere enn pakistanske menn svarer at husarbeidet er likt fordelt. Blant kvinner finner vi derimot ingen slike variasjoner mellom landgruppene. Dersom vi tar utgangspunkt i gjennomsnittsbetraktningene blant menn og kvinner, ser vi imidlertid at også iranske familier er mer tilbøyelig enn pakistanske til å ha en lik deling av husarbeidet (regresjonstabell 4.3).

Ansvar for familiens økonomi

Oppfatningen om hvem som har hovedansvaret for familiens økonomi kan være nært knyttet til hvem som tjener penger og hvor mye. Menn er yrkesaktive i større grad enn kvinner og det er dermed ikke overraskende at menn oftere enn kvinner opplever at de har et slikt hovedansvar. Som vi har sett, er dette særlig tilfelle i enkelte deler av den innvandrede befolkningen. Samtidig står oppfatningen om mannens forsørgeransvar svært sterkt i en del av de innvandrede minoritetene som er inkludert i vår undersøkelse. Blant personer som mener at det er mannens hovedansvar å forsørge familien uansett, kan det spille mindre rolle for svarene på våre spørsmål om kvinnen er i lønnet arbeid eller ikke, og hvor mye hun tjener. I fokusgruppen blant kvinner med pakistansk bakgrunn ble økonomi og inntekt kommentert. *«Vi er muslimer og i islam så er det veldig sånn at jentens penger er hennes penger og guttens penger er også hennes penger (...) latter (...) Du skal bidra til fellesskapet og derfor så jobber du, men du har ikke forsørgeransvaret på den måten.»*

I de familiene der kvinnen er yrkesaktiv mener både menn og kvinner oftere enn ellers at ansvaret for økonomien er likt fordelt (regresjonstabell 4.4). Blant kvinner ser det ikke ut til å ha betydning for opplevelsen av å ha likt økonomisk ansvar verken om hun har barn eller ikke, egen utdanning, landbakgrunn eller om partner er i arbeid.

Menns oppfatninger av ansvaret for familiens økonomi varierer derimot langs flere dimensjoner. For det første ser vi at sjansen for at han svarer at de deler ansvaret for familiens økonomi øker dersom hun er i lønnet arbeid. For det andre er menn mindre tilbøyelige til å mene at mor har et like stort ansvar for familiens økonomi som ham, dersom familien har barn under 6 år. Og for det tredje har etnisk norske menn høyere sannsynlighet for å mene at ansvaret for økonomien er delt likt, sammenliknet med pakistanske menn. Forskjellene vi løfter fram her er signifikante på 5 eller 1 prosents nivå også etter at vi har tatt hensyn til egen og partners yrkesaktivitet, yngste barns alder, botid, landbakgrunn og respondentens utdanningsnivå.

Ansvar for oppfølging av barns skolegang og annen omsorg for barn

Par med ambisjoner om likestilling – hjemme og ute – kan for mange få litt å bryne seg på i møtet med en travel hverdag. Spesielt gjelder dette foreldre med små barn. I denne familiefasen er det som gjerne kalles «forpliktet tid» mest omfattende – altså den tiden som er bundet opp med enten lønnsarbeid og/eller husholdsarbeid og dermed ikke kan disponeres fritt til andre aktiviteter. Samtidig bruker fedre sett under ett mer tid på omsorgsarbeid i dag enn tidligere.

I analysene av hva som påvirker sannsynligheten for at henholdsvis menn og kvinner svarer at oppfølgingen av barnas skoleaktiviteter er likt fordelt mellom mor og far, er det først og fremst spørsmålet om familien har barn under 6 år eller ikke som slår ut noenlunde systematisk (Regresjonstabell 4.5). Dersom respondenten har barn i denne alderen, reduseres sannsynligheten for at han eller hun deler ansvaret for oppfølging av (eldre) barns skolegang med partneren. En rimelig forklaring er at yngre barn kan ta mer av mors tid, og at far av den grunn får – eller tar – en større del av omsorgsoppgavene knyttet til eldre barn. En av mødrene i fokusgruppen formulerte det på denne måten: «*Når de (familiene) bare har ett barn kan han fortsette som før, men når barn nummer to kommer må far opp av sofaen*». Spissformuleringen gir uttrykk for en holdning om at far kan, men også bør ta mer aktivt del i omsorgen for barna etter hvert som arbeidsmengden hjemme øker. I fokusgruppene blant menn ble endringer i fars rolle ettersom barna vokser poengtert både i den pakistanske og norske gruppen, men da med vekt på at fars mulighet til å engasjere seg blir større etter hvert som barnet blir mindre knyttet til eller avhengig av mor. Blant menn er det også en tendens til at fedre med høy utdanning er mer tilbøyelige til å dele ansvaret for barnas skolegang med mor, enn fedre med lav utdanning. Blant kvinner er det ikke noen tilsvarende sammenheng etter utdanningsnivå.

Når det gjelder den øvrige omsorgen for barna og sjansen for at den er likt fordelt mellom mor og far, er det noen andre forhold som slår ut (regresjonstabell 4.6 og 4.7). Blant kvinner er det for det første slik at etnisk norske kvinner har større sannsynlighet for å si at hun deler de øvrige omsorgsoppgavene med partneren enn kvinner i noen av

de andre gruppene i materialet. I tillegg spiller både egen og partners yrkesaktivitet inn og øker sjansen for at mor oppfatter delingen av omsorgsoppgaver som å lage mat eller følge til barnehage og skole som likestilt. Blant mannlige respondenter er det også slik at sjansen for å svare at ansvaret for den daglige omsorgen for barna er likt fordelt, øker dersom partner er yrkesaktiv. I tillegg har høyt utdannede menn større sannsynlighet for å svare at omsorgen for barn er likt fordelt, enn menn med lav utdanning.

En rettferdig fordeling?

Vi har brukt mye plass på å beskrive hvordan arbeidsfordelingen hjemme ser ut i ulike typer familier, først og fremst fordi dette er første gang en slik gjennomgang foreligger i en studie som er spesielt tilrettelagt for innvandrede minoriteter. Arbeidsdelingen i mange familier er skjevt fordelt mellom menn og kvinner, og på flere områder er det en sterkere skjevdeling blant minoritetene enn i majoritetsbefolkningen. Men hvordan oppleves arbeidsdelingen i ulike typer familier? Å ha et samliv der fordelingen av oppgaver oppleves som urettferdig fører med seg et betydelig press. Mellom annet er det slik at personer som opplever at arbeidsdelingen hjemme er urettferdig, vesentlig oftere har vurdert samlivsbrudd enn de som mener arbeidsdelingen er god (Holter mfl. 2008). En studie konkluderer at menn gjennomgående er mer fornøyde med arbeidsdelingen i hjemmet enn kvinner (Kjelstad og Lappegård 2009). Ikke overraskende vil noen si, all den tid kvinner utfører brorparten av arbeidet? Men henger tilfredshet sammen med den faktiske arbeidsdelingen, eller er den nærmere knyttet til forventninger om hvordan arbeidsdelingen bør eller må være? Hva mener kvinner og menn i innvandrerbefolkningen? Er det slik at misnøyen er større jo mer skjev arbeidsdelingen er, eller er det i disse familiene andre forventninger og dermed færre som opplever en skjevfordeling hjemme som urettferdig? Vi har fulgt opp spørsmålene om faktisk arbeidsdeling i hjemmet med å stille alle som lever i par spørsmålet: *Vil du si at arbeidsdelingen hjemme hos dere er meget rettferdig, ganske rettferdig, mindre rettferdig eller ikke rettferdig i det hele tatt?*¹³

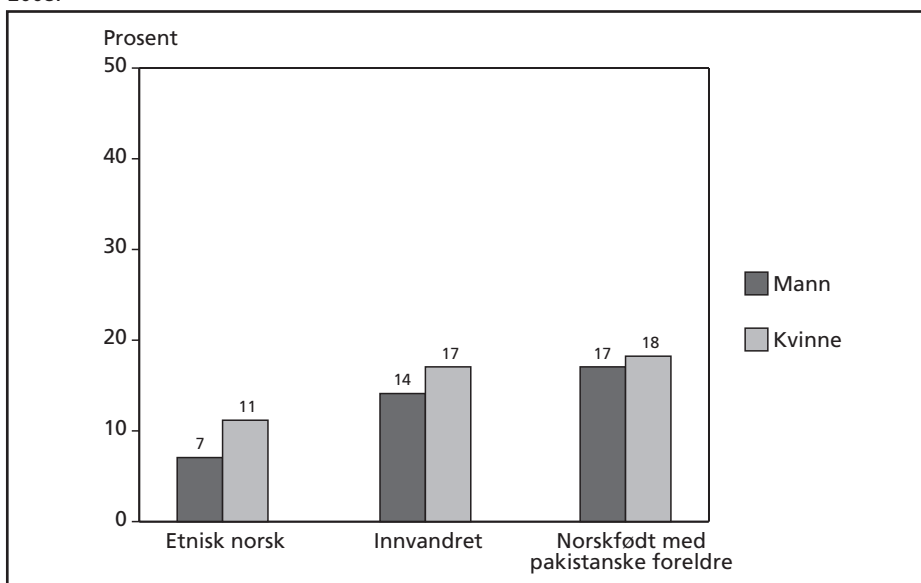
De fleste opplever at arbeidsdelingen er rettferdig

De aller fleste mener de har en rettferdig arbeidsdeling hjemme. Dette gjelder et sted mellom 80 og 90 prosent av alle de respondentene som lever i par (figur 4.7). Våre data

¹³ Spørsmålet ble stilt som det siste i rekken av totalt 8 spørsmål som alle omhandlet arbeidsdelingen mellom mann og kvinne av ulike typer arbeidsoppgaver knyttet til husarbeid, omsorg for barn og betaling av regninger. Vi antar derfor at respondentene vil ha hatt disse spørsmålene present når de har besvart spørsmålet om rettferdig arbeidsdeling hjemme.

støtter imidlertid også konklusjonen fra den tidligere nevnte undersøkelsen (Kjelstad og Lappegård 2009) som viste at norske menn gjennomgående er noe mer tilfredse med arbeidsdelingen hjemme enn norske kvinner. Blant norske kvinner sier om lag 11 prosent at de mener arbeidsdelingen hjemme er urettferdig, mot 7 prosent blant norske menn. Tilsvarende tall blant personer som har innvandret, er henholdsvis 14 prosent som mener arbeidsdelingen er urettferdig blant menn, mot 17 prosent blant kvinner. Blant norskfødte med pakistanske foreldre svarer om lag like mange menn som kvinner at arbeidsdelingen er lite rettferdig. Samtidig er det noe mer vanlig å oppleve arbeidsdelingen som urettferdig blant innvandrede og norskfødte med pakistanske foreldre, enn blant etnisk norske. Hvis opplevelsen av at delingen av de ulønnede arbeidsoppgavene er urettferdig vedvarer, vil det åpenbart legge et press på familielivet. Det er derfor interessant å se nærmere på hva som kjennetegner de familiene der misnøye oppstår, og om det er andre forhold som leder til misnøye hos kvinner enn hos menn.

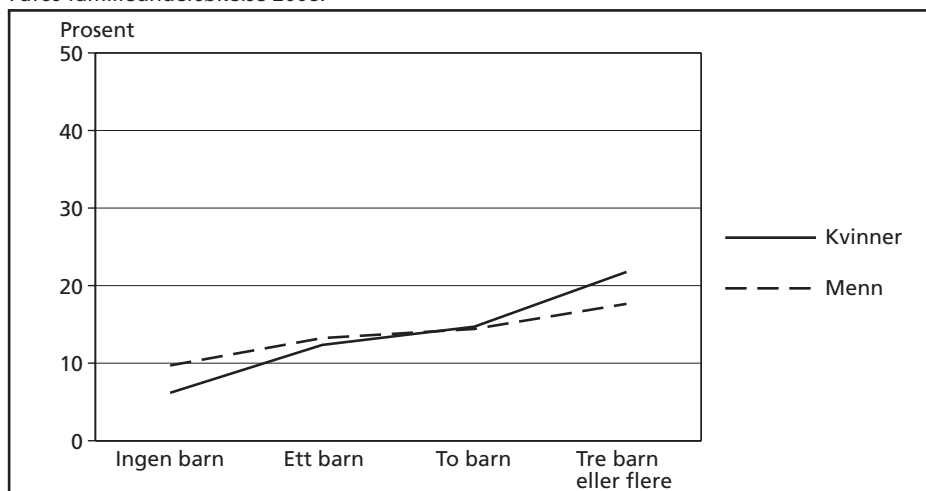
Figur 4.7 Personer som lever med partner som opplever at arbeidsdelingen hjemme hos dem er mindre rettferdig/ikke rettferdig. Etter kjønn og gruppe. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



Hva kjennetegner de som opplever en urettferdig arbeidsfordeling?

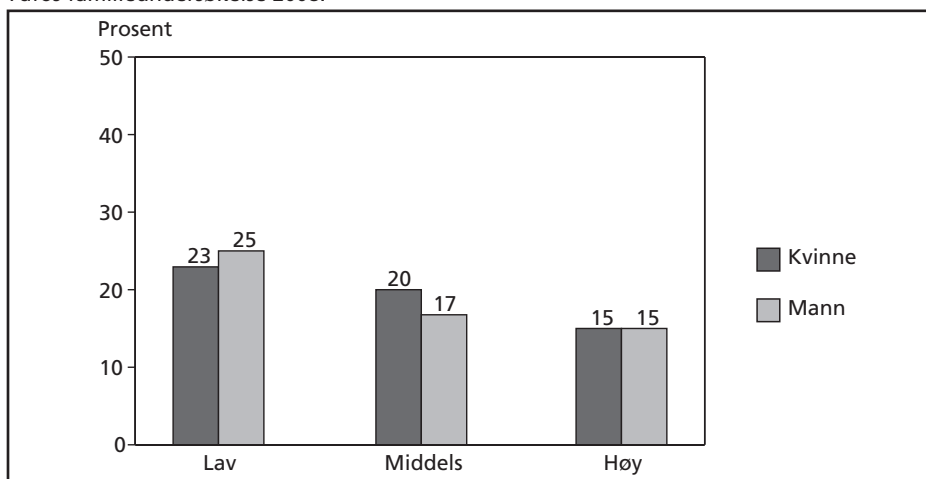
Familier med barn har normalt flere oppgaver i og rundt hjemmet som skal utføres og dermed flere oppgaver som skal fordeles. Tidspresset mange småbarnsfamilier forteller om er dermed i tråd med våre data som viser at andelen som opplever arbeidsdelingen hjemme som urettferdig, er markert høyere blant de som har barn enn blant de uten.

Figur 4.8 Personer som mener arbeidsdelingen hjemme er mindre rettferdig eller ikke rettferdig i det hele tatt. Etter antall barn og kjønn. I prosent av personer som lever i par. (N=1197) Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



Forskjellen mellom personer med og uten barn gjelder både etnisk norske, norskfødte med pakistanske foreldre og i våre fire landgrupper av innvandrede. I tillegg øker andelen som er misfornøyd med arbeidsdelingen hjemme i takt med antall barn i familien. Tendensen er den samme både for menn og kvinner, men mest markert blant kvinner (figur 4.8). Holdt opp mot utdanning, ser vi videre at andelen som mener arbeidsdelingen hjemme er lite rettferdig, er høyere jo lavere utdanning respondenten har. Dette er en tydelig tendens både blant menn og kvinner (Figur 4.9).

Figur 4.9 Personer som mener arbeidsdelingen hjemme er mindre rettferdig eller ikke rettferdig i det hele tatt. Etter utdanning og kjønn. I prosent av personer som lever i par. (N=1197) Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



Samtidig er det flere andre forhold vi kan anta har betydning for hvordan arbeidsdelingen i hjemmet både fordeles og oppfattes. Tidligere så vi for eksempel at særlig kvinners yrkesaktivitet påvirker både om hun opplever at hun spiller en viktig rolle i familiens økonomi, og sjansen for at mann og kvinne oppgir at husarbeidet deles likt. I tillegg til de bakgrunnsvariablene som vi allerede har vært inne på i analysen av selve arbeidsfordelingene, er det også grunn til å tro at arbeidsdelingen i hjemmet, slik respondenten selv oppfatter den, vil være relevant. Når vi tar hensyn til flere av disse forholdene samtidig, ser vi flere tendenser (regresjonstabell 4.8, separate analyser for kvinner og menn):

For det første, svarer menn med høy *utdanning* sjeldnere at arbeidsdelingen hjemme er urettferdig enn menn med lav utdanning. Blant kvinner er det ikke noen tilsvarende sammenheng mellom utdanning og opplevelse av arbeidsfordelingen.

For det andre, er det lavere sannsynlighet for å mene at arbeidsdelingen er urettferdig blant etnisk norske respondenter enn i noen andre *landgrupper*. Dette gjelder både blant kvinner og menn. Etnisk norske menn har signifikant lavere sannsynlighet for å mene at arbeidsdelingen hjemme er urettferdig enn menn fra både Vietnam, Iran, Pakistan og blant norskfødte menn med pakistanske foreldre. Blant kvinnene er det bare mellom etnisk norske og kvinner fra Pakistan at vi finner en signifikant forskjell. Etnisk norske kvinner er mindre tilbøyelige til å oppfatte arbeidsdelingen hjemme som urettferdig enn pakistanske kvinner. Vi har også lagt inn *respondentenes egen oppfatning av den faktiske arbeidsdelingen i hjemmet* på de fire områdene økonomi, husarbeid, oppfølging av barnas skoleaktiviteter og annen type omsorg overfor barn. Både blant menn og kvinner reduserer lik fordeling av husarbeidet sjansen for at arbeidsdelingen oppfattes som urettferdig. Blant menn er det i tillegg slik at oppfatningen av om han og partner har en lik fordeling knyttet til å følge opp barnas skolegang bidrar til å redusere risikoen for at arbeidsdelingen oppleves som urettferdig.

For det tredje, øker risikoen blant kvinner for å oppleve arbeidsdelingen hjemme som urettferdig både dersom hun er i *lønnet arbeid* og dersom hun har *barn*. Blant menn finner vi ikke noen tilsvarende effekt av om familien har barn eller ikke eller om han selv er i arbeid, men det er til gjengjeld er det slik at risikoen for å føle urettferdighet øker dersom *partner er i lønnet arbeid*. Denne sammenhengen er altså signifikant også etter at vi har tatt hensyn til hva menn mener om den faktiske arbeidsdelingen av husarbeid, omsorg for barn, oppfølging av barns skolearbeid og familiens økonomi er tatt hensyn til.

Urettferdig fordeling – noen kvalitative refleksjoner

Utgangspunktet er altså at de aller fleste svarer at arbeidsdelingen hjemme er rettferdig. I familier der kvinner er i lønnet arbeid øker likevel risikoen for at begge parter føler at arbeidsdelingen er urettferdig. Det er nærliggende å tolke dette som at forhandlingene

om deling av arbeidsoppgaver er mer presente og kanskje også vanskeligere i familier der begge er i arbeid sammenliknet med familier der kun en er i jobb. Samtidig er det ikke gitt at opplevelsen av at arbeidsdelingen er urettferdig handler om at en selv gjør for mye. Svaret kan også henge sammen med en mer altruistisk oppfatning om at det er partneren som gjør for mye, ikke en selv. En av de pakistanske fedrene gir uttrykk for en slik oppfatning når han sier: *«Jeg har en følelse av at kvinners arbeidsoppgaver ikke endrer seg så mye (selv om hun har lønnet arbeid). Min mor hadde både jobb (deltid) og alt husarbeidet i tillegg.»*

Gruppa trekker etter hvert også inn familietype som en viktig faktor i den fordelingen av oppgaver som finner sted i og rundt familien. Informantene gir uttrykk for at i familier med flere voksne kvinner er de mange som kan dele på husarbeid og barneomsorg. Balansen mellom mengden arbeidsoppgaver i hjemmet og hvem som skal gjøre dem blir dermed en annen enn i kjernefamiliene. Det kan gi en større fleksibilitet, både for kvinner og menn, og kanskje mindre grobunn for misnøye som er relatert til tidspress. Vi har ikke hatt mulighet til å legge inn flerfamiliehushold som kontroll i analysene, men det er grunn til å tro at type familie kan påvirke oppfatningene av om arbeidsfordelingen er rettferdig. I den mannlige fokusgruppen trekkes fordelene fram: *«Ja, for eksempel – hvis kona og jeg har lyst på en tur ut, så har vi alltid barnevakt. Familien stiller opp»*. En av de andre deltakerne supplerer og sier (...) *Ja, det blir en ekstra støtte – en backup hele tida. Det er den største fordelene.*» Kvinner opplevelse av om flere til å dele på oppgavene gir større rettferdighet eller ikke, kan se ulik ut avhengig av hvordan relasjonene i familien er og hvor godt samarbeidet mellom de som deler oppgavene fungerer. Også blant menn kan det være tilfelle, kanskje spesielt knyttet til økonomi som skal disponeres og fordeles mellom flere mindre familieenheter. I fokusgruppen blant pakistanske menn sier en *«Det er alltid en i huset som har det siste ordet. Hos oss har vi bestemt at det er far som har det siste ordet (hans far). Men andre føler seg ikke urettferdig behandla. Brutter'n er prinsen i familien – han tar over etterpå.»* Moderator spør om det kan være utfordrende. *«Som i samfunnet ellers så er folk forskjellige – det er ikke alltid lett å leve sammen, men er jo positivt å få det til.* Han fortsetter med et eksempel om en økonomisk disposisjon en av brødrene gjorde som for ham framstod som svært lite veloverveid, men avrunder *«jeg kunne blitt sur, men bedre å vise storsinn»*.

Avslutning

Siden 1970-tallet har kvinner i Norge i stadig større grad beveget seg inn i arbeidslivet. I mange familier er arbeidsdelingen likevel preget av at mannen har hovedansvar for økonomi, regninger og vedlikehold, mens kvinner har hovedansvar for hus- og om-

sorgsarbeid. En viktig oppgave for oss har vært å kartlegge hvordan arbeidsdelingen er i de delene av den innvandrede befolkningen som er med i undersøkelsen, og blant norskfødte med pakistanske foreldre. Svaret er, i korte trekk, at den varierer både mellom landgrupper og avhengig av hvilke oppgaver det er snakk om. På noen områder ser likestillingen ut til å være kommet om lag like langt (eller kort, avhengig av øynene som ser). På andre utmerker etnisk norske menn og kvinner seg med en mer likestilt praksis.

I spørsmålet om hvem som har *hovedansvar for familiens økonomi* er det mer vanlig med en jevn fordeling blant etnisk norske par enn blant innvandrede og norskfødte med pakistanske foreldre. Opplevelsen, både blant menn og kvinner, om at ansvaret for økonomien er ujevnt fordelt er ikke overraskende, i lys av at så få som 3 av 10 kvinner er i arbeid i en del av de landgruppene vi har med i undersøkelsen. Kanskje er det tvert imot grunn til å være forundret over at skjevfordelingen ikke framstår som enda sterkere, gitt at yrkesdeltakelsen blant kvinner tross alt er så lav i en del av landgruppene som er med i undersøkelsen. Når det gjelder *fordelingen av husarbeidet* er likhetene mellom ulike landgrupper mer slående enn forskjellene. Etnisk norske menn svarer likevel i noe større grad enn menn i andre landgrupper at de bidrar til husarbeidet. *Vedlikeholdsarbeid* er i stor grad en oppgave menn tar seg av – uavhengig av om de er oppvokst i Bagdad, på landsbygda i Punjab eller på Hamar.

Omsorgen for barn er det området der arbeidsdelingen mellom menn og kvinner mest tydelig har endret seg i majoritetsbefolkningen og der menn i dag har en mer omfattende rolle enn tidligere. Vi har delt spørsmålet om omsorgsarbeid i to – oppfølging av barnas skolegang og annen daglig omsorg. Etter vår oppfatning er det interessant at innvandrede menn i om lag like stor grad som etnisk norske menn svarer at de er involvert i barnas skolegang, men i vesentlig mindre grad i annen type omsorg. Det er mulig å tenke seg minst to forklaringer. For det første har flere studier påpekt at forventningen om sosial mobilitet er stor i en del innvandrede grupper og at det dermed er et sterkt ønske om at barna skal ta høyere utdanning. Innvandrede fedres involvering i barnas skolegang kan være en konsekvens av slike ambisjoner. Vi vet også at barn med innvandrede foreldre rapporterer om en større egeninnsats på skolen i form av lekselesing enn etnisk norske barn (Bakken 2003). For det andre kan innvandrede fedres likestilling på dette området gjenspeile at forutsetningene for å være involvert, for eksempel på et foreldremøte eller gjennom å sjekke lekser, er knyttet til norskferdigheter. I den innvandrede befolkningen har menn gjennomgående bedre norskferdigheter enn kvinner, og selv blant kvinner med lang botid finnes til dels betydelige antall som kan så lite norsk at de vil ha vansker med å gjøre seg forstått (Blom og Henriksen 2008).

Tidligere studier har gitt flere pekere til hva som er med å påvirke arbeidsdelingen i hjemmet. Vi har undersøkt om de samme forholdene har betydning når vi skal forklare arbeidsdelingen i hjemmet blant innvandrede familier, og langt på vei er svaret

ja. Kvinners yrkesaktivitet er, ikke overraskende, det som slår sterkest ut på likestillingen i hjemmet. Både sjansen for at husarbeidet, økonomien og omsorgen for barna beskrives som likt fordelt, øker dersom kvinnen er i lønnet arbeid. Det er videre klare tegn til at høy utdanning, spesielt blant menn, sammenfaller med en oppfatning om at fordelingen av de ulike typene arbeidsoppgaver i hjemmet er likt fordelt. Samtidig er det tydelig at hvilket land respondenten kommer fra har betydning også etter at vi har tatt hensyn til forhold som antall barn, yngste barns alder, utdanningsnivå og yrkesaktivitet. I grove trekk ser det ut til at personer fra Norge, Vietnam og til en viss grad også Iran har en mer likestilt arbeidsdeling hjemme enn personer fra Irak og Pakistan. (Småbarnsforeldre utmerker seg i vår undersøkelse verken som mer eller mindre likestilt enn andre, men det kan skyldes at antall familier i denne kategorien blir for lavt til at vi finner signifikante sammenhenger.)

At menn og kvinner tar ansvar for ulike oppgaver i og rundt hjemmet, behøver ikke bety at arbeidsdelingen oppleves som urettferdig eller urimelig. Under fokusgruppene la flere vekt på at de i organiseringen av hverdagen hadde komplementære roller – en vasker tøy, en betaler regninger, begge legger unger – for eksempel. Fordelingen av oppgaver ble begrunnet på ulike måter – både interesser, ferdigheter, naturlige forutsetninger (i omsorgen for små barn) og tilgjengelig tid ble trukket inn. Mellom 80 og 90 prosent – i alle landgrupper – svarer at de synes arbeidsdelingen i egen familie er rettferdig. Nå skal man selvsagt ta høyde for at vi her forsøker å treffe en liten blink med temmelig grovkalibret skyts. Generelle holdningsspørsmål er ikke alltid egnet til å beskrive en kompleks virkelighet og det er variasjoner innenfor den store gruppen av tilfredse som vi ikke finner her. Vi brukte likevel tid på å analysere de som skilte seg ut i den forstand at de mente arbeidsdelingen var urettferdig. Vi finner flere forhold som slår ut, men kanskje mest slående er det at etniske norske menn og kvinner har lavere sannsynlighet for å svare at de har en urettferdig arbeidsdeling enn alle de andre landgruppene som er med i undersøkelsen. Vi skal være varsomme med å trekke relativt enkle analyser for langt. De gir likevel grunn til å spørre om ikke en del av minoritetsfamiliene opplever et visst krysspress i forsøkene på å forene verdier og praksiser i det samfunnet de er oppvokst i, med de forventninger og praksiser de møter i Norge.

Kapittel 5 Kvinnfolkjobb, mannfolkjobb og oppslutning om likestilling

Det er ikke mer enn en generasjon siden betegnelsene mannfolk- og kvinnfolkarbeid ble brukt uten den ironiske distansen som ofte hefter ved begrepene i dag. Noen oppgaver, som å forsørge familien, ble i all hovedsak sett på som mannens ansvar, mens kvinners ansvar var nærmere knyttet til hjemmet og barna. I dag viser studier av befolkningen i Norge at både menn og kvinner i hovedsak støtter opp om likestillingspolitiske målsettinger som at «Kvinner og menn bør ta like mye ansvar for å forsørge familien økonomisk» og at «Kvinner og menn bør dele arbeidet hjemme likt» (Holter mfl. 2008). De generelle undersøkelsene fanger likevel i liten grad opp hvordan disse holdningene er i ulike deler av minoritetsbefolkningen. Vi har derfor sett nærmere på noen spørsmål som målbærer enkelte av kjerneelementene i det likestillingspolitiske prosjektet. I tillegg spør vi hvordan den mer generelle oppslutningen om likestilling ser ut i ulike grupper. Er innvandrede like likestillingsorientert som nordmenn eller mer tilbøylige til å mene at likestillingen nå er ført langt nok?

Holdninger til hva som passer seg

Vi avsluttet forrige kapittel med å referere noen av samtalene som fant sted under fokusgruppene. En av de pakistanske småbarnsfedrene nevnte i den forbindelse at man «ikke akkurat blir mindre mann av å lage mat eller gi flaske». Flere, både menn og kvinner, kom i ulike sammenhenger inn på hvordan møter med ulike sider av det norske samfunnet og de praksiser og forventninger som dominerer der, har påvirket synet på hva som er en fornuftig arbeidsdeling mellom menn og kvinner. Temaet menn og husarbeid vakte mye latter i en fokusgruppe blant somaliske mødre som Fafo arrangerte for noen år tilbake (Kavli 2004b). Etter en del diskusjon kom flere likevel fram til at de hadde fått andre oppfatninger om og forventninger til menns rolle etter noen år i Norge. (...) *I Somalia, hvis han kom inn på kjøkkenet, lo vi og sa, hva gjør du her. Har du fått skjørt? Nå er det annerledes* (...) Samtidig er det viktig å presisere at det selvsagt ikke bare er møtet med «det norske» som kan lede til brudd med en tradisjonell arbeidsdeling. Større forventninger til hva mannen skal bidra med hjemme er ikke nødvendigvis et resultat av påvirkning fra norske kjønnsrollemønstre, men kanskje like mye av behov for nye løsninger i møtet med en annen hverdag.

Nok en gang vil det være slik at mangfoldet i holdninger og praksiser vanskelig kan fanges opp av spørreundersøkelser. Det er likevel interessant, på et overordnet nivå, å sammenlikne holdningene til hva som er typisk mann- og kvinnfolkarbeid i ulike grupper. Analysene tar utgangspunkt i følgende spørsmål:

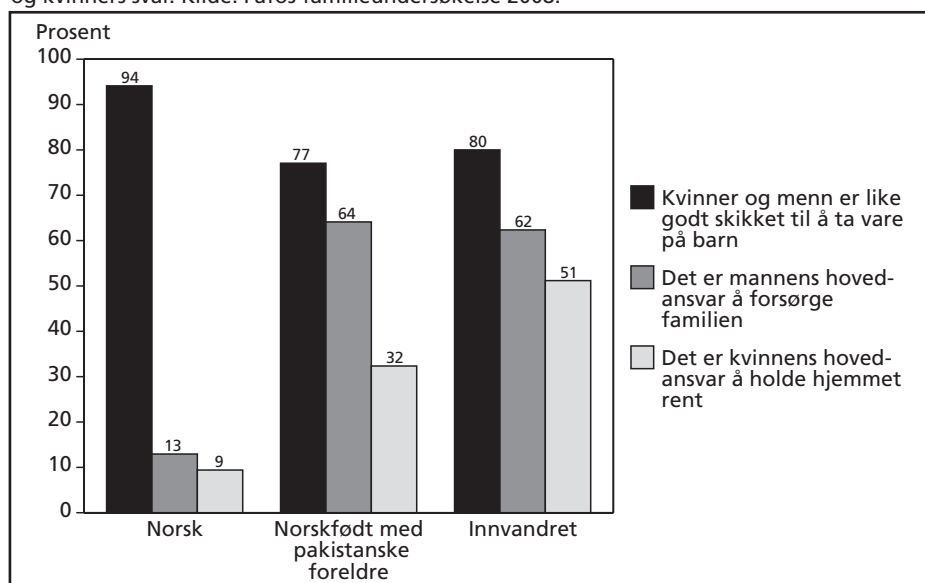
Hvor enig eller uenig er du i de følgende påstandene:

- a. Kvinner og menn er like godt skikket til å ta vare på barn
- b. Mannen bør ha hovedansvaret for å forsørge familien
- c. Det er kvinnens oppgave å sørge for at hjemmet er rent

Om menn og kvinners oppgaver – større variasjon i oppfatninger blant innvandrede

Det er store forskjeller mellom landgruppene i holdninger til hvilke oppgaver som tilfaller henholdsvis kvinner og menn. Hovedskillet går mellom etnisk norske og de øvrige landgruppene. Figur 5.1 viser hvor stor andel i ulike grupper som er helt eller delvis enig i de tre nevnte påstandene. Vi viser et gjennomsnitt av menn og kvinners svar. I majoritetsbefolkningen er det gjennomgående stor oppslutning om saker som kan sies å støtte opp under generelle, likestillingspolitiske målsettinger. Nittifem prosent støtter påstanden at menn og kvinner er like godt skikket til å ta vare på barn. Bare 13

Figur 5.1 Andel som er helt eller delvis enig i påstandene, etter gruppe. Gjennomsnitt av menn og kvinners svar. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



prosent mener det er mannens hovedansvar å forsørge familien og ni prosent at det er kvinnens hovedansvar å sørge for å holde hjemmet rent.

Når det gjelder *menn og kvinners skikkethet i å ta vare på barn*, mener et stort flertall at de er like egnet også blant de som har innvandret og blant de norskfødte med pakistanske foreldre. Det er likevel noen variasjoner mellom ulike landgrupper. Blant personer med iransk bakgrunn svarer 88 prosent at menn og kvinner er like skikket, mot den signifikant lavere andelen på 67 prosent blant personer fra Irak (tabell 5.1). Hovedbildet er like fullt at et stort flertall av respondentene i alle landgrupper oppfatter menns egnethet til å ta vare på barn som likestilt med kvinners.

I oppfatningene om *forsørgeransvar* er holdningene vesentlig annerledes. Støtte til påstanden om at mannen har hovedansvaret for å forsørge familien er langt mer framtreddende i minoritetsbefolkningen enn det vi så blant etniske nordmenn. Blant innvandrede og norskfødte med pakistanske foreldre gir over 60 prosent tilslutning til påstanden om at det er mannens hovedansvar å forsørge familien. Innvandrede fra Iran skiller seg fra gjennomsnittet ved at oppslutningen om mannens overordnede forsørgeransvar er vesentlig lavere – bare 39 prosent. Det er rimelig å anta at dette henger sammen med at deltakelsen i arbeidslivet er relativt høy blant iranske kvinner, som også har gjennomgående høyere utdanningsnivå enn snittet av kvinner i de andre innvandrede gruppene i undersøkelsen. De er også mer sekulariserte enn de andre landgruppene med høy andel muslimer som er representert i undersøkelsen (Blom og Henriksen 2008).

Oppslutningen om mannens forsørgeransvar står vesentlig sterkere enn støtten til påstanden om at *det er kvinnens hovedansvar å holde hjemmet rent*. Blant de innvandrede gruppene samlet sett, støtter 51 prosent en oppfatning om at kvinnen har

Tabell 5.1 Andel som er helt eller delvis enig i påstandene, etter landbakgrunn. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.

	Norge	Iran	Irak	Vietnam	Pakistan innv	Norskfødt m. pakist. foreldre	Total
Kvinner og menn er like godt egnet til å ta vare på barn	94	88	67	78	82	75	81
Det er mannens hovedansvar å forsørge familien	13	39	61	68	72	66	53
Det er kvinnens hovedansvar å holde hjemmet rent	9	24	53	66	50	34	39

hovedansvaret for å holde hjemmet rent, mot litt over 30 prosent av norskfødte med innvandrede foreldre og som nevnt bare 9 prosent i majoritetsbefolkningen. Også her skiller imidlertid iranske respondenter seg ut med bare en av fire som gir tilslutning til at renhold er kvinnens hovedansvar. Også blant norskfødte med pakistanske foreldre er andelen som mener at kvinner har hovedansvaret for renhold i hjemmet lavere enn gjennomsnittet for de som har innvandret. Om vi sammenlikner holdninger blant norskfødte med pakistanske foreldre med holdningene blant personer som har innvandret fra Pakistan, viser det seg at andelen som tillegger kvinnen hovedansvar for renhold er vesentlig lavere blant de norskfødte.

Ulike oppfatninger blant kvinner og menn?

Til nå har vi sett på menn og kvinners holdninger under ett. Det kan imidlertid være forskjeller i hvordan menn og kvinner oppfatter disse påstandene og vi har derfor sett nærmere på hvordan henholdsvis menn og kvinner svarer i de ulike gruppene.

Påstanden om at *menn og kvinner er like godt skikket til å ta vare på barn* har gjennomgående stor oppslutning både blant menn og kvinner og vi finner ikke signifikante forskjeller i menn og kvinners syn i noen av de landgruppene som er inkludert i undersøkelsen. Dersom vi analyserer forskjellen i innvandrede menn og kvinners svar under ett, er imidlertid kvinner signifikant mer tilbøyelige til å mene at kvinner og menn *ikke* er like godt skikket til å ivareta barn enn innvandrede menn gir uttrykk for. Når det gjelder påstanden om at *mannen har et hovedansvar for å forsørge familien* er det gjennomgående noe større tilslutning blant menn enn blant kvinner, men forskjellen er isolert sett ikke statistisk signifikant for noen av de landgruppene som er inkludert.

Tabell 5.2 Andel som er helt eller delvis enig i påstandene, etter gruppe og kjønn. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.

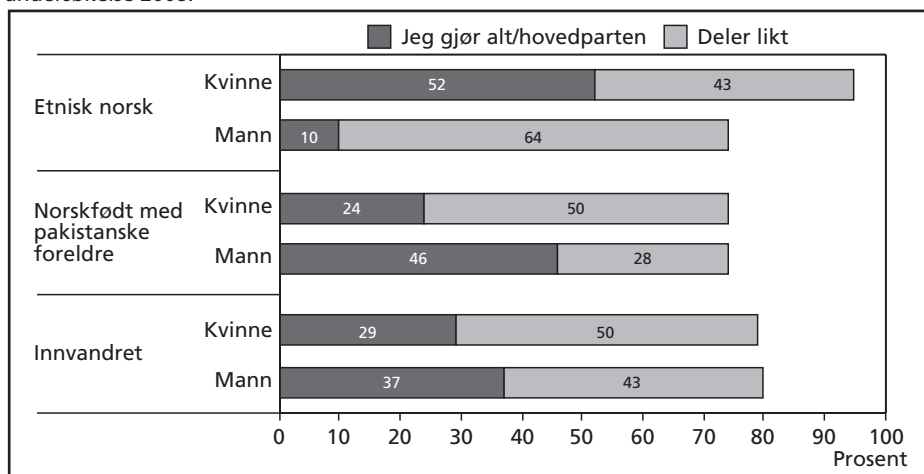
	Norsk		Norskfødt m. pakist. foreldre		Innvandret	
	Mann	Kvinne	Mann	Kvinne	Mann	Kvinne
Kvinner og menn er like godt egnet til å ta vare på barn	93	95	80	73	82	78
Det er mannens hovedansvar å forsørge familien	16	11	67	61	66	57
Det er kvinnens hovedansvar å holde hjemmet rent	9	10	37	31	45	56

Det er liten oppslutning om at det er kvinnens hovedansvar å *holde hjemmet rent* både blant menn og kvinner i den etnisk norske delen av utvalget. Blant norskfødte med pakistanske foreldre sier henholdsvis 37 prosent av mennene og 31 prosent av kvinnene at renhold er kvinnens hovedansvar, men forskjellen i menn og kvinners svar er ikke statistisk sikker. Blant de som har innvandret svarer kvinner – i alle landgrupper – i større grad enn menn at renhold er kvinnens hovedansvar. Iranske menn og kvinner har nok en gang en annen holdningsprofil. I tillegg til at få i denne gruppen mener renhold er kvinnens hovedansvar, er dette en oppfatning menn og kvinner slutter seg til i like liten grad.

Betydningen av utdanning varierer mellom grupper

Vi har tidligere sett at arbeidsdelingen mellom menn og kvinner i noen sammenhenger varierer etter utdanningsnivå. Også i holdningsspørsmålene slår utdanningsnivået tydelig ut, men først og fremst når det gjelder ansvar for forsørgelse og for renhold. Blant personer med lav utdanning er oppfatninger om at kvinner og menn har ansvar for ulike oppgaver mer utbredt, enn blant personer med høy utdanning. Betydningen av utdanningsnivå er markert også om vi ser på de ulike landgruppene for seg. For eksempel synker andelen blant norskfødte med pakistanske foreldre som mener at det er mannens hovedansvar å forsørge familien fra 71 prosent blant de med lav utdanning, til 66 prosent blant de med middels utdanning og 56 prosent blant de med høy utdanning. Også blant irakere, iranere og vietnamesere synker andelen som mener at mannen har

Figur 5.2 Andel som er helt eller delvis enig i påstandene, etter utdanning. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



hovedansvaret for å forsørge familien med over 20 prosentpoeng når vi sammenlikner de med lav og de med høy utdanning. Det eneste unntaket i denne sammenhengen finner vi blant innvandrede fra Pakistan, der det er få eller ingen variasjoner i synet på mannens ansvar for å forsørge familien etter utdanningsnivå.

Når det gjelder påstanden om at kvinnen har hovedansvar for at hjemmet er rent, er det en klar sammenheng mellom oppfatninger og utdanningsnivå i alle grupper, men den er spesielt markant blant personer som har innvandret fra Irak, Vietnam og Pakistan samt blant norskfødte med pakistanske foreldre. I disse gruppene synker andelen som mener at kvinnen har hovedansvar for renhold i hjemmet med i snitt 20 prosentpoeng når vi sammenlikner de med lav og de med høy utdanning. Spesielt markant er holdningsforskjellene i den vietnamesiske gruppen, der andelen som mener kvinnen har hovedansvaret for renhold synker fra 84 prosent blant de med lav utdanning til 41 prosent blant de med høy utdanning.

Oppslutning om likestilling – over tid og mellom grupper

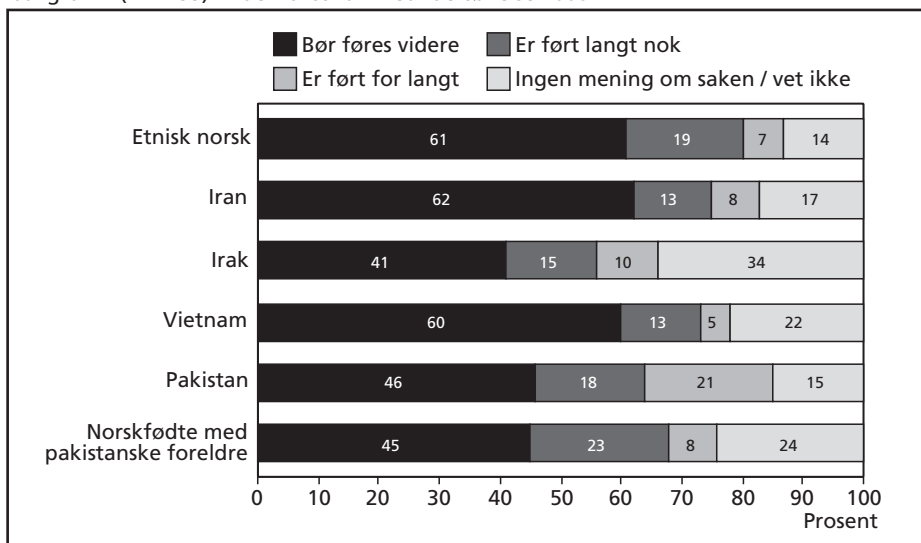
Foreliggende studier, både i Norge og internasjonalt, viser at oppslutningen om likestilling i befolkningen har økt over tid (Knudsen og Wærness 2001; Ingelhart og Norris 2003; Teigen 2006;). Samtidig er det variasjoner mellom ulike grupper av befolkningen og tegn til en økende polarisering. Vanligvis finner vi variasjoner i oppslutningen om likestilling etter utdanning, alder og kjønn. Positive holdninger til likestilling er særlig utbredt blant kvinner, blant unge, og blant personer med høy utdanning. Den høye oppslutningen blant unge er gjerne koblet nettopp til at unge i snitt har høyere utdanning enn eldre. Slik er det i hovedsak fortsatt, men Teigen (2006) påpeker også tendenser til endring. For det første ser betydningen av utdanning ut til å bli mindre, men på ulik måte for kvinner og menn. Lavt utdannede norske kvinner er blitt mer likestillingsorienterte og har på den måten tilnærmet seg de jevnt høye nivåene av tilslutning til likestilling vi finner blant høyt utdannede kvinner. Blant menn er andelen som mener at likestillingen bør føres videre derimot svakt syknede. Tendensen gjelder i alle alders- og utdanningsgrupper, men er mest markert blant menn med høyere utdanning. Blant menn med utdanning på universitets- eller høyskolenivå mente 55 prosent av de mannlige respondentene i 2001 at likestillingen burde føres videre, mot 76 prosent blant kvinner med tilsvarende utdanning. For menn tilsvarer dette en reduksjon i tilslutningen til å føre likestillingen videre på 14 prosentpoeng siden 1985. Teigen (2006, s 265–267) oppsummerer at det på den ene siden er blitt mer uenighet om likestilling

mellom menn, avhengig av hvor gamle de er, og mellom kvinner og menn. På den andre siden – mellom kvinner med ulik utdanning har enigheten vokst.

Teigens analyse bygger på et spørsmål som er stilt til et representativt utvalg av befolkningen i Norge ved fire anledninger over en periode på seksten år, sist i 2001. Ingen av disse undersøkelsene har egne utvalg i den innvandrede delen av befolkningen eller blant norskfødte med pakistanske foreldre. Det er derfor interessant å undersøke om holdningene til likestilling, målt med samme spørsmål, ser vesentlig annerledes ut i de delene av innvandrerbefolkningen som omfattes av vår undersøkelse. Vi vil likevel allerede her peke på at det er relativt mange, mellom 15 og 20 prosent, som ikke ville eller kunne svare på spørsmålet. Andelen som ikke tok stilling til spørsmålet er jevnt fordelt mellom menn og kvinner, men det er noe færre etnisk norske som ikke tar stilling enn blant de som har innvandret og blant norskfødte med pakistanske foreldre. Spørsmålet lyder som følger:

Det siste tiår er det lagt vekt på å skape likestilling mellom kvinner og menn. Vil du si at likestillingen bør føres videre, er den ført langt nok, er den ført for langt, eller har du ingen mening og saken?¹⁴

Figur 5.3 Andel som mener at likestillingen mellom menn og kvinner bør føres videre, at den er ført langt nok, at den er ført for langt, eller ikke har noen mening om saken. Etter landbakgrunn. (N=1799) Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



¹⁴ Enkelte respondenter med innvandrerbakgrunn lurte på om spørsmålet gjaldt befolkningen totalt, eller deres egen landgruppe. I slike tilfeller var intervjuerne instruert til å presisere at det var snakk om «likestilling i det norske samfunnet sett under ett».

Generelt høy oppslutning om at likestillingen mellom menn og kvinner bør føres videre

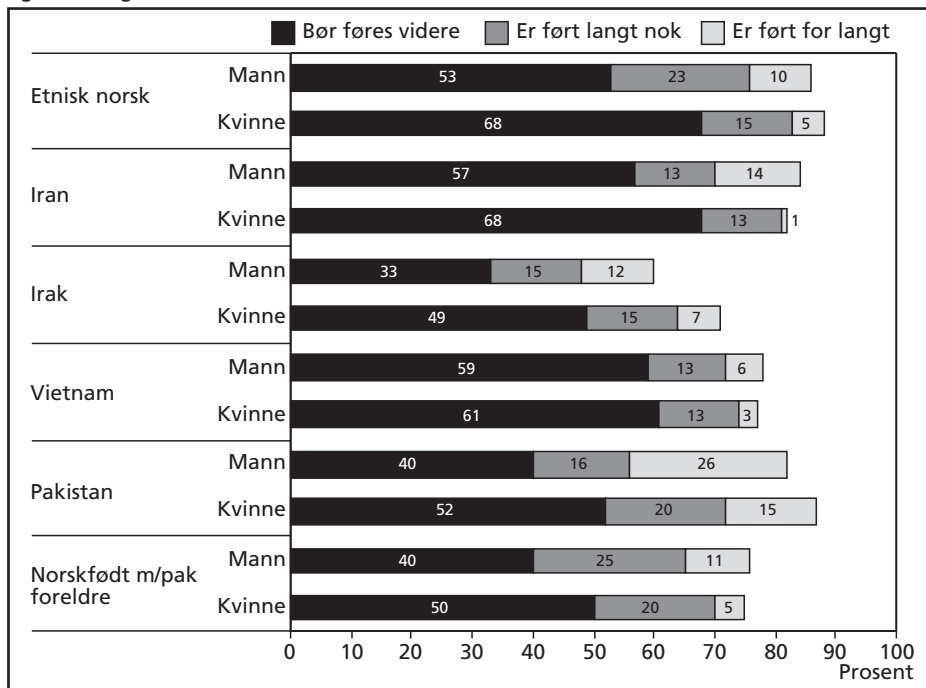
Som overskriften antyder er det generelt stor grad av oppslutning om at likestillingen bør føres videre i alle de landgruppene som vår undersøkelse omfatter (figur 5.3). Samtidig er det betydelige variasjoner i oppfatninger mellom ulike landgrupper. Blant etnisk norske, og blant personer innvandret fra Iran og Vietnam mener cirka seks av ti spurte, og dermed signifikant flere enn gjennomsnittet, at likestillingen mellom menn og kvinner bør føres videre. Blant irakere, pakistanere og norskfødte med pakistanske foreldre er andelen som støtter videreføring av likestilling signifikant lavere, mellom 41 og 45 prosent.

At likestillingen er *ført for langt*, er en relativt lite utbredt oppfatning. I de fleste gruppene er det færre enn 10 prosent som slutter seg til en slik påstand, med ett unntak. Blant personer som har innvandret fra Pakistan er det i alt 21 prosent som mener at likestillingen er ført for langt. Andelen som mener likestillingen er *ført langt nok*, varierer mellom 13 (Iran) og 23 (norskfødte med pakistanske foreldre) prosent. Samtidig sier en høy andel av respondentene at de *ikke har noen mening* om saken. I sistnevnte gruppe er særlig irakere og lavt utdannede overrepresentert. Det er selvsagt vanskelig å si noe sikkert om hvorfor så mange ikke vil eller kan gi sin mening om saken. For noen vet vi det har handlet om at de oppfatter spørsmålet som for generelt stilt – at likestillingen er kommet ulikt på ulike områder og at det derfor ikke er mulig å gi et enkelt svar. I fokusgruppene var dette et tema og flere bemerket at svaret ville være ulikt avhengig av om man snakket om likestillingen i hjemmet, som noen mente var kommet langt nok, eller i samfunnet for øvrig, der de påpekte uløste likestillingspolitiske oppgaver. Vi tror også at den skepsisen som over tid har vokst fram i deler av minoritetsbefolkningen knyttet til hvordan temaet «innvandrere og likestilling» behandles i media, kan ha bidratt til at flere enn ellers ikke ønsket å gi sin mening på dette området.

Kvinner mer likestillingsorienterte enn menn

I likhet med hva som tidligere er dokumentert (Teigen 2006; Holter mfl. 2008), er kvinner mer likestillingsorienterte enn menn. Tendensen er tydelig i alle de landgruppene som er inkludert i vår undersøkelse (Figur 5.4). Flere kvinner enn menn mener at likestillingen bør føres videre og flere menn enn kvinner mener at likestillingen er ført for langt. Også her er det variasjoner innad i de enkelte landgruppene. Kvinner som har innvandret fra Pakistan, Iran og Irak – samt etnisk norske kvinner – mener i større grad enn menn at likestillingen bør føres videre. Blant innvandrede fra Vietnam og blant norskfødte med pakistanske foreldre er imidlertid svarene på vårt spørsmål mer eller mindre de samme blant kvinner og menn. Hovedmønsteret er like fullt at kvinner gjennomgående er mer likestillingsorienterte enn menn i den forstand at de oftere mener at likestillingen bør føres videre.

Figur 5.4 Andel som mener at likestillingen mellom menn og kvinner bør føres videre, at den er ført langt nok, at den er ført for langt, eller ikke har noen mening om saken. Etter kjønn og landbakgrunn. (N=1799). Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008.



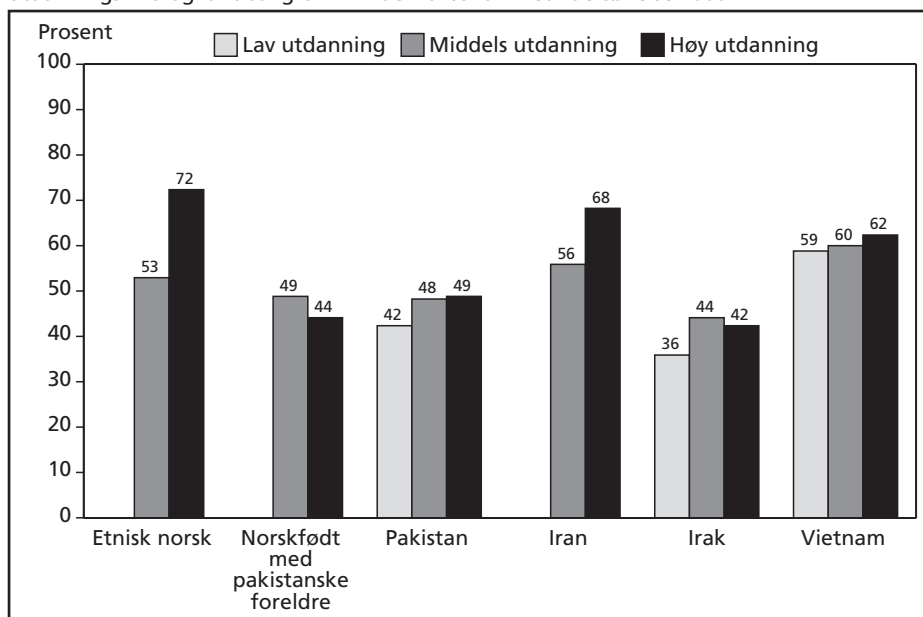
Utdanning ingen garanti for å slutte opp om videre arbeid for likestilling

Et svært veldokumentert funn, er at høy utdanning ofte går sammen med en positiv holdning til likestilling (Ellingsæter m.fl 1994; Knudsen og Wærness 2001). Derfor har en økt tilslutning til likestilling over tid ofte vært tolket som et resultat av et økt utdanningsnivå i befolkningen (Teigen 2006). Samtidig har nettopp det at oppslutningen om likestilling er lavere blant de som ikke har høy utdanning vært brukt som et argument for at likestillings- og familiepolitikken ikke favner bredt nok (Skilbrei 2004).

Blant norske og iranske respondenter finner vi en klar tendens til at de med høy utdanning i større grad slutter opp om at likestillingen bør føres videre, enn de med lav utdanning. Blant etnisk norske og iranske respondenter er andelen som støtter en videreføring av likestillingen mellom menn og kvinner betydelig høyere blant de med høy utdanning enn blant de med lav. For de andre landgruppene ser det ikke ut til å være noe tilsvarende mønster (Figur 5.5, neste side).

Når vi tar hensyn til både landbakgrunn, kjønn og utdanningsnivå samtidig, er ikke forskjellene mellom utdanningsgruppene statistisk sikker for andre enn de etnisk

Figur 5.5 Andel som mener at likestillingen mellom menn og kvinner bør føres videre. Etter utdanningsnivå og landbakgrunn. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008



norske respondentene¹⁵. Det betyr selvsagt ikke at en slik sammenheng ikke finnes også i de andre landgruppene – det er som kjent mange måter å gjøre statistiske analyser på og med større utvalg øker også sjansen for å dokumentere sammenhenger. Manglende signifikans tyder likevel på at en eventuell sammenheng mellom utdanning og syn på om likestillingen bør føres videre eller ikke, i beste fall ikke er spesielt robust i de landgruppene som er representert i vår undersøkelse.

Det som derimot ble tydelig, er at kvinner har høyere sannsynlighet for å mene at likestillingen bør føres videre enn menn, også etter at vi har tatt hensyn til variasjoner i utdanningsnivå, ulik landbakgrunn og ulik botid (regresjonstabell 5.1). I tillegg finner vi de tidligere omtalte holdningsforskjellene mellom landgruppene, som er tydelige også etter at vi har tatt hensyn til flere egenskaper ved respondentene. Det viser seg imidlertid at disse holdningsforskjellene er mest framtrædende blant menn. Menn fra Irak, Pakistan og norskfødte med pakistanske foreldre er mindre positive til at kjønnslikestillingen skal videreføres enn etnisk norske menn. Blant kvinner er det kun de som har innvandret fra Pakistan som skiller seg ut med en lavere oppslutning om videre likestilling sammenliknet med etnisk norske kvinner. Også hvor lenge innvandrede menn har vært bosatt i Norge, ser ut til å påvirke oppfatningen på dette området. Det

¹⁵ Det er gjennomført separate regresjoner for hver av landgruppene som er med i undersøkelsen, men de er ikke vist i tabellvedlegget.

er imidlertid ikke slik at lenger botid i Norge gir høyere sannsynlighet for å mene at likestillingen bør videreføres, men tvert imot. Sannsynligheten for at innvandrede menn svarer at likestillingen bør føres videre, synker jo lenger de har bodd i Norge.

Avslutning

I Norge har synet på hva som er menn og kvinners hovedansvar i og rundt familien gradvis endret seg i takt med kvinners inntog i arbeidslivet. Det som tidligere ble oppfattet som typiske manns- eller kvinneoppgaver, er i dag arbeid som de fleste mener bør deles. I vår måling svarer cirka ni av ti etnisk norske at mannen og kvinnen bør dele ansvaret både for å forsørge familien, og holde hjemmet rent. Blant de innvandrede minoritetene er oppfatningen om at menn og kvinner har hovedansvar for ulike typer oppgaver langt mer framtrædende. Det samme gjelder blant norskfødte med pakistanske foreldre. Særlig løftes mannens ansvar som hovedforsørger fram, men det er også en betydelig andel som svarer at det er kvinnens hovedansvar å holde hjemmet rent. I omsorgen for barna er det likevel et stort flertall i alle grupper som mener at både menn og kvinner er like godt egnet. Menn og kvinner har stort sett like oppfatninger på de tre spørsmålene vi har stilt.

Et flertall i befolkningen i Norge mener at arbeidet for likestilling mellom menn og kvinner bør videreføres. Også blant innvandrede minoriteter og blant norskfødte med pakistanske foreldre er det bred støtte til påstanden om at likestillingen bør føres videre. Blant det mindretallet som ikke gir sin tilslutning, er menn i overvekt i alle landgrupper. I motsetning til blant de etnisk norske respondentene, øker ikke tilslutningen til videre arbeid for likestilling med høyere utdanning verken blant innvandrede eller norskfødte med pakistanske foreldre.

Personer som har innvandret fra Pakistan markerer seg med en gjennomgående oppfatning av at det finnes en arbeidsdeling mellom menn og kvinner som er knyttet til hvilke oppgaver som skal fylles i en familie. I denne landgruppen varierer svarene på våre spørsmål bare i liten grad etter utdanning eller kjønn. Personer som har innvandret fra Iran utmerker seg på det andre ytterpunktet, med et holdningsmønster som minner langt mer om det vi ser i majoritetsbefolkningen enn blant de andre gruppene i undersøkelsen.

Kapittel 6 Fordi de fortjener det – omsorg for eldre

Befolkningen i Norge eldes, og vi står overfor en «eldrebølge» når de store etterkrigskullene etter hvert blir gamle. I Norge har ansvaret for aldrende foreldre i stadig større grad blitt flyttet fra familien til staten, og omsorg for eldre har vært en av oppgavene som har blitt tatt hånd om av velferdsstaten. Den moderne eldreomsorgen i Norge vokste fram etter den andre verdenskrig, og særlig fra 1960-årene kom den offentlige eldreomsorgen som vi kjenner den i dag (Daatland 1994 i Daatland og Herlofson 2004). Den offentlige¹⁶ eldreomsorgen med hjemmehjelpstjenester og institusjonsplasser har en sentral rolle overfor eldre i Norge i dag, og når eldre blir bedt om å oppgi hvem som hjelper dem på ulike områder viser det seg at det offentlige tjenestetilbudet er en viktigere kilde til hjelp for eldre og hjelpetrequende i Norge enn det familien er (Daatland og Herlofson 2004). Norge skiller seg ut i sammenligninger med andre vestlige land som Frankrike og Tyskland ved at folk legger mer vekt på samfunnets ansvar framfor familiens når det gjelder omsorg for pleietrequende eldre i hjemmet (Daatland mfl 2009:107).

Det har blitt stilt spørsmål om familiens *evne* og *vilje* til å ta ansvar for eldre blir mindre i den vestlige verden. Daatland og Herlofson (2004) viser at det er flere endringer som tyder på at familiene har mindre evne og ressurser til å stille opp for pleietrequende eldre: Balansen mellom yngre og eldre har endret seg – det har blitt flere eldre i forhold til yngre. Det er sjelden med generasjonshushold, flere eldre bor alene og folk flytter lengre fra foreldrene sine enn før (Daatland og Herlofson 2004). I tillegg til at kvinner i større grad enn før er ute i arbeidslivet, kan det bety at familiens evne til å bistå generasjonen over er svekket.

God tilgang til offentlig eldreomsorg er fremdeles blant sjeldenhetene i verden, og mange som har innvandret til Norge kommer fra land hvor omsorgen for eldre utelukkende er et privat ansvar. Erfaringer med og tilgangen til offentlig omsorg for eldre vil naturlig nok påvirke holdninger og tradisjoner når det gjelder hvordan man håndterer foreldres alderdom. I tillegg kan endringer i familiepraksis bli kraftig akselerert gjennom oppbruddet med hjemlandet og etableringen av et nytt liv i Norge, noe som kan påvirke familiens evne og vilje til å ta på seg et omsorgsansvar for aldrende foreldre.

¹⁶ Selv om det finnes private aktører som tilbyr tjenester innen eldreomsorg, er eldreomsorgen administrert av kommunene, og vi velger derfor å bruke betegnelsen «offentlig eldreomsorg».

Derfor er det interessant å undersøke om holdningene til omsorg for pleietrengende eldre endrer seg når folk beveger seg fra en virkelighet hvor svake foreldrene er avhengige av at familien tar vare på dem til en virkelighet hvor det finnes et apparat (om enn med mangler) som kan ta seg av eldres pleiebehov.

Eldre innvandrere i Norge

Personer som har innvandret til Norge er yngre enn resten av befolkningen, og det er relativt mange unge voksne og få eldre i den innvandrede befolkningen sammenlignet med befolkningen som helhet (Andreassen og Dzamarija 2008:16). Mens for eksempel 13 prosent av Norges befolkning er over 67 år, gjelder det samme kun 2 prosent av innvandrede og norskfødte med ikke-vestlig bakgrunn. Per 2009 er det under 5000 personer med ikke-vestlig innvandringsbakgrunn som er over 67 år. Det er altså fremdeles få eldre med innvandrerbakgrunn i Norge i dag.

Tabell 6.1 Innvandrere og norskfødte med ikke-vestlig bakgrunn i de eldste aldersgruppene. 2009. Kilde: Statistisk sentralbyrå

	45–66 år		67–79 år		80 år og over		Antall totalt
	Andel	Antall	Andel	Antall	Andel	Antall	
I hele befolkningen	27,3	1 312 372	8,3	396 983	4,6	219 631	4 799 252
Personer med ikke-vestlig bakgrunn	16,6	44 018	1,5	4 094	0,3	786	264 847
Asia med Tyrkia	17,3	32 149	1,6	3 042	0,3	584	186 359
Afrika	12,3	7 550	1,1	658	0,2	117	61 194
Sør- og Mellom-Amerika	25,0	4 319	2,3	394	0,5	85	17 294

Blant innvandrede med ikke-vestlig bakgrunn er det blant innvandrede fra Bosnia-Hercegovina det er flest personer over 67 år (tabell 6.2). Mange av flyktningene som kom til Norge fra Bosnia-Hercegovina på midten av 1990-tallet var hele storfamilier, og dermed kom det også en del eldre flyktninger fra denne regionen (Aalandslid 2005). Selv om personer med pakistansk bakgrunn utgjør den største innvandrergruppen i Norge, kommer de på tredjeplass når det gjelder antall personer over 67 år.

Tabell 6.2 Antall personer over 67 år bosatt i Norge per 1.1.2009. Etter landbakgrunn. Kilde: Statistisk sentralbyrå, Befolkningsstatistikk.

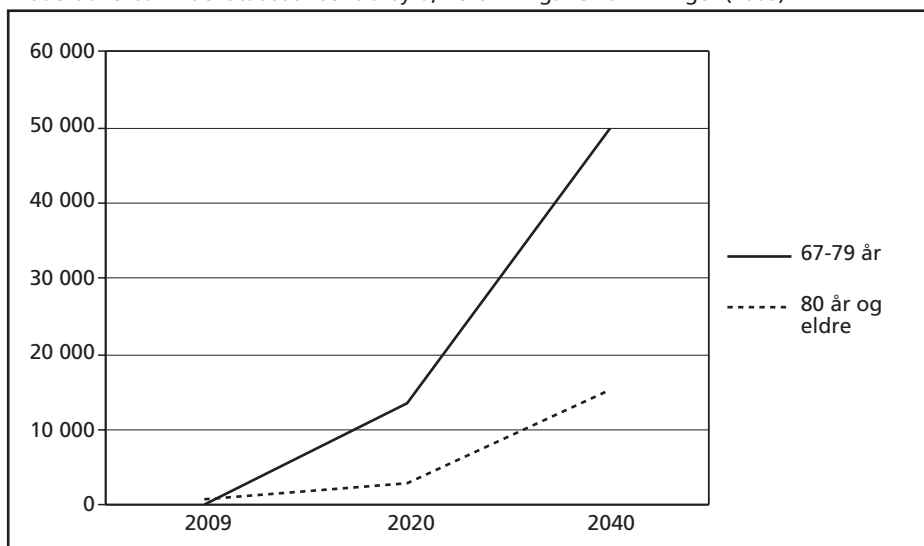
Bosnia-Hercegovina	1170
Vietnam	673
Pakistan	624
Polen	480
Ungarn	465
Iran	372
Kina	325
India	300
Russland	281
Sri Lanka	226
Tyrkia	223
Irak	220

Det er betydelig flere personer med ikke-vestlig bakgrunn som er i alderen 45 til 66 år, og antallet eldre med ikke-vestlig bakgrunn vil dermed kunne øke kraftig i tiden framover (se tabell 6.1). Hvor mange eldre med ikke-vestlig bakgrunn det vil være i Norge om 10 til 20 år, avhenger naturligvis av levealderen til denne delen av befolkningen og hvorvidt de blir boende i Norge. Aalandslid (2005:145) finner at lite tyder på at eldre med ikke-vestlig bakgrunn i stor grad vil flytte ut av Norge.

Statistisk sentralbyrå har gjort framskrivninger av innvandrerbefolkningen for å si noe om hvor stor innvandrerbefolkning vi kan forvente å ha i Norge framover (se for eksempel Brunborg og Texmon 2006). En slik framskrivning er naturlig nok usikker, og det blir gjort beregninger som forutsetter ulike nivåer av nettoinnvandring (tilvekst av innvandrere i forhold til utvandring), fruktbarhet og levealder. Hvis man regner med at disse tre faktorene er på et moderat nivå, forventes det at den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen øker fra 319 600 personer i 2009 til 516 200 personer i 2020 (Statistisk sentralbyrå, Befolkningsfremskrivninger 2009). I 2040 forventes det å være 815 200 personer med ikke-vestlig bakgrunn i Norge. Samtidig som den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen generelt blir større, vil det naturlig nok bli flere eldre. Det er forventet at antall personer i alderen 67–79 år med ikke-vestlig bakgrunn vil mer enn tredoble seg fra i dag til 2020. I 2040 er det forventet at denne gruppen er mer enn 12 ganger større enn i dag (se figur 6.1, neste side). Gruppen av eldre over 80 år med ikke-vestlig bakgrunn er forventet å øke fra rundt 800 personer i 2009 til 2800 personer i 2020 og 15 400 i 2040. Som Ingebretsen og Nergård (2007) påpeker, er dette lave tall på landsbasis, men alt tyder på at gruppen av eldre med ikke-vestlig innvandringsbakgrunn vil øke betraktelig de kommende årene. Eldre med ikke-vestlig bakgrunn vil også

utgjøre en større andel av landets eldre befolkning; i dag har én prosent av personer over 67 år ikke-vestlig bakgrunn, og i 2040 vil andelen med innvandringsbakgrunn fra et ikke-vestlig land ha økt til 5 prosent i den eldste delen av befolkningen ifølge befolkningsframskrivningene.

Figur 6.1 Framskrivning av antall eldre med ikke-vestlig bakgrunn i 2020 og 2040 forutsatt moderat vekst. Kilde: Statistisk sentralbyrå, Befolkningsframskrivninger (2009).



Det er en del som tyder på at eldre med innvandringsbakgrunn har dårligere helse enn eldre i befolkningen ellers. Innvandrede og norskfødte med innvandrede foreldre vurderer generelt helsen sin som dårligere enn det befolkningen som helhet gjør, og andelen som synes de har god helse synker raskere med alder i de ikke-vestlige landgruppene som er undersøkt enn i befolkningen ellers (Blom 2008). Eldre personer med ikke-vestlig bakgrunn rapporterer videre i større grad som ulike helseplager enn andre, og forskjellene mellom personer med ikke-vestlig bakgrunn og andre er større i de eldste aldersgruppene enn i de yngre (Blom 2008). Hele 42 prosent av respondene med ikke-vestlig bakgrunn i alderen 55 til 70 år oppgir i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse å ha «slitasje i muskler og ledd» (Blom 2008). Annen statistikk understøtter denne tendensen, blant annet er det en høyere andel relativt unge uførepensjonister i noen grupper av innvandrere enn ellers i befolkningen (Dahl og Lien 2006). For eksempel er 42 prosent av førstegenerasjonsinnvandrere fra Pakistan i alderen 55–59 år uføretrygdet, mens andelen uføretrygdete i samme aldersgruppe er nesten halvparten – 22 prosent – i befolkningen som helhet (Dahl og Lien 2006). Denne forskjellen kan skyldes at arbeidsinnvandrerne som kom til Norge fra blant

annet Pakistan, gjerne startet å jobbe ung alder og ofte hadde belastende arbeid (Blom og Henriksen 2008).

Mye tyder altså på at eldre med ikke-vestlig bakgrunn har dårligere helse enn andre og at helsen forverres ved en tidligere alder. Dette har implikasjoner for hvilke behov de vil ha i alderdommen, og hvilke omsorgsoppgaver som eventuelt faller på deres barn. Selv om det er få eldre innvandrede i Norge i dag, vil denne gruppen av eldre øke betraktelig allerede i løpet av de neste 10 årene, og omsorg for eldre med innvandrerbakgrunn blir derfor et stadig mer aktuelt tema.

Holdninger til omsorg for pleietrengende foreldre

Mange vil oppleve at foreldre etter hvert som de blir eldre har behov for hjelp for å klare seg i hverdagen. For noen er situasjonen med pleietrengende foreldre allerede en realitet, mens den for andre kan virke langt fram i tid. Det vil dermed variere i hvilken grad det oppleves som en hypotetisk øvelse å vurdere hvordan man vil forholde seg til foreldre som får vansker med å klare seg selv i alderdommen, og svarene vil avhenge av hvilke hjelpebehov man tror foreldrene vil få i framtiden. Likevel kan slike hypotetiske spørsmål gi en pekepinn på hvilke strategier folk anser som sannsynlige at de vil velge. I spørreundersøkelsen ble respondenter med minst en av foreldrene bosatt i Norge stilt spørsmålet:

Dersom dine foreldre får vansker med å greie seg selv i alderdommen, hvor sannsynlig vil du si det er at du vil...

- a. Forsøke å få plass til dem på et aldershjem eller sykehjem
- b. Foreslå at de skal flytte sammen med deg (og din familie)
- c. Hjelp dem daglig slik at de kan fortsette å bo i sin egen bolig.

I vår undersøkelse har fire av ti respondenter som har innvandret – eller nesten 500 personer – minst én forelder og/eller svigerforelder i Norge. I underkant av 300 respondenter som selv har innvandret – nær en fjerdedel av de innvandrede – har minst én av sine egne foreldre i Norge. De landgruppene som har lang botid har i større grad foreldregenerasjonen i landet. Mens rundt halvparten av de vietnamesiske og pakistanske respondentene har foreldre og/eller svigerforeldre i Norge, gjelder det samme henholdsvis 35 og 25 prosent av respondentene med iransk og irakisk bakgrunn. For disse respondentene kan omsorg for pleietrengende eldre bli – eller være – en aktuell problemstilling.

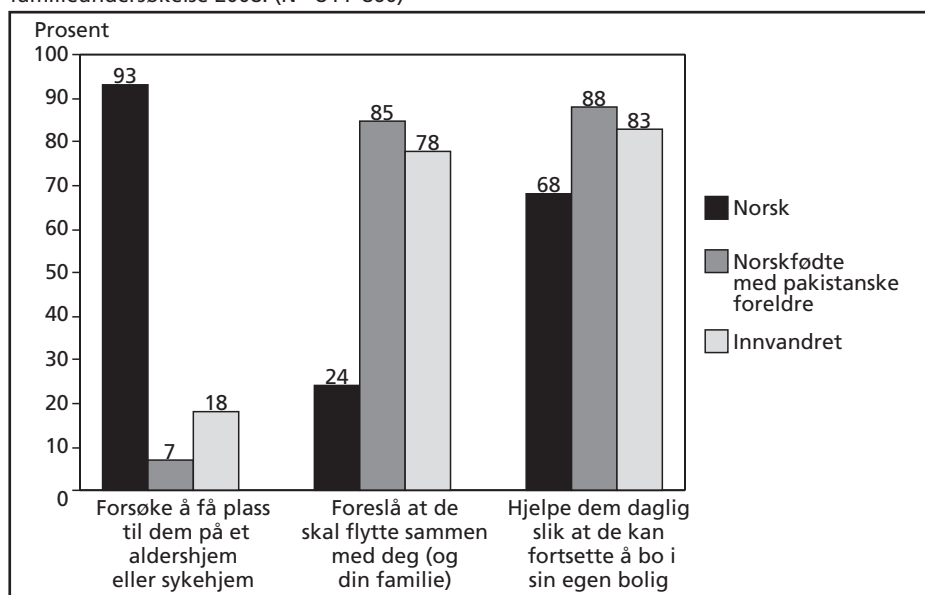
Det er slående forskjeller mellom personer med og uten innvandringsbakgrunn i undersøkelsen når det gjelder holdninger til omsorg for pleietrengende foreldre. Sammenlignet med etnisk norske, legger respondentene som har innvandret og norskfødte med pakistanske foreldre helt klart mer vekt på å ta vare på foreldrene sine selv i stedet for å hente hjelp fra det offentlige eller andre aktører.

Mens hele 93 prosent av de med norsk bakgrunn mener det er meget eller ganske sannsynlig at de vil forsøke å få plass til foreldrene sine på et alders- eller sykehjem, er det kun 18 prosent av de innvandrede respondentene som sier det samme (se figur 6.2). Blant norskfødte med pakistanske foreldre er det enda færre – kun 7 prosent tror de vil benytte seg av den offentlige eldreomsorgen for sine foreldre.

På samme måte ser vi at en av fire med norsk bakgrunn tror de vil foreslå at foreldrene skal flytte sammen med seg og sin familie, mens drøyt tre av fire av de som har innvandret ser på det som en sannsynlig løsning. Noen av respondentene i undersøkelsen og også noen av informantene i fokusgruppene pekte på at ansvaret for foreldrene lå hos eldre søsken, men at de ellers ville stilt opp. Det kan derfor være at noen har svart at det er lite aktuelt å be foreldrene flytte hjem til seg; ikke fordi de ikke ønsker å ta ansvaret, men fordi ansvaret allerede ligger hos noen andre i familien.

Å ha hjelpetrengende foreldre boende hos seg og sin familie kan innebære en betydelig arbeidsbelastning, og et mindre omfattende alternativ kan være å hjelpe foreldrene daglig slik at de kan fortsette å bo i sin egen bolig. Forskjellene etter landbakgrunn er langt mindre når det gjelder en slik løsning.

Figur 6.2 Holdninger til omsorg for foreldre som får vansker med å greie seg selv i alderdommen, etter gruppe. Andel som mener det er meget eller ganske sannsynlig å... Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008. (N= 844–860)



Det er til dels store forskjeller mellom de ulike landgruppene i undersøkelsen, selv om ingen er i nærheten av de med norsk bakgrunn når det gjelder vektleggingen av offentlig eldreomsorg. Det er særlig personer med pakistansk og irakisk bakgrunn som opplever det som uaktuelt å sette bort omsorgen for foreldrene, og som ser det som en aktuell løsning at foreldrene flytter hjem til seg. Blant respondentene med pakistansk og irakisk bakgrunn er det svært få som mener det er sannsynlig at de vil forsøke å få plass til foreldrene på et alders- eller sykehjem. Samtidig sier over 90 prosent av respondentene med pakistansk og irakisk bakgrunn at det er sannsynlig at de vil foreslå at foreldrene skal flytte hjem til seg. Informantene med iransk bakgrunn skiller seg ut ved at de ser det som mer sannsynlig at de vil bruke alders- eller sykehjem for foreldrene enn de andre landgruppene.

Familien eller velferdsstaten – Hvordan varierer holdningene til eldreomsorg?

Det er altså klare forskjeller etter landbakgrunn når det gjelder holdninger til omsorg for eldre. Men hvordan er det med forskjellene i holdninger innad i landgruppene? Blir holdningene i de ulike gruppene styrt av felles normer knyttet til familiebånd og ansvar mellom generasjonene eller er det store sprik mellom hvordan personer med lik landbakgrunn forholder seg til scenarioet med pleietrengende foreldre?

Kjønn

Omsorgsoppgaver i familien, både for barn og eldre, har tradisjonelt sett ligget hos kvinnen. Dermed kan man tenke seg at kvinner opplever et større omsorgsansvar for pleietrengende foreldre. Andre har pekt på at det på den annen side kan være enklere for menn å være positive til å ta ansvar for eldre fordi omsorgsbyrden i mindre grad vil ligge på dem selv. En undersøkelse om holdninger til ansvar for gamle foreldre viser for eksempel at menn i Norge er mer positive til å ta ansvar for gamle foreldre enn kvinner (Slagsvold mfl 2009). Samtidig er hele 90 prosent av respondentene i undersøkelsen uenige i at døtre bør ta mer ansvar enn sønner når foreldre trenger hjelp (Slagsvold mfl 2009). Daatland og Herlofson (2004) finner de samme tendensene ved at menn er noe mer tilbøyelige til å støtte at voksne barn har ansvar overfor eldre foreldre og at kvinner legger noe mer ansvar for eldre foreldre over på velferdsstaten framfor familien.

Vi finner ingen store forskjeller etter kjønn i vår undersøkelse. Når det gjelder å forsøke å få plass til foreldre på alders- eller sykehjem, er det noe ulikt mønster etter kjønn i de ulike landgruppene. Blant personer med iransk og irakisk bakgrunn er menn mer positive til offentlig eldreomsorg enn kvinner, mens kjønnsforskjellene blant personer som har innvandret fra Vietnam peker i motsatt retning – der er kvinner mer positive til å finne en institusjonsplass enn menn. Blant norskfødte med pakistanske foreldre og personer med norsk bakgrunn er det kun små kjønnsforskjeller.

Det er heller ingen systematisk forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder hvordan de vurderer muligheten for at foreldrene kan flytte hjem til seg. Kvinner med norsk og iransk bakgrunn er noe mer positive enn menn når det gjelder å foreslå at foreldre skal flytte hjem til seg, mens blant norskfødte med pakistanske foreldre og personer med irakisk bakgrunn er det menn som er klart mest positive til denne løsningen. Ellers er det ingen eller små forskjeller etter kjønn. I hvilken grad det er kvinner eller menn som legger mest vekt på familiens ansvar varierer altså noe i de ulike gruppene.

Alder og botid

Ens egen alder kan ha noe å si for holdninger til omsorg for eldre. Det å ta vare på pleietrengende foreldre kan henge sammen med tradisjonelle familieverdier som kanskje er mer vanlig blant eldre. Samtidig er spørsmålet om hvordan man skal forholde seg til aldrende foreldre sannsynligvis mer aktuelt og reelt for eldre, mens den for yngre mennesker fremdeles kan være en hypotetisk problemstilling. Andre undersøkelser i Norge har funnet at eldre er noe mer tilbøyelige til å legge vekt på velferdsstaten framfor familiens ansvar for eldre pleietrengende (Daatland og Herlofsen 2004, Slagsvold mfl 2009). Respondentene i vår undersøkelse er mellom 20 og 55 år. Vi har dermed et forholdsvis snevert aldersspenn i vårt materiale og de eldre aldersgruppene i de ulike landgruppene er ikke representert.

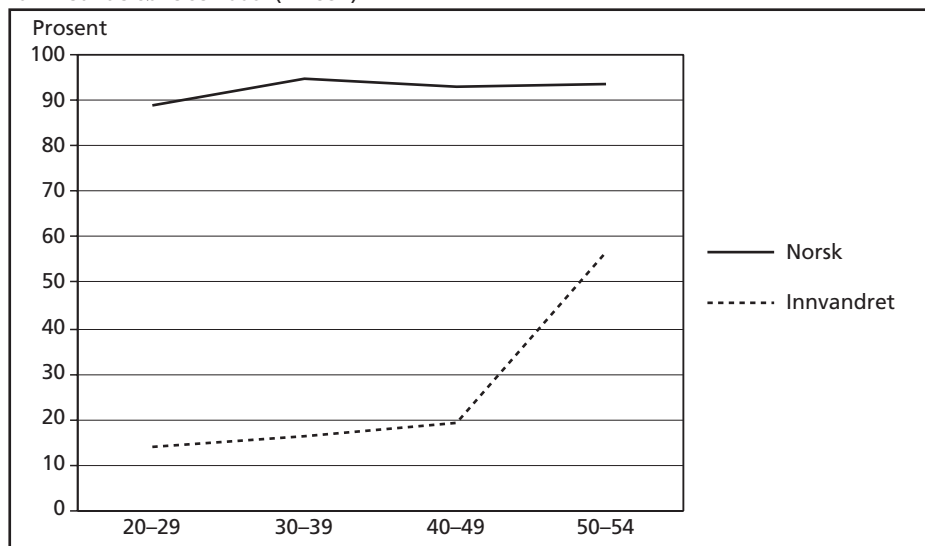
Blant etnisk norske ser vi små aldersforskjeller i holdninger til omsorg for eldre. De norskfødte respondentene med pakistanske foreldre er alle under 40 år, så det er lite hensiktsmessig å undersøke aldersforskjeller i denne gruppen. For personer som har innvandret spiller alder derimot en stor rolle for holdningene til omsorg for foreldre. Respondentene som har innvandret vurderer sannsynligheten for å forsøke å få plass til foreldre på alders- eller sykehjem som klart større jo eldre de selv er. Mens rundt 15 prosent i de yngre aldersgruppene mener det er meget eller ganske sannsynlig at de vil overlate omsorgen for foreldrene til andre, sier over halvparten av 50–54 åringene det samme (figur 6.3). Den eldste aldersgruppen blant personer som har innvandret er dermed helt klart mer orientert mot velferdsstatens eldreomsorg.

Samtidig ser de eldre respondentene som har innvandret det også som mindre sannsynlig at de vil foreslå at foreldrene skal flytte inn til dem enn de yngre respondentene (figur 6.4). Også her skiller den eldste aldersgruppen seg tydeligst ut. Mens andelen som mener det er meget eller ganske sannsynlig at de vil foreslå at foreldrene skal flytte inn synker fra 86 prosent blant de yngste til 70 prosent blant de i 40-årene, mer enn halveres andelen (til 31 prosent) som vil velge denne løsningen blant innvandrede mellom 50 og 54 år. Også blant personer med norsk bakgrunn er det en tendens til at de yngre i større grad enn eldre respondenter tror de vil foreslå at foreldre skal flytte inn, men forskjellene her er små.

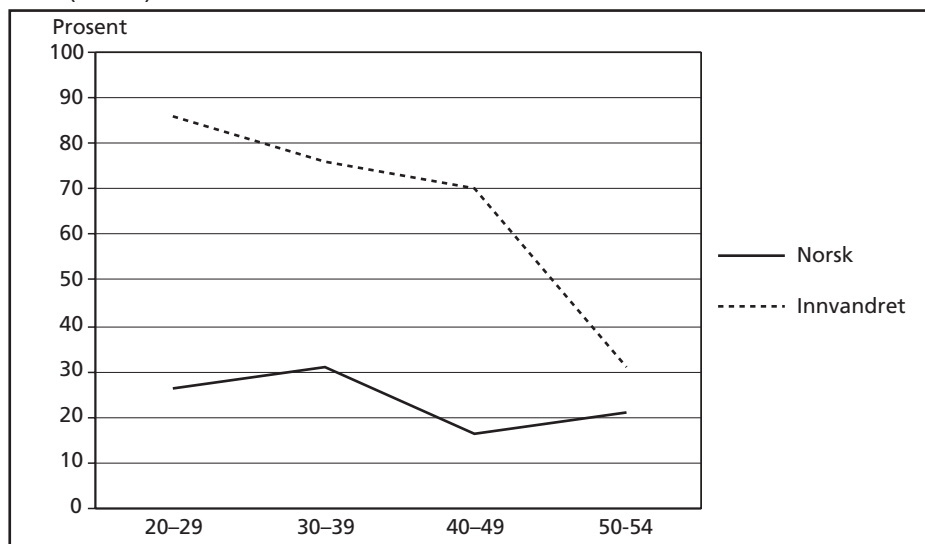
Det er særlig blant personer med iransk og vietnamesisk bakgrunn at aldersforskjellene i holdninger til omsorg for eldre blir tydelige. Respondentene med pakistansk

og irakisk bakgrunn er mer enige på tvers av alder om at det er lite aktuelt å benytte institusjonsplass for foreldrene og at det er sannsynlig at de vil be foreldrene flytte inn til seg.

Figur 6.3 Andel som mener det er ganske eller meget sannsynlig at de vil forsøke å få plass til foreldre på et alders- eller sykehjem, etter alder og innvandringsbakgrunn. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008. (N= 592)



Figur 6.4 Andel som mener det er ganske eller meget sannsynlig at de vil foreslå at foreldrene skal flytte inn til seg, etter alder og innvandringsbakgrunn. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008. (N= 597)



Hva er det som gjør at de eldre innvandrene framstår som mindre familieorientert enn de yngre med hensyn til omsorg for eldre? Handler det om reelle aldersforskjeller, eller har de eldre innvandrede rukket å bo lengre i Norge og dermed blitt mer påvirket av holdningene her? Generelt er de innvandrede respondentene i vår undersøkelse som har bodd i Norge i 10 år eller mer, mer positive til å benytte seg av institusjonsplasser til pleietrengende foreldre enn innvandrede som har vært i Norge kortere. Det er dobbelt så mange med lang botid (10 år eller mer) som sier det er ganske eller meget sannsynlig at de vil forsøke å få plass til foreldre på et alders- eller sykehjem enn blant personer med kortere botid. Likevel er det bare to av ti med lang botid som synes dette er et reelt alternativ, mens det blant etnisk norske er over ni av ti som tror det er sannsynlig at de vil skaffe en institusjonsplass til foreldrene.

På samme måte er det noe mindre vanlig blant respondentene med lang botid å ville be foreldrene flytte sammen med seg enn det er blant respondentene med kortere botid. Likevel er det langt igjen til de «norske» holdningene. I noen av landgruppene er det få som har kort botid og som samtidig har foreldrene sine i Norge, og det er derfor ikke mulig å si noe om forskjellene mellom landgruppene. Vi har likevel ikke fått svar på om det er alderen til respondenten eller at de har bodd lenge i landet som kan forklare hvorfor de eldre er mer positive til å bruke institusjonsplasser og mindre positive til å la foreldrene flytte inn til seg enn det de yngre respondentene er. Når vi tar hensyn til respondentenes alder, minsker forskjellene etter botid betraktelig. Altså er det først og fremst respondentenes alder og ikke hvor lenge de har bodd i Norge som ser ut til å påvirke holdningene til omsorg for eldre.

Selv om vi igjen må ta et forbehold om at vi ikke har med de eldre aldersgruppene i undersøkelsen, peker resultatene på at de eldre med innvandringsbakgrunn *ikke* er mer familieorienterte enn de yngre når det gjelder holdninger til omsorg for eldre. Vi finner lite aldersforskjeller blant etnisk norske, hvor det altså er stor enighet om at alders- og pleiehjem er sannsynlig løsning hvis foreldrene blir pleietrengende. De eldste respondentene er i begynnelsen av 50-årene, og har kanskje i større grad enn de yngre faktisk møtt utfordringen med hjelpetrengende foreldre. Det kan som kjent være stor avstand mellom det man ser for seg vil være en ideell løsning og hvilke løsninger som virker praktiske og gjennomførbare når man står midt oppi situasjonen. Daatland og Herlofson (2004) finner at eldre vegrer seg for å legge byrder på sine barn og dermed legger mindre vekt på ansvaret barna har overfor sine foreldre enn det yngre personer gjør.

Utdanning

Heller ikke når vi sammenligner personer med ulikt utdanningsnivå, finner vi store forskjeller i den etnisk norske gruppen. Blant innvandrede personer spiller utdanningsnivå derimot en større rolle, i hvert fall når det gjelder hvordan man vurderer sann-

synligheten for å benytte seg av alders- eller sykehjem. Personer som har innvandret og som har høy utdanning, mener over dobbelt så ofte som de med grunnskoleutdanning eller lavere at bruk av alders- eller sykehjem kan være et alternativ for deres foreldre. Blant høyt utdannede personer som har innvandret mener 25 prosent at det er meget eller ganske sannsynlig at de vil forsøke å få plass til foreldrene på en institusjon, mens andelen er 9 prosent blant de med grunnskoleutdanning. Selv om innvandrede personer med høy utdanning skiller seg fra de med mindre utdanning, er de ikke på langt nær så tilbøyelige som personer med norsk bakgrunn til å se på offentlig eldreomsorg som et sannsynlig alternativ. Når det gjelder spørsmålet om å foreslå at foreldrene skal flytte hjem til seg eller å gi daglig hjelp for at de kan fortsette å bo der de bor, er det små forskjeller etter utdanningsnivå både blant etnisk norske, norskfødte med pakistanske foreldre og personer som har innvandret.

Egen yrkesaktivitet

Hvilke strategier folk ser for seg for å håndtere pleietrengende foreldre vil naturligvis avhenge av hvilke muligheter de har til å ta på seg omsorgsbyrden. En person som er i full jobb eller utdanning kan ha mindre tid og overskudd til å ta vare på hjelpetrengende eldre enn en som er hjemmeværende. Samtidig kan hjemmeværende personer allerede ha et stort omsorgsansvar for barn eller være hjemmeværende som følge av for eksempel dårlig helse. I takt med at kvinner har entret arbeidslivet, har det også blitt fremmet en bekymring for at omsorgsrelasjonene i familien har blitt svekket (Daatland og Herlofson 2004). Likevel finner Slagsvold mfl (2009) at kvinners yrkesaktivitet ikke har noe å si for holdningene til hvem som har ansvar for omsorgen for eldre, og Gautun (2003) påpeker at yrkesaktive kvinner yter *mer* hjelp til sine foreldre enn kvinner som ikke er i arbeid.

Det er få blant de etnisk norske respondentene og norskfødte med pakistansk bakgrunn som ikke er i arbeid eller utdanning, så vi får kun sett på forskjellene i holdninger etter yrkes- og utdanningsaktivitet for de som har innvandret. Menn som har innvandret og som ikke er i jobb eller utdanning sier det er mer sannsynlig at de vil bruke alders- eller sykehjem for sine foreldre enn de som er i enten jobb eller utdanning. Vi finner ikke den samme forskjellen i holdninger etter aktivitet blant innvandrede kvinner.

Når det gjelder om man vil foreslå at foreldrene flytter hjem til seg er det også kun blant innvandrede menn vi finner forskjeller mellom de som er i arbeid eller utdanning og de som ikke er det. De som ikke er i arbeid eller utdanning har en høyere sannsynlighet for å si at foreldrene kan flytte inn til deres familie. Det er viktig å påpeke at gruppen av menn med innvandringsbakgrunn i vårt materiale som ikke er i arbeid eller utdanning er forholdsvis liten, og forskjellene er ikke store.

Hvorvidt respondentene er yrkesaktive eller ikke spiller liten rolle for holdningene til omsorg for eldre. Altså ser det ikke ut til at kvinnes yrkesaktivitet har mye å si for

hvordan de forholder seg til foreldrenes eventuelle behov for hjelp. Som Daatland og Herlofson (2004) foreslår, kan det bety at yrkesaktive kvinner og menn er villige til å ofre mer av sin fritid. Eller at hjemmевærende personer har andre omsorgsforpliktelser eller dårlig helse som gjør at de ikke har større muligheter til å hjelpe pleietrengende foreldre enn det personer som har en fulltidsaktivitet har.

Oppsummering

Vi har sett at det er store forskjeller etter landbakgrunn i hvordan folk mener de vil håndtere foreldrenes eventuelle omsorgsbehov. Mens personer med norsk bakgrunn i all hovedsak ser for seg at de vil benytte alders- eller sykehjem og i liten grad tror de kommer til å foreslå at foreldrene flytter inn til dem, er tendensen motsatt hos personer som har innvandret og norskfødte med pakistanske foreldre. Når det gjelder å gi foreldrene daglig hjelp slik at de kan bli boende i sin egen bolig, er forskjellene mellom personer med og uten innvandringsbakgrunn mindre.

Respondentene med norsk bakgrunn er påfallende konsistente i sine holdinger. Det er små forskjeller mellom ulike undergrupper i denne delen av befolkningen. Hos personer som har innvandret fra Pakistan, Iran, Irak og Vietnam er det derimot til dels store variasjoner etter ulike kjennetegn. Det er spesielt store forskjeller etter alder, religiøsitet og utdanningsnivå. Kort oppsummert er det mer sannsynlig at respondentene tror de vil finne en institusjonsplass til hjelpetrengende foreldre, og mindre sannsynlig at de vil be foreldrene flytte inn til dem jo eldre respondentene er og jo høyere utdanning de har.

Hjelp til foreldre i hverdagen

Selv om det for mange oppleves som langt fram å ha foreldre med omfattende hjelpebehov, er det ikke bare pleie og omsorg barn kan bidra med for sine foreldre. Vi skal her se nærmere på hvor ofte folk gir praktisk bistand og hjelp til sine foreldre og svigerforeldre. Det kan være alt fra hjelp til små praktiske gjøremål til omfattende omsorgsoppgaver. Det er naturlig nok enklere å ha hyppig kontakt og gi hjelp i hverdagslivet, hvis en er bostatt i nærheten av generasjonen over. Selv om folk flytter mer på seg enn før, både innen landet og over landegrenser, har vi fremdeles en tendens til å bosette oss i nærheten av våre foreldre (Lappegård 2009). Over halvparten av respondentene i undersøkelsen har mindre enn en halvtimes reisevei til foreldrene sine, og generelt bor personer som har innvandret og norskfødte med pakistanske foreldre nærmere foreldrene sine enn

personer med norsk bakgrunn. Hele tre av fire etnisk norske bor innen en times reisevei fra foreldre eller svigerforeldre, mens enda flere blant norskfødte med pakistanske foreldre og innvandrede har mindre enn en times reisevei. Når vi undersøker hvor ofte folk gir praktisk bistand eller hjelp til generasjonen over, har vi valgt å kun se på de som har mindre enn en times reisevei til foreldre eller svigerforeldre for å avgrense analysen til de som har praktisk mulighet til å yte bistand i dagliglivet¹⁷.

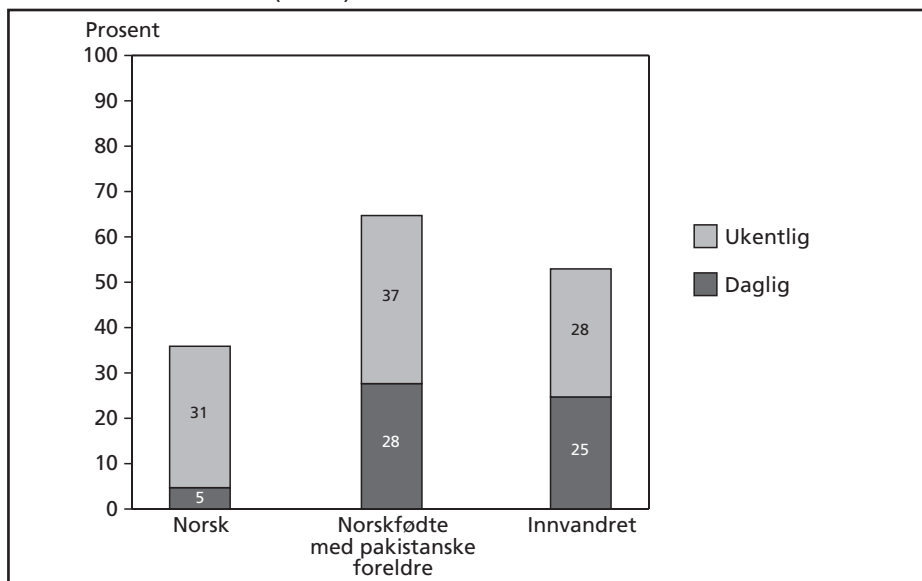
Det er få i vårt utvalg som har etablert familie (enten har barn eller er gift/samboer) og som samtidig ikke har noen reisevei til foreldre eller svigerforeldre. Unntaket er blant pakistanske innvandrede hvor nesten fire av ti bor i samme bolig som foreldrene eller svigerforeldrene selv om de har etablert familie. Også blant de norskfødte respondentene med pakistanske foreldre er det relativt vanlig å bo med enten egne eller partnerens foreldre etter at man har etablert familie (26 prosent). Som vi så i kapittel 2, viser også befolkningsstatistikken at det er blant familier fra Pakistan det er mest vanlig med flergenerasjonshusholdninger.

Halvparten av respondentene i undersøkelsen hjelper ukentlig enten foreldre eller svigerforeldre med praktiske gjøremål. Respondentene som har innvandret og norskfødte med pakistanske foreldre hjelper oftere foreldregenerasjonen enn personer med norsk bakgrunn. Mens 36 av de etnisk norske respondentene ukentlig hjelper foreldre og/eller svigerforeldre med praktiske gjøremål, er andelen henholdsvis 65 og 53 prosent blant norskfødte med pakistanske foreldre og personer som har innvandret. Særlig innvandrede fra Pakistan skiller seg ut ved at de oftere enn andre gir daglig hjelp til generasjonen over. Det er, som nevnt, relativt vanlig at personer med bakgrunn fra Pakistan bor i samme bolig som foreldrene sine. Hvis vi holder personer som bor sammen med foreldrene eller svigerforeldrene sine utenfor, ser bildet annerledes ut. Andelen respondenter med pakistansk bakgrunn som gir ukentlig hjelp til generasjonen over faller kraftig når vi utelukkende ser på personer som bor for seg selv, og forskjellene mellom respondentene med pakistansk og norsk bakgrunn forsvinner. I de andre landgruppene er det ikke like vanlig å bo flere generasjoner under samme tak, og det skjer dermed ingen store endringer når vi kun ser på hjelp til foreldre og svigerforeldre fra barn som bor for seg selv.

I alle landgruppene gir respondentene ukentlig hjelp til egne foreldre to til tre ganger så ofte som de hjelper svigerforeldre. I det følgende skal vi først og fremst se på hjelp som gis til egne foreldre.

¹⁷ Enslige personer uten barn som bor sammen med foreldrene sine er holdt utenfor analysen fordi dette stort sett er snakk om unge mennesker som ikke har flyttet hjemmefra ennå. Den hjelpen denne gruppen eventuelt gir sine foreldre kan forstås som et naturlig bidrag til hjemmet.

Figur 6.5 Andel som hjelper foreldre og/eller svigerforeldre med praktiske gjøremål, etter gruppe. Personer som har mindre enn én times reisevei til foreldre/svigerforeldre. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008. (N=670)

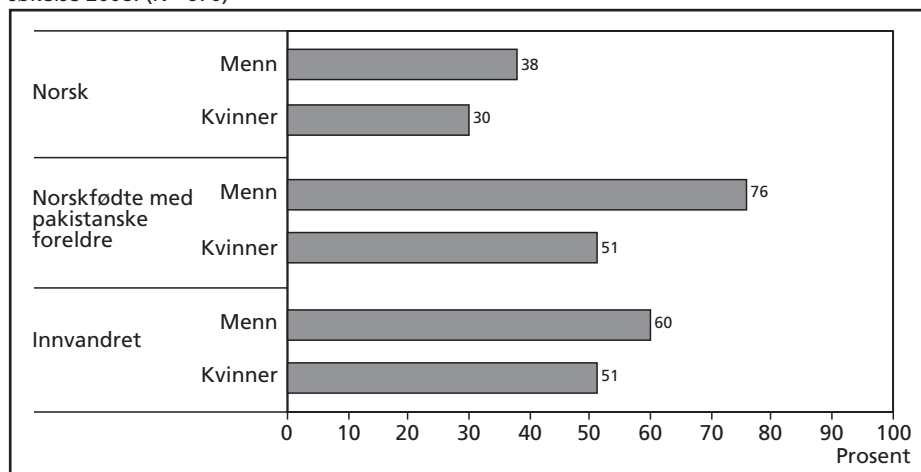


Selv når vi ser på de som ikke bor med foreldrene sine, er det tydelig at avstanden til foreldrenes bosted har noe å si. Jo nærmere folk bor, jo mer sannsynlig at de gir ukentlig hjelp til foreldrene. Samtidig som det er enklere å gi hjelp til hverdags hvis man har kort reisevei, kan også ønsket om å være tilgjengelig for foreldre være avgjørende for at man bosetter seg nær sine foresatte. Vi har som sagt begrenset analysene til folk som bor innen én times fra foreldrene sine, men mønstrene er de samme når vi ser på de som kun har en halvtimes reisevei.

Hvilke faktorer og bakgrunnskjennetegn påvirker hvor ofte folk gir praktisk bistand til foreldrene sine? Menn oppgir noe oftere enn kvinner at de gir praktisk bistand til foreldrene sine på ukentlig basis. Kjønnforskjellen er størst blant norskfødte med pakistanske foreldre (figur 6.6). Mønsteret etter kjønn ser annerledes ut om vi ser på hjelp som gis til svigerforeldre. Norskfødte kvinner med pakistanske foreldre, og særlig kvinner som har innvandret, gir i større grad hjelp til svigerforeldre på ukentlig basis enn det menn med samme bakgrunn gjør.

Vi finner ikke store variasjoner etter alder med tanke på hvor mye folk hjelper foreldrene sine. Blant etnisk norske er det særlig personer i 30-årene som skiller seg ut ved i mindre grad å gi bistand til sine foreldre på ukentlig basis enn de som er yngre eller eldre. Dette er personer som er i en alder hvor det er vanlig å ha relativt små barn, og som dermed kan tenkes å ha et stort omsorgsansvar hjemme. Blant personer som har

Figur 6.6 Andel som minst ukentlig hjelper foreldre med praktiske gjøremål etter kjønn og gruppe. Personer som har mindre enn én times reisevei til foreldre. Kilde: Fafos familieundersøkelse 2008. (N= 670)



innvandret skiller de yngste seg ut ved noe oftere å gi praktisk bistand til foreldrene sine enn de som er eldre.

Det er tydeligere forskjeller etter utdanningsnivå, men effekten av å ha høy utdanning slår ut forskjellig blant personer med og uten innvandringsbakgrunn. Blant personer med norsk bakgrunn er det de med lavest utdanning som i størst grad hjelper foreldrene sine ukentlig, mens blant innvandrede, hjelper de med høy utdanning, foreldrene klart oftere enn andre. Utdanningsforskjellene er større blant personer som har innvandret enn blant etnisk norske og norskfødte med pakistanske foreldre.

Det er altså forskjeller i hvor ofte folk hjelper foreldrene sine etter bakgrunn, og personer med innvandringsbakgrunn oppgir at de oftere gir foreldrene praktisk bistand og hjelp enn personer uten innvandringsbakgrunn. Ellers er det ulikt hva som påvirker hvor ofte folk hjelper sine foreldre. For personer med norsk bakgrunn er det først og fremst reiseveien til foreldrene som er avgjørende, mens det for norskfødte med pakistanske foreldre i tillegg er tydeligere forskjeller etter kjønn. Blant de som har innvandret til Norge, er det kun etter utdanning vi finner betydelige forskjeller i hvor mye hjelp som gis. Dermed er det ingen tydelige mønstre etter ulike kjennetegn på tvers av gruppene. Det kan skyldes at spørsmålet er stilt åpent og kan omfatte alt fra hjelp til å klippe plenen eller snekre litt i hjemmet til omfattende omsorgsoppgaver.

Norskfødte med pakistanske foreldre – brudd eller videreføring?

Norskfødte med pakistanske foreldre har vokst opp i Norge med det norske velferds-systemet og vil kjenne til den offentlige eldreomsorgen. Sammenligner vi norskfødte med pakistanske foreldre med innvandrede med samme landbakgrunn viser det seg at de som har vokst opp i Norge i noe større grad ser for seg at de vil finne en institu-sjonsplass til foreldrene og i noe mindre grad vil foreslå at foreldrene flytter inn til dem. Holdningene til norskfødte med pakistanske foreldre ligger likevel mye nærmere de vi ser blant personer i undersøkelsen som har innvandret enn blant de etnisk norske. Dermed er det klart at holdninger til omsorg for pleietrengende foreldre ikke nødven-digvis tilpasser seg mulighetene velferdssystemet gir, og forventninger og normer om å ta vare på eldre synes å stå sterkt. Samtidig skal vi selvsagt ta hensyn til at norskfødte med pakistanske foreldre foreløpig er så unge at vi i liten grad kan beskrive hva slags omsorgspraksis de faktisk vil få i møte med pleietrengende foreldre. For personer som selv har innvandret så vi at det er klare forskjeller etter alder, og holdninger kan forandre seg i takt med at problemstillingen med pleietrengende foreldre blir mer reell.

Avslutning

Hvor mye og hvordan en hjelper foreldrene sine i alderdommen vil blant annet henge sammen med mulighetene en har for å hjelpe dem, verdier og hva slags relasjon og forventninger det er mellom generasjonene. Likevel vil foreldrenes *behov for hjelp* være en viktig faktor for hvilke strategier folk til syvende og sist velger (Gautun 2003).

Norge har en omfattende offentlig eldreomsorg, og vi har sett at de etnisk norske respondentene i overveldende stor grad ser for seg at de vil støtte seg på velferdssta-tens eldreomsorg hvis foreldrene deres skulle bli pleietrengende i alderdommen. Det er påfallende små forskjeller mellom de etnisk norske respondentene – alle grupper finner det sannsynlig at de vil finne en institusjonsplass til foreldrene dersom det skulle bli nødvendig. De innvandrede respondentene og norskfødte med pakistansk bakgrunn vurderer i mye mindre grad en institusjonsplass som et godt alternativ for sine foreldre. I disse gruppene legges det klart mer vekt på at familien skal ta ansvar, og de innvandrede og norskfødte i undersøkelsen ønsker i mye større grad enn etnisk norske å foreslå at foreldrene skal flytte inn til dem. Hvilke muligheter folk har til å ta inn en eller to personer til i husholdet kan være avhengig av økonomi og plasshensyn. Samtidig kan det variere hvor langt folk er villige til å strekke seg for å kunne ta vare på foreldrene sine. For eksempel er terskelen for å oppleve at man bor trangt høyere blant innvandrede enn i resten av befolkningen (Blom og Henriksen 2008).

Det er interessant at det er de eldste blant de innvandrede som er mest positive til å benytte seg av alders- og sykehjem. Når problemstillingen med hjelpetrengende foreldre blir en realitet, kan det være at personer med innvandringsbakgrunn i større grad vil tilpasse seg et «norsk» mønster hvor det primært er andre enn familien som tar seg av de eldre. Det er likevel viktig å merke seg at ingen undergrupper i innvandrerbefolkningen er på linje med etnisk norske når det gjelder vurderingen av bruk av offentlig eldreomsorg.

De som selv har innvandret og de norskfødte gir også oftere enn etnisk norske foreldre og svigerforeldre praktisk hjelp. Selv om spørsmålet om praktisk hjelp omfatter mer enn hjelp til pleietrengende foreldre, er det tydelig at det er ulike holdninger og praksiser overfor den eldre generasjonen avhengig av bakgrunn.

Samtidig kan det være at det er systematiske forskjeller i hjelpebehovet til innvandrede foreldre og foreldre som har tilbrakt livet i Norge. Personer som har innvandret har dårligere helse enn andre og de får dårligere helse i en tidligere alder enn etnisk norske (Blom 2008). I tillegg kan både norskkunnskaper og muligheten for å orientere seg i det norske samfunnet være dårligere i den innvandrede delen av befolkningen. Videre vil mange eldre innvandrede ha lite annet enn nettverk utenom familien som kan bistå dem med praktisk hjelp i hverdagen. Til sammen kan altså dårligere helse-situasjon, språkferdigheter og kjennskap til det norske samfunnet i tillegg til mindre nettverk føre til at innvandrede foreldre har større behov for hjelp av sine barn enn foreldre som har vokst opp i Norge.

De ulike tilnærmingene til omsorg for eldre, kom også fram under fokusgruppeintervjuene som ble gjennomført med småbarnsforeldre med norsk og pakistansk bakgrunn. Alle informantene opplever at situasjonen med pleietrengende foreldre ligger langt fram i tid. Samtidig svarer både småbarnsmødre – og fedre med pakistansk bakgrunn, langt mer umiddelbart på spørsmålene om omsorg for eldre foreldre enn det norske deltakere gjør. Informantene med pakistansk bakgrunn trekker raskt fram løsningen med at foreldrene skal bo sammen med dem, og framstiller det som det mest naturlige alternativet. Informantene med norsk bakgrunn føler også et ansvar for å ta vare på sine foreldre, men det er ingen som har et klart svar på hva de vil gjøre hvis foreldrene skulle få behov for omfattende hjelp. I den grad offentlig eldreomsorg tas opp, blir det sett på som en lite god løsning, og de fleste etnisk norske informantene synes det er vanskelig å se for seg hvordan de vil løse dilemmaet. Diskusjonene i fokusgruppene antyder at omsorg for eldre og ansvaret for å ta vare på gamle foreldre er en mer uttalt og present forventning for unge voksne med pakistansk bakgrunn sammenlignet med hva unge voksne med norsk bakgrunn møter. Videre kan refleksjonene rundt temaet i fokusgruppene nyansere bildet av holdningene til omsorg for eldre blant personer med norsk bakgrunn. Selv om det er akseptert og vanlig å finne institusjonsplasser til pleietrengende foreldre, betyr ikke det at folk nødvendigvis synes at offentlig omsorg er en god løsning, men det reflekterer kanskje heller at de ikke ser noe reelt alternativ.

Kapittel 7 Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier

Ved inngangen til 2009 hadde nærmere 10 prosent av befolkningen i Norge innvandrerbakgrunn. Fram mot 2060 estimerer Statistisk sentralbyrå at et sted mellom 20 og 30 prosent av befolkningen enten vil være innvandrede, eller født i Norge av innvandrede foreldre (Statistisk sentralbyrå, Befolkningsfremskrivninger 2009). Estimer av denne typen er selvsagt svært usikre. Det er like fullt klart at det norske samfunnet vil bli mer, ikke mindre heterogent i årene framover. Likestilling og familiepraksis blant innvandrede minoriteter er bare i liten grad kartlagt tidligere i Norge. Vi mener en slik oversikt er viktig av flere årsaker. For det første vil kunnskap om hvordan ulike grupper av innvandrede organiserer familielivet være viktige bidrag i en debatt der oppfatninger og synspunkter ofte får dominere på bekostning av forskningsbasert kunnskap. For det andre gir ulike måter å organisere familier på ulik risiko for levekårsulempen og dermed ulike behov for offentlig støtte. Kunnskap om hvilke grupper som er spesielt utsatt er viktig. Variasjonen mellom ulike kategorier av innvandrede drukner imidlertid ofte i de mer generelle undersøkelsene og ender opp i den store samlekategorien «ikke-vestlig». Vi har – i alle fall et stykke på vei – forsøkt å vise variasjoner, både mellom og innen enkelte landgrupper. For det tredje vil synet på hva som er en god måte å organisere familielivet på ha innvirkning på hvilke behov familiene har for støtte fra velferdsstaten og hvordan de responderer på ulike velferdsordninger. Synes man barn under 3 år har det best hjemme med mor, vil etterspørselen etter småbarnsplasser i barnehagen være liten – men mottak av kontantstøtte tilsvarende større. På samme måte som etterspørselen etter eldresenter vil være lav i familier som helst vil ta vare på sine gamle selv. Og for det fjerde, når ulike verdier og ulike atferdsmønstre løper parallelt med andre forskjeller mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen, som ulike norsksferdigheter og andre barrierer for innpass på arbeidsmarkedet, representerer det ytterligere forhold som kan påvirke samspillet mellom familietyper og ulike velferdsordningers treffsikkerhet og virkemåte (Kavli 2004a).

I dette avsluttende kapitlet oppsummerer vi hovedfunn fra hvert av rapportens hovedtemaer, og ser på hvilke implikasjoner de empiriske mønstrene kan ha. Og ikke minst – hvilke *nye* spørsmål er det viktig å stille i kjølvannet av undersøkelsen? Utgangspunktet har vært en kombinasjon av registerdata tilrettelagt av Statistisk sentralbyrå, en spørreundersøkelse blant 1800 personer av ulik opprinnelse, fokusgrupper blant små-

barnsforeldre og selvsagt foreliggende litteratur. Temaene omfatter familieetablering, familiestørrelse, samlivsbrudd, kvinners yrkesaktivitet i ulike familiefaser, fordeling av arbeidsoppgaver i og rundt hjemmet, holdninger til likestilling og omsorg for eldre.

Et mangfold av familiepraksiser

I Norge og store deler av den vestlige verden har det på kort tid skjedd betydelige endringer i når og hvordan folk stifter familie. Det har vært en overgang fra et familiemønster hvor ekteskap og det første barnet kom relativt tidlig i livsløpet til utsatt familieetablering og færre barn (Skrede 1999). Ekteskapet handler i større grad om formaliseringen av allerede etablerte samliv, og varer ikke nødvendigvis livet ut. Samboerskap er en utbredt samlivsform og blir stadig mer likestilt ekteskapet – både juridisk og kulturelt. I den innvandrede befolkningen finner vi igjen trekk ved familiepraksis som også karakteriserte majoriteten i Norge for noen tiår siden. Vi har undersøkt når det er vanlig å stifte familie i ulike deler av befolkningen, i hvilken grad folk gifter seg med andre med samme landbakgrunn og hvor mange barn det er vanlig å få. I tillegg har vi kartlagt holdninger til noen sider ved familieetablering.

Hovedfunn

- Personer som har innvandret til Norge etablerer familie og får barn tidligere enn befolkningen sett under ett.
- Selv om fruktbarhetsnivået blant etnisk norske kvinner ligger i toppsjiktet i europeisk sammenheng, får en del grupper av innvandrede kvinner flere barn enn befolkningen ellers.
- Bak disse hovedtendensene skjuler det seg store forskjeller mellom ulike landgrupper. For eksempel har personer med bakgrunn fra Iran og Vietnam et familiemønster som ligger tett opp mot befolkningen ellers, mens innvandrede fra Pakistan og Irak både etablerer familie tidligere og får flere barn.
- Når det gjelder oppfatningen av når kvinner og menn ideelt sett bør etablere familie, finner vi større forskjeller mellom de ulike landgruppene i undersøkelsen enn innad i gruppene.
- I tillegg til at familiepraksiser varierer mellom ulike landgrupper, påvirkes familiemønstre av hvor stor del av oppveksten folk har bodd i Norge. Den generelle tendensen er at de som er født i Norge av innvandrede foreldre eller som innvan-

dret som unge, gifter seg og får barn senere enn de med samme landbakgrunn som innvandret i voksen alder. Videre får norskfødte med innvandrede foreldre færre barn enn kvinner som har innvandret, mens kvinner som innvandret i ung alder får færre barn enn de som innvandret som voksne.

Til ettertanke

På samme måte som ønsker og ambisjoner på andre arenaer i livet har konsekvenser for når familielivet innledes og hvordan det organiseres, vil kvinner og menns samfunnsmessige rolle og yrkesaktivitet kunne påvirkes av når de stifter familie og hvor mange barn de får. I et likestillingsperspektiv er det viktig med kunnskap om hvilke livsløp som er vanlige og hvordan familielivet organiseres fordi dette erfaringsvis vil påvirke kvinners deltakelse i arbeids- og samfunnsliv. Det er selvsagt ikke et problem i seg selv at noen velger å stifte familie i en ung alder. Imidlertid vil kombinasjonen av å få barn tidlig, få mange barn og en oppfatning om at mor bør være hjemme med barna fram til de begynner på skolen føre til at mor er ute av arbeidslivet i lang tid, gjerne før hun har en stabil tilknytning til arbeidslivet og kanskje før hun har fullført en utdanning som vil kvalifisere til arbeid. Det vil igjen ha implikasjoner for hennes muligheter til å etablere seg på arbeidsmarkedet senere. Spesielt kvinners mulighet til å ta utdanning har vært sett på som et grunnleggende skritt på veien mot likestilling fordi det betyr at kvinner kan få adgang til hele arbeidsmarkedet på linje med menn (Skrede 1999). I et arbeidsmarked som det norske hvor det i stadig større grad stilles krav til kvalifikasjoner, er det dermed relevant å spørre seg om ulike familiepraksiser kan få konsekvenser for kvinners muligheter til utdanning og arbeid.

Norskfødte med innvandrede foreldre og personer som innvandret som unge, gifter seg og får barn senere samt får færre barn enn innvandrede med samme landbakgrunn som har kortere botid. Dette kan skyldes at folk påvirkes av nye impulser, krav og forventninger som de møter i Norge, eller vi kan se for oss at endringene i familiemønster er en tilpasning til de rammene som norsk arbeidsliv og velferdsstat legger for familielivet. Flertallet av personer født i Norge av innvandrede foreldre er fortsatt barn, og det er dermed for tidlig å si noe sikkert om hvordan deres familieetablering og familieorganisering til slutt vil arte seg. Tendensen er likevel at det skjer en tilpasning til et norsk familiemønster som er sterkere jo større del av oppveksten man har hatt i Norge.

Foreldres involvering i ekteskapsbeslutningen

I deler av Midtøsten og Asia er det vanlig at foreldre og familie er involvert i ekteskapsbeslutningen og at ekteskapet arrangeres av andre enn paret som skal gifte seg (Thorbjørnsrud 2001). Debatten rundt tvangsekteskap kan gi inntrykk av at arrangerte ekteskap er ensbetydende med press eller tvang i ekteskapsinngåelsen, men at et ekteskap ikke er initiert av paret som skal gifte seg betyr ikke nødvendigvis at ekteskapet ikke er frivillig (jf. Bredal 2006). Vi har kartlagt i hvilken grad respondentene opplevde at foreldrene var involvert i å bestemme hvem de skulle gifte seg med.

Hovedfunn

- Foreldre spiller en langt større rolle når unge skal finne en partner i enkelte innvandrede grupper enn det som er vanlig blant personer med norsk bakgrunn.
- Kvinner sier i større grad enn menn at foreldrene bestemte hvem de skulle gifte seg med.
- Jo høyere utdanning respondentene har, jo mindre vanlig er det at foreldrene har vært involvert i beslutningen om hvem de skal inngå ekteskap med.
- I vårt utvalg av landgrupper er det spesielt personer som har innvandret fra Pakistan som sier at det var foreldrene som bestemte hvem de skulle gifte seg med. Mens kun 20 prosent av innvandrede med pakistansk bakgrunn sier at de selv traff beslutningen om hvem de skulle gifte seg med, enten alene eller etter å ha lyttet til hva foreldrene mente, oppgir mellom 80 prosent (personer med irakisk bakgrunn) og 100 prosent (etnisk norske) i de andre landgruppene at de selv tok beslutningen.
- Også norskfødte med pakistanske foreldre sier at foreldrene var mer involvert i ekteskapsbeslutningen enn de andre gruppene i undersøkelsen. Likevel er det langt flere blant de som er født i Norge av pakistanske foreldre som har tatt beslutningen om ekteskap selv, sammenlignet med pakistanske innvandrede. Dermed har det vært en klar utvikling i retning mer autonomi i den gruppen som i størst grad praktiserer familiearrangerte ekteskap.

Til ettertanke

Vi har verken i spørreundersøkelsen eller fokusgruppene gått nærmere inn på tematikken rundt tvang i ekteskapsbeslutningen, og det er viktig å understreke at arrangerte ekteskap ikke er ensbetydende med tvang. Likevel kan overgangen mellom frivillighet, mildt press og tvang i arrangerte ekteskap være glidende (Bredal 2006). Det er åpenbart

en høyere risiko for at det har vært elementer av tvang til stede for respondentene som svarer at foreldrene bestemte hvem de skulle gifte seg med uten å lytte til hva de selv mente enn i de tilfellene hvor respondenten selv har hatt en viss grad av medbestemmelse.

Graden av frihet og tvang i ekteskapsinngåelser blant innvandrede og norskfødte med innvandrede foreldre er et tema som har vakt stor interesse. Barne- og likestillingsdepartementet har lansert en egen nettside i forbindelse med satsingen for å forebygge tvangsekteskap, og det er bevilget over 70 millioner kroner til i alt 40 tiltak (BLD: Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008–2011). Enkelte av våre informanter påpekte at de i noen tilfeller synes det blir et for sterkt og ensidig fokus på tvang i arrangerte ekteskap:

Moderator: Er det noe som irriterer dere i debatten om integrering?

Ja, tvangsekteskap. Det kan være kort vei fra arrangert til tvang – hvis det er arrangert og ikke fungerer blir det tvang, men det gjelder ikke alle. I Norge finner man folk på nettet, på byen, gjennom venner. I vårt samfunn er det mer lukket – det er mer begrenset hvor mange man treffer. Tvangsekteskap eksisterer, men ikke i det omfang som debatten antyder. (Pakistansk småbarnsfar).

De kvalitative intervjuene vi har gjennomført illustrerer at foreldrenes involvering i barnas ekteskapsplaner er et komplisert tema. Både kvinnene og mennene med pakistansk bakgrunn opplevde i større eller mindre grad et visst press fra omgivelsene for å etablere seg. Alle de kvinnelige informantene med pakistansk bakgrunn var den eldste i sin søskenflokk, og de mente at de av den grunn hadde hatt et større press for å gifte seg tidlig enn småsøknene. Samtidig som noen av informantene forteller at de følte seg presset til å gifte seg og at de gjerne skulle ha ventet om de fikk bestemme selv, fastholder de at de er fornøyde med situasjonen sin nå. Det viser at grensene mellom arrangerte ekteskap og tvangsekteskap kan være vanskelige å definere, både for de det gjelder og for offentlige myndigheter (Bredal 2006).

Likevel er det viktig å merke seg at informantene i fokusgruppene selv mener det har vært en utvikling mellom generasjonene, og at de hadde mer de skulle ha sagt i ekteskapsbeslutningen enn det deres foreldre hadde. I tillegg beskriver flere en endring i foreldrenes holdninger ettersom barna blir eldre, hvor de yngste søskenene står mer fritt til å bestemme når de skal gifte seg og med hvem, enn det eldre søsken har gjort. Det er også en tydelig tendens at de som har vokst opp i Norge oftere er mer involvert i beslutningen om hvem de skal gifte seg med, enn innvandrede med samme landbakgrunn. De norskfødte har vokst opp i et samfunn som ser på arrangerte ekteskap som undertrykkende og som fordømmer bruk av tvang i ekteskapsinngåelse (Bredal 2006), og foreldrene deres tar også beslutningen om hvor involvert de skal være i barnas ek-

teskapsinngåelse i denne konteksten. Det kan dermed se ut som om praksiser knyttet til ekteskapsinngåelser endrer seg i møtet med normer og forventninger om autonomi.

Unge med lite nettverk ut over nærmeste familie vil være mer sårbare for press, og eventuelt tvang, enn unge med et nettverk også utenfor familien. Satsingen mot tvangsekteskap kan etter vårt syn derfor med fordel rette blikket også mot unges deltakelse på arenaer der et slikt nettverk kan etableres. Skolen er åpenbart viktig, men vi vet samtidig at en del foreldre er tilbakeholdne overfor enkelte av skolens aktiviteter og at innvandrede jenters deltakelse for eksempel i organiserte fritidsaktiviteter er vesentlig lavere enn gutters (Friberg 2006, Kavli 2007). Intervjudata som tyder på at jentene selv ønsker å delta i større grad er tankevekkende (Friberg 2006). Den lærings- og nettverksarenaen som organisasjonslivet representerer bør være like tilgjengelig både for gutter og jenter. Arrangerte ekteskap trenger ikke å være ensbetydende med press eller tvang. Det viktige spørsmålet er om de det gjelder opplever at de har en mulighet til å si nei og hvilke konsekvenser det eventuelt har å avslå en eller flere foreslåtte partnere.

Samlivsbrudd – et reelt alternativ?

Det er vanligere å skille seg i Norge i dag enn det var tidligere, men skilsmisser er fremdeles relativt sjeldne i en del av landgruppene som er inkludert i vår undersøkelse. Samlivsbrudd betyr i de fleste tilfeller en stor omveltning av hverdagen, og en skilsmisse vil ha dyptgripende konsekvenser for paret som skiller seg, eventuelle barn og omgivelsene rundt. I deler av verden betraktes ekteskapet som uoppløselig (jf. Thorbjørnsruds utredning referert i Ot.prp. nr. 51 (2003–2004)), og en del innvandrede har eller møter sterke normer om at ekteskapet skal opprettholdes. Det kan ses på som vanærende å skille seg, både for ekteparet og familien (Wærstad 2006). Retten og muligheten til å bryte ut av et dårlig ekteskap har vært løftet fram som en viktig likestillingspolitisk målsetting. Hvilken mulighet folk opplever de har til å skille seg, vil henge sammen med hvilke konsekvenser de forventer etter samlivsbruddet. Vi har spurt respondentene i hvilken grad de tror en eventuell skilsmisse vil ha ulike konsekvenser.

Hovedfunn

- Menn er gjennomgående mer redde for å miste kontakten med barna som en konsekvens av et samlivsbrudd enn det kvinner er. Forskjellen mellom kvinner og menn er særlig stor blant etnisk norske, norskfødte med pakistanske foreldre og innvandrede fra Iran.

- Mens så godt som alle med norsk bakgrunn tror den nærmeste familien ville støtte dem i tilfelle de skulle skille seg, er det betraktelig færre i de innvandrede gruppene som tror det samme.
- Respondentene som har innvandret og norskfødte med pakistanske foreldre er mer bekymret for negative reaksjoner fra personer utenfor den nærmeste familien sammenlignet med respondentene med norsk bakgrunn. De sosiale konsekvensene av et samlivsbrudd oppfattes oftere som alvorlige blant personer fra Pakistan, Iran, Irak, Vietnam og blant norskfødte med pakistanske foreldre, enn blant etnisk norske.
- Det er stort sett små forskjeller mellom kvinner og menn med tanke på hvordan de vurderer sosiale reaksjoner på samlivsbrudd, men kvinner mener i noe større grad enn menn at de vil få støtte av den nærmeste familien, samtidig som de er mer bekymret for negative reaksjoner fra folk utenom den nærmeste familien.

Til ettertanke

De sosiale konsekvensene av samlivsbrudd oppleves som klart større i deler av den innvandrede befolkningen enn i befolkningen for øvrig. Vår undersøkelse tyder imidlertid ikke på at de sosiale konsekvensene av et samlivsbrudd oppleves som større blant kvinner enn blant menn. Likevel kan de sosiale reaksjonene på en skilsmisse få ulik praktisk betydning for kvinner og menn. En studie av muslimske kvinner som har skilt seg mot sin manns vilje viser at kvinnene opplever anerkjennelse fra familien, miljøet rundt og for noen også anerkjennelse fra religiøse ledere som avgjørende (Wærstad 2006). De som trosser forventningene til omgivelsene risikerer et brudd med miljøet, en konsekvens som for mange er svært alvorlig. Flere levekårsundersøkelser tyder på at innvandrede kvinner har et mindre sosialt nettverk enn innvandrede menn og færre fortrolige utenfor den nærmeste familien (Blom og Henriksen 2008, Bråthen mfl 2007). Mangelen på et slikt nettverk henger blant annet sammen med at enkelte kvinner har liten eller ingen kontakt verken med arbeidslivet eller andre deler av samfunnet utenfor egen familie. Negative reaksjoner fra familie og det nære sosiale nettverket i forbindelse med et samlivsbrudd vil kunne oppleves som mer alvorlig hvis en ikke har andre personer eller nettverk utenom det nærmeste miljøet å støtte seg på.

Frykten for de sosiale konsekvensene av et samlivsbrudd vil ikke nødvendigvis hindre noen i å bryte ut av et ekteskap som ikke fungerer. Samtidig er det også andre konsekvenser av et samlivsbrudd vi ikke har spurt respondentene om og som kan oppleves som viktigere hindre mot å ta ut skilsmisse. Et viktig forhold er økonomi og spesielt kvinners mulighet til å være økonomisk selvstendige. Skilsmisser fører gjerne til en oppbrytning av en felles økonomi, og i de aller fleste tilfeller vil et samlivsbrudd ha store økonomiske konsekvenser for partene som inngår. Hvis kvinnen i tillegg mangler

kvalifikasjoner og ressurser til å orientere seg om sine rettigheter og frykter at hun ikke vil være i stand til å forsørge seg selv, er det klart at barrierene mot et samlivsbrudd kan være store (se for eksempel Tyldum og Tveit 2008).

I og med at oppmerksomheten ofte er rettet mot kvinners mulighet til å ta ut skilsmisse, er det interessant å merke seg at den største kjønnsforskjellen vi finner i hvordan kvinner og menn vurderer ulike konsekvenser av samlivsbrudd, handler om frykten for å miste kontakten med barna. Og her er menn klart mer bekymret enn kvinner.

I Norge har alle en juridisk mulighet til å ta ut skilsmisse, selv om en del innvandrede kvinner opplever at det er vanskelig å få skilsmissen anerkjent i opprinnelseslandet (Wærstad 2006). I en norsk kontekst er det dermed mer relevant å spørre seg hvordan folk subjektivt oppfatter konsekvensene av en skilsmisse, og i hvilken grad individer opplever at de har en reell mulighet til å bryte ut av et dårlig ekteskap. I tillegg er det behov for mer kunnskap om hva som er de *faktiske* konsekvensene av samlivsbrudd i ulike deler av den innvandrede befolkningen, både for kvinner, menn og barn.

Arbeid, familie og holdninger til kvinners yrkesaktivitet

Holdningene til kvinners yrkesaktivitet har blitt målt i spørreundersøkelser i flere tiår. I 1977 mente 7 av 10 norske kvinner at småbarnsmødre ikke burde være yrkesaktive. I 1988 svarte bare en av tre det samme og i 2007 var det færre en 1 av 10 som mente barna ville lide dersom mor var yrkesaktiv (Lappegård og Noack 2009). Tallene illustrerer en rivende utvikling i synet på kvinners rolle i og utenfor familien. Like fullt – endringene har tatt nærmere 40 år og mange vil hevde at de ikke er i mål ennå. For kvinner og menn som innvandrer til Norge fra land der synet på kvinners yrkesaktivitet er vesentlig annerledes, kan møtet med denne siden av det norske samfunnet være utfordrende. Heller ikke velferdsordningene som er ment å lette kombinasjonen av arbeid og familie er noe de fleste er kjent med eller forventer. At holdningene til kvinners yrkesaktivitet i ulike familiefaser varierer etter landbakgrunn, burde dermed ikke overraske. På samme måte som det har vært viktig å følge holdningene til kvinners yrkesaktivitet over tid i majoritetsbefolkningen, er det imidlertid viktig å ha et visst grep også om holdningene blant ulike innvandrede minoriteter. Ikke minst gjelder dette i en situasjon der innvandrede kvinners yrkesdeltakelse løftes stadig høyere opp på den politiske dagsordenen og både forskere og andre befatter seg med å forklare spesielt lav yrkesdeltakelse i enkelte grupper.

Hovedfunn

- Personer som har innvandret til Norge er i mindre grad i arbeid enn andre, men yrkesdeltagelsen varierer mye mellom ulike grupper av innvandrede. I 2008 var drøyt 70 prosent av personer i arbeidsfør alder i Norge i arbeid. Av de landgruppene som er med i vår undersøkelse har personer som har innvandret fra Vietnam og Iran de høyeste sysselsettingsratene, med henholdsvis 65 og 60 prosent i arbeid i 2008. I motsatt ende av skalaen er personer som har innvandret fra Irak, hvor 47 prosent er i arbeid.
- Det er samlet sett flere menn enn kvinner som er i arbeid, og kjønnsforskjellene er spesielt store blant personer som har innvandret fra Pakistan og Irak.
- Det er flere faktorer som påvirker yrkesdeltagelsen til personer som har innvandret, og yrkesdeltagelsen øker for eksempel med økt botid og høyt utdanningsnivå.
- Kvinners yrkesaktivitet påvirkes av hvilken familiefase de er i. Blant annet har kvinner med barn stort sett lavere yrkesdeltagelse enn andre kvinner med samme landbakgrunn. I tillegg øker andelen mødre som er i arbeid ettersom barna blir eldre.
- Motforestillingene til at kvinner har lønnet arbeid er størst, i alle landgrupper, i den fasen barna er små (0–3 år). Heltidsarbeid blant mødre til barn under 3 år, oppfattes som et aktuelt alternativ av bare 5 prosent av pakistanterne, om lag 15 prosent av irakere, iranere og norskfødte med pakistanske foreldre, og 25 prosent blant vietnamesere. Blant etnisk norske mener 42 prosent at mor kan arbeide full tid i denne fasen.
- Når det yngste barnet har rundet 3 år, øker andelen som mener det er forsvarlig at kvinner har lønnet arbeid, men i ulik grad i ulike landgrupper.
- Vi finner i liten eller ingen grad signifikante forskjeller mellom menn og kvinner i synet på kvinners yrkesaktivitet i småbarnsfasen. Derimot ser det ut til at innvandrede menn blir mer tilbøyelige til å mene at kvinner kan ha jobb i småbarnsfasen jo lenger de har bodd i Norge, mens vi ikke ser tilsvarende endring i kvinners holdninger etter botid.
- Personer med høy utdanning er mer tilbøyelige til å mene at kvinner kan ha lønnet arbeid også mens familien har små barn, enn personer med lav eller ingen utdanning.
- Etnisk norske respondenter er mer positive til at kvinner arbeider i småbarnsfasen enn andre, også etter at andre egenskaper ved respondentene er tatt hensyn til, men det er også tydelige variasjoner mellom de ulike landgruppene i materialet.

Til ettertanke

De siste 30 årene har det vært en sterk økning av kvinner i den norske arbeidsstyrken, og det er nå nesten like mange kvinner som menn i arbeid. Samtidig er arbeidsmarkedet i Norge fortsatt kjønnssegregert. Kvinner og menn jobber i stor grad innenfor forskjellige yrker og næringer og det er fortsatt mulig å identifisere typiske kvinne- og mannsyrker. Kvinner jobber også deltid i langt større grad enn menn – og bruker mer tid på oppgaver som er knyttet til organiseringen og driften av familien. Mange av disse forskjellene springer ut av hvordan menn og kvinner balanserer mellom arbeidsliv og familieliv, noe som eksemplifiseres blant annet av at kvinners yrkesaktivitet oftere reduseres etter at hun har fått barn enn det vi ser blant menn.

Kjønnsforskningen har samtidig poengtert at forskjellene i tilknytning til arbeidsmarkedet er av betydning for det nasjonale likestillingsprosjektet. Ikke bare med tanke på forskjellene mellom kvinner og menn, men også mellom ulike grupper av kvinner og mellom ulike grupper av menn (Ellingsæter 1994; Skilbrei 2004). Vi har vist hvordan holdningene til kvinners yrkesaktivitet varierer mellom ulike grupper av innvandrede og hvordan holdningene påvirkes av forhold som egen utdanning, botid i Norge og likestillingserfaringer fra egen oppvekst. Samtidig kan ikke valg og vurderinger knyttet til kvinners yrkesaktivitet ses isolert fra hvilket handlingsrom hun – og partneren – har.

Hvilke muligheter som foreligger når det gjelder barnepass, og hvilke typer jobber det oppleves som realistisk å kunne få, har betydning både for hvilket lønnsnivå man kan forvente og for hvor attraktivt innholdet i jobben vil oppleves. Dersom valget står mellom å være hjemme med barn og motta kontantstøtte og kanskje også andre typer overføringer på den ene siden og å sende barna i barnehage mens mor er på en dårlig betalt vaskejobb på den andre, er det kanskje ikke å undres over at valget faller på å være hjemme. Slike vurderinger gjøres både i majoritets- og minoritetsbefolkningen, men fordi innvandrede kvinner gjennomgående både har lavere utdanning enn etnisk norske kvinner, flere barn og dårligere norskferdigheter, kan også vurderinger blant kvinner som ellers tilsynelatende har like vilkår, se annerledes ut i enkelte innvandrede grupper. En del innvandrede foreldre er også usikre på om barna tas godt nok vare på i norske barnehager og vegrer seg for å bruke dem (Djuve og Pettersen 1998). Morsrollen kan oppleves som langt mer utfordrende og tidkrevende i Norge enn det den var, eller ville vært, i hjemlandet. Her er det vanskeligere å orientere seg og hente informasjon. Det er ofte mindre familie og nettverk å støtte seg til, og institusjonene som barna skal delta i er ofte ukjente fra egen oppvekst. Å opprettholde egne idealer om hva som kjennetegner et godt foreldreskap kan i en slik kontekst være svært krevende. Ambisjoner om høyere yrkesaktivitet blant innvandrede kvinner bør derfor ses i lys av de utfordringene en del innvandrede kvinner står overfor i forsøkene på å kombinere arbeids- og familieliv.

Både kvinner og menn med høy utdanning ser gjerne på yrkesdeltakelse som et gode. Mens ansvaret for å forsørge familien fortsatt hviler tyngst på menn, viser tids-

nyttestudier og holdningsundersøkelser likevel at kvinner fortsatt opplever å ha et hovedansvar for ulønnet arbeid i hjemmet. Mens lønnsarbeid for menn er en selvstendig del av voksenlivet, kan kvinners forhold til lønnet arbeid dermed være mer ambivalent. En slik ambivalens forsterkes trolig hos innvandrede kvinner som av ulike årsaker opplever arbeidslivet som en lukket eller lite attraktiv arena. Barrierer for deltakelse i og kompetanseutvikling på arbeidsmarkedet blant innvandrede generelt og innvandrede kvinner spesielt, kan dermed samtidig virke som en bremsekloss på en mer likestilt familiepraksis.

Vi kommenterte innledningsvis hvordan innvandring kan skape styringsutfordringer for offentlige myndigheter, fordi sosialpolitiske ordninger som er utformet med tanke på holdninger og atferd i majoritetsbefolkningen, kan ha ulik virkning i de delene av befolkningen som organiserer livene sine på andre måter. Vi finner flere eksempler på dette i dagens familiepolitikk. For eksempel har lav deltakelse i arbeidslivet blant innvandrede kvinner samtidig konsekvenser for innvandrede menns rettigheter til permisjon i forbindelse med barnefødsler. Innføringen av en øremerket fedrekvote ser ut til å ha virket i majoritetsbefolkningen. Nærmere 90 prosent av fedre tar i dag ut de ukene de har krav på (Grambo og Myklebø 2009). Lav yrkesdeltakelse, spesielt blant mødre, betyr imidlertid at innvandrede menn i langt mindre grad enn etnisk norske menn drar nytte av denne ordningen.

Kontantstøtten trekkes ofte fram som eksempel på en ordning som bidrar til å redusere deltakelsen i arbeidslivet blant innvandrede kvinner. Siden kontantstøtten ble innført har andelen mottakere blitt kraftig redusert i befolkningen sett under ett - fra 73 prosent i 1999 til 31 prosent i 2008. Reduksjonen er tydelig også blant innvandrere og norskfødte med ikke-vestlig bakgrunn, der andelen barn som mottar kontantstøtte er sunket fra rundt 80 prosent i 2000 til 59 prosent i 2008 (Hirsch 2009). Innføringen av minstepris og utbyggingen av småbarnstilbudet i barnehager er trolig viktige årsaker til at færre mottar kontantstøtte både i majoritets- og minoritetsbefolkningen. Samtidig er andelen som mottar kontantstøtte fortsatt mer enn dobbelt så høy blant ikke-vestlige innvandrere enn i befolkningen sett under ett. Det er også store variasjoner mellom landgrupper. Av landgruppene som er inkludert i vår undersøkelse mottar for eksempel noe over 40 prosent av 1-2 åringer med iranske foreldre kontantstøtte, mot 76 prosent blant pakistanere (Hirsch 2009). Våre data viser at oppfatningen om at barn under 3 år har det best hjemme med mor er langt mer utbredt i enkelte landgrupper enn i andre. Det er rimelig å anta at beslutningen om å søke arbeid eller ikke påvirkes av slike vurderinger, vel så mye som av økonomiske insentiver.

Debatten om konsekvensene av kontantstøtten bør ta hensyn til at det er en forskjell mellom å *motta* kontantstøtte og å *bruke* kontantstøtte. I det første tilfellet fungerer kontantstøtten ikke som endringsagent, men som en ren økonomisk overføring. En av foreldrene, vanligvis mor, ville vært hjemme med barnet uansett. Kontantstøtten *brukes* derimot når den så å si blir tungen på vektiskåla som gjør det økonomisk mulig å velge

å være hjemme med små barn heller enn å ha lønnet arbeid. I hvilken grad kontantstøtten fungerer som endringsagent i ulike deler av den innvandrede befolkningen er et empirisk spørsmål. Men holdningene til kvinners yrkesaktivitet i småbarnsfasen, tilsier at ønsket om å være hjemme med barn under 3 år er sterkt hos mange, og at andelen kontantstøttemottakere dermed kan være større enn andelen kontantstøttebrukere. I dette perspektivet er dermed kontantstøtten trolig ikke den største barrieren mot innvandrede kvinners yrkesaktivitet.

Likestilling i hjemmet

Hva som er likestilling er jo avhengig av øynene som ser, sa en av våre informanter da vi diskuterte likestilling i hjemmet. Utsagnet illustrerer noe av utfordringen med å måle arbeidsdeling i hjemmet, og den gjelder både når man som oss har bedt respondentene vurdere hvem som gjør hva og i tidsnytteundersøkelser der man blir bedt om å notere faktisk tidsbruk. I vår undersøkelse ber vi om subjektive oppfatninger av arbeidsdelingen i hjemmet blant respondenter med til dels svært ulik erfaringsbakgrunn. Med en slik målgruppe skal resultatene åpenbart tolkes med varsomhet. Det viktigste bidraget ligger i hovedlinjene, som viser både noen interessante variasjoner og tankevekkende likheter som er verdt å ta med seg videre. Som tidligere nevnt, knyttes spørsmål om kjønnsroller og likestilling ofte til fordelingen av tre sett av oppgaver: ansvar for lønnsarbeid, ansvar for husarbeid og omsorg for barn. Vi har kartlagt variasjoner i oppfatninger om hvem som gjør hva blant landgruppene som inngår i undersøkelsen på alle disse tre områdene, og i hvilken grad arbeidsdelingen oppleves som rettferdig eller ikke.

Hovedfunn

- Det framstår som langt mer vanlig å ha et likedelt ansvar for familiens økonomi blant etnisk norske par enn blant innvandrede og norskfødte med pakistanske foreldre. I alle landgrupper svarer kvinner likevel relativt sjelden at de har hovedansvaret for familiens økonomi.
- Innvandrede menn og norskfødte menn med pakistanske foreldre deltar om lag like mye i oppfølgingen av barnas skoleaktivitet som etnisk norske menn. De deltar imidlertid i mindre grad i annen type omsorgsarbeid knyttet til barna.
- Når det gjelder fordelingen av husarbeidet, er likhetene mellom landgruppene mer slående enn forskjellene. Etnisk norske menn svarer likevel i noe større grad enn andre menn at de deltar i husarbeidet.

- Kvinners yrkesaktivitet er det forholdet som har sterkest innvirkning på fordelingen av arbeidsoppgaver i og rundt hjemmet. Både sjansen for at husarbeid, omsorgsarbeid og ansvar for økonomi er likt fordelt, øker dersom kvinnen er i jobb, også etter kontroll for andre relevante egenskaper ved familien.
- Også høy utdanning ser ut til å øke sjansen for at arbeidsdelingen er (mer eller mindre) likt fordelt i hjemmet.
- Landbakgrunn har like fullt en selvstendig forklaringskraft. Personer fra Norge, Vietnam, og til en viss grad Iran, ser ut til å ha en mer likestilt arbeidsdeling i hjemmet enn personer fra Irak, Pakistan og personer født i Norge av pakistanske foreldre.
- Et stort flertall, mellom 80 og 90 prosent i alle landgrupper, beskriver arbeidsdelingen hjemme som rettferdig. Det er imidlertid færre som oppfatter at fordelingen er urettferdig blant etnisk norske enn i de andre gruppene.
- Etnisk norske kvinner beskriver noe oftere enn menn arbeidsfordelingen hjemme som urettferdig. Mellom menn og kvinner i de andre landgruppene finner vi imidlertid ikke noen tilsvarende variasjoner.
- Lik fordeling av husarbeidet reduserer sjansen for at arbeidsdelingen oppleves som urettferdig i alle landgrupper. Blant menn er det i tillegg slik at lik fordeling av ansvaret for å følge opp barnas skolegang reduserer sannsynligheten for å mene at arbeidsdelingen er urettferdig.
- Dersom kvinnen er yrkesaktiv, ser det ut til å øke risikoen både blant menn og kvinner for å oppleve at arbeidsdelingen hjemme er urettferdig.

Til ettertanke

Forskjellene mellom majoritets- og deler av minoritetsbefolkningen kommer tydeligst fram i beskrivelsen av hvem som har det økonomiske hovedansvaret i familien. En del av forklaringen ligger åpenbart i at deltakelsen i arbeidslivet er svært lav blant kvinner i flere av de landgruppene vi har med i undersøkelsen. Fordelingen av oppgaver, og balansen mellom lønnsarbeid og husarbeid eller omsorg, kan være et resultat av ønsker og valg i familiene like mye som av ytre rammer og betingelser. Samtidig kan en løsning der kvinnen tar hovedansvaret hjemme og reduserer sin tid i arbeidslivet åpenbart få negative konsekvenser for familiens økonomi. Fattigdomsrisikoen er vesentlig større i familier med bare en inntekt sammenliknet med i toinntektsfamilier, og det er spesielt vanskelig hvis tilknytningen til arbeidslivet hos den som har jobb er ustabil.

Vi har sett at holdningene til kvinners yrkesaktivitet varierer, og for noen handler dette åpenbart om valg og prioriteringer. I familier der kvinnen ikke arbeider utenfor

hjemmet, vil det legge føringer på arbeidsdelingen i hjemmet. Samtidig vil en tilpasning der *hun* er hjemme eller arbeider deltid, og *han* er yrkesaktiv og i full stilling, også kunne legge rammer for fars rolle i omsorgen for barna. Jo mer tid far bruker ute, og jo mer tid mor bruker hjemme, jo vanskeligere kan det være for far å ha en aktiv rolle overfor barna. Nettopp omsorgsoppgaver er det området der norske menn har økt sin tidsbruk mest de senere årene. Vi har sett at innvandrede fedre i mindre grad enn norske sier at de tar seg av generelle omsorgsoppgaver knyttet til barna. De svarer imidlertid i om lag like stor grad som etnisk norske menn at de er involvert i barnas skolegang. Dette kan skyldes både en høy prioritering av at barna skal lykkes med utdanningen og forskjeller i mors og fars forutsetninger for å delta på norskspråklige arenaer som for eksempel skole. Det er positivt og viktig at fedre tar aktivt del i oppfølgingen av barna. Samtidig kan en ubalanse mellom foreldrene i hvem som er mest til stede i omsorgen hjemme og ute representere en utfordring. Fedre som følger barna for eksempel til kontroll på helsestasjon, eller til oppfølging i forbindelse med sykdomsutredning, får informasjon som skal brukes i det daglige omsorgsarbeidet. Helsepersonell rapporterer om at det i de tilfellene mor har dårlige norskkunnskaper hender at vesentlig informasjon ikke formidles til mor, som dermed ikke følger opp på den måten foreldrene ble anbefalt.

De fleste av våre informanter sier at arbeidsdelingen hjemme hos dem er rettferdig. Blant det mindretallet som opplever arbeidsdelingen som urettferdig er imidlertid innvandrede og norskfødte med pakistanske foreldre sterkere representert enn etnisk norske. Om arbeidsdelingen oppleves som rettferdig eller ikke henger trolig sammen med om partene fordeler arbeidet mer eller mindre likt hjemme, men ikke bare. Oppfatningen av hva som er rettferdig eller ikke, kan også preges av hvilke forventninger man har. I møtet med det norske samfunnets likestillingspolitiske ambisjoner både på makro- og mikronivå, kan oppfatningene om hva som er rimelig og ikke, endres – og de kan endres i ulik takt blant menn og kvinner. Dette kan i seg selv skape grobunn for konflikter og spenninger.

Oppslutning om likestilling

Internasjonale studier viser at oppslutningen om likestilling i befolkningen øker over tid, også i den norske befolkningen. Sett under ett er oppslutningen om generelle likestillingspolitiske målsettinger høy. Samtidig har den likestillingspolitiske agendaen vært gjennom både en tematisk og prinsipiell utvikling fra 1970-tallet og fram til i dag. Noe som leder til en større flertydighet i debatten om likestilling og en økende tendens til polarisering blant annet mellom unge kvinner og menn (Teigen 2006). Denne polariseringen er foreløpig lite synlig i generelle målinger, men variasjoner i holdninger

til kjønnsroller og likestilling kommer tydelig fram i vår undersøkelse som er spesielt tilrettelagt for et utvalg innvandrede minoriteter.

Hovedfunn

- Oppfatningen om at menn og kvinner har hovedansvar for ulike typer oppgaver er langt mer framtrædende blant de innvandrede minoritetene i vår undersøkelse enn i befolkningen sett under ett. Også blant norskfødte med pakistanske foreldre er oppfatningen om at kvinner og menn har ansvar for ulike oppgaver sterkere enn blant etniske nordmenn.
- Særlig løftes mannens ansvar som hovedforsørger fram, men det er også en betydelig andel som svarer at det er kvinnens hovedoppgave å holde hjemmet rent. I omsorgen for barn er det likevel et stort flertall i alle grupper som mener at her er menn og kvinner like godt egnet.
- Forskjellene i holdninger er langt større mellom landgrupper enn mellom menn og kvinner i samme landgruppe.
- Det er generelt stor grad av oppslutning om at likestillingen bør føres videre i alle de landgruppene som vår undersøkelse omfatter. Kvinner er likevel mer likestillingso-rienterte enn menn, også etter at vi har tatt hensyn til variasjoner i utdanningsnivå, ulik landbakgrunn og ulik botid.
- At likestillingen er ført for langt, er en relativt lite utbredt oppfatning. I de fleste gruppene er det færre enn 10 prosent som slutter seg til en slik påstand, med ett unntak. Blant personer som har innvandret fra Pakistan er det i alt 21 prosent som mener at likestillingen er ført for langt.
- Menn fra Irak, Pakistan og norskfødte med pakistanske foreldre er mindre positive til at kjønnslikestillingen skal videreføres enn etnisk norske menn. Blant kvinner er det kun de som har innvandret fra Pakistan som skiller seg ut med en lavere oppslutning om videre likestilling sammenliknet med etnisk norske kvinner.
- Sannsynligheten for at innvandrede menn svarer at likestillingen bør føres videre, synker jo lenger de har bodd i Norge.

Til ettertanke

Som vi har sett fra tidligere undersøkelser, har bevisstheten om og tilslutningen til generelle, likestillingspolitiske målsettinger, økt i befolkningen over tid. På mange områder har vi også et mer likestilt arbeids- og samfunnsliv i dag enn på 1970-tallet.

For innvandrede minoriteter kan møtet med en del av temaene i dagens likestillingspolitiske debatt likevel virke fremmed. Uten at vi skal generalisere på bakgrunn av noen få eksempler, er det interessant at flere respondenter syntes det var vanskelig å svare på spørsmål om kjønnslikestillingen burde videreføres eller ikke, uten å skille eksplisitt mellom situasjonen i egen landgruppe og i befolkningen i Norge sett under ett. For dem oppleves likestillingsdebatten i Norge på noen områder som relativt ekstrem, samtidig som de i egen landgruppe fortsatt opplever at viktige likestillingspolitiske saker er uløst. En generell støtte til at likestillingen skal føres videre, kan dermed være knyttet til andre saker blant enkelte innvandrede minoriteter enn i befolkningen ellers. Innvandringen har også brakt fram nye og til dels utfordrende spørsmål i likestillingsdebatten i Norge. Debatten om bruk av hijab, først tematisert av en kvinnelig ansatt ved et møbelvarehus på Alna i 2004 deretter av en kvinnelig søker til politihøyskolen i 2009, kan tjene som to eksempler på nye debatter om likestilling som er aktualisert av innvandringen.

Ansaret for eldreomsorg

Selv om det i dag er få eldre innvandrere i Norge, vil det i årene framover bli en sterk økning i antall eldre med innvandringsbakgrunn. I Norge har ansvaret for eldre i stadig økende grad blitt flyttet fra familien til velferdsstaten, og den offentlige eldreomsorgen spiller en sentral rolle for pleietrengende eldre. De fleste som har innvandret til Norge kommer derimot fra land der omsorgen for eldre er et privat ansvar, og hvor pleietrengende eldre er avhengige av hjelp fra familie og omgangskrets. Vi har spurt respondentene i undersøkelsen om hvilke strategier de vil velge hvis foreldrene får vansker med å klare seg selv i alderdommen.

Hovedfunn

- Mens så godt som alle med norsk bakgrunn mener det er sannsynlig at de vil finne en institusjonsplass for sine foreldre hvis de blir pleietrengende, er det et mindretall av personer som har innvandret og norskfødte med pakistanske foreldre som vil gjøre det samme.
- Samtidig vil norskfødte med pakistanske foreldre og innvandrede i mye større grad enn de med norsk bakgrunn foreslå at foreldrene deres kan flytte inn til seg.
- Innvandrede og norskfødte med pakistanske foreldre gir også oftere enn etniske nordmenn foreldre og svigerforeldre praktisk hjelp.

- Det er påfallende små forskjeller mellom respondentene med norsk bakgrunn i spørreundersøkelsen når det gjelder holdninger til foreldrenes alderdom. Det kan tyde på det er sterk enighet om hvordan man håndterer foreldres pleiebehov, og at det er stor oppslutning om modellen med offentlig eldreomsorg.
- Blant respondentene som har innvandret er det derimot stor variasjon, særlig etter alder. Det er spesielt interessant at det er de eldste som er mest positive til å benytte seg av alders- og sykehjem. Når problemstillingen med hjelpetrengende foreldre blir en realitet, kan det være at personer som har innvandret i større grad vil tilpasse seg et «norsk» mønster hvor det primært er andre enn familien som tar seg av de eldre.
- Det er likevel viktig å merke seg at ingen undergrupper blant norskfødte med pakistanske foreldre eller innvandrede er på linje med etnisk norske når det gjelder vurderingen av bruk av offentlig eldreomsorg.

Til ettertanke

Mens bruk av offentlige pleie- og omsorgstjenester er svært utbredt i majoritetsbefolkningen, har vi altså sett at noen grupper av innvandrede i liten grad ser på offentlig eldreomsorg som et alternativ for sine foreldre. Det gjenspeiler seg også i bruken av pleie- og omsorgstjenester. I en undersøkelse av eldre med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, fant Nergård (2008) at det er svært få i denne gruppen som bruker hjemmetjenesten eller institusjonstjenesten. Samtidig rapporterte kommunene i undersøkelsen at mange med ikke-vestlig bakgrunn ønsker omsorgslønn, en økonomisk kompensasjon for «særlig tyngende omsorgsarbeid», framfor andre tjenester (Nergård 2008). Andre verdier og atferdsmønstre knyttet til omsorg for pleietrengende eldre, kan lede til en etterspørsel etter andre typer velferdsordninger.

Likevel betyr ikke det at den offentlige eldreomsorgen er lite relevant for innvandrede. Det vil i tiden framover bli en sterk økning i antall eldre innvandrede, og det er grunn til å tro at noen grupper i den innvandrede befolkningen har dårligere helse og vil bli hjelpetrengende på et tidligere tidspunkt enn eldre med norsk bakgrunn. Selv om innvandrede og norskfødte med innvandrede foreldre kanskje møter andre forventninger og normer når det gjelder å ta ansvar for eldre familiemedlemmer, er det ikke gitt at preferansene er de samme eller at familien har ressursene som trengs når situasjonen med pleietrengende foreldre er en realitet. Aalandslid (2005) har også påpekt at etter hvert som antallet eldre med innvandringsbakgrunn øker, vil det bli mange eldre innvandrere uten omsorgspersoner i husholdningen. De vil dermed ikke få dekket sitt omsorgsbehov av familien i Norge i samme grad som de kanskje ville opplevd i hjemlandet. Den offentlige eldreomsorgen er ikke en velferdstjeneste alle

har mulighet til å avgjøre selv om de vil benytte eller ikke. Det legger noen føringer på at eldreomsorgen også må være tilpasset de særskilte utfordringene eldre pleietrengende innvandrere kan føre med seg, som tilpasninger knyttet til språkferdigheter og religiøs praksis.

Født i Norge, oppvokst på Grorud

Det har vært en viktig oppgave i prosjektet å legge til rette for at de dynamiske aspektene ved familieforhold og likestilling kan fanges opp. Sammenlikninger på tvers av grupper har ofte den ulempen at de underkommuniserer nettopp den utvikling og endring som hele tiden finner sted innad i de ulike gruppene. En måte å favne et større mangfold i beskrivelsene, er å sammenlikne de som har innvandret til Norge med de som er født og oppvokst her, men har innvandrede foreldre. Ved inngangen til 2009 levde 85 600 personer i Norge som var født i landet av to innvandrede foreldre. Foreløpig er de fleste i denne gruppen svært unge – 75 prosent er 15 år eller yngre (Statistisk sentralbyrå, Folkemengde 2009). Familiepraksisene blant de som i dag er over 20 år er dermed ikke nødvendigvis lik den som vil prege gruppen 10 eller 15 år fram i tid. Det er like fullt interessant å beskrive forskjellene mellom norskfødte og innvandrede for å fange de variasjonene som per i dag finnes.

Hovedfunn

- Norskfødte kvinner med pakistanske foreldre gifter seg og får barn senere enn kvinnelige innvandrede med samme landbakgrunn, og de ser også ut til å ønske seg færre barn.
- Surveydataene tyder på at det er en klar utvikling i retning av større autonomi i ekteskapsbeslutningen når vi sammenlikner innvandrede fra Pakistan med norskfødte med pakistanske foreldre. Blant norskfødte med pakistanske foreldre sier om lag 3 av 10 at foreldrene valgte partner for dem, mot 6 av 10 som har innvandret fra Pakistan.
- Norskfødte menn med pakistanske foreldre er vesentlig mer bekymret for å miste kontakten med barna i tilfelle et samlivsbrudd enn menn som har innvandret fra Pakistan. Blant kvinner finner vi ikke noen tilsvarende forskjell.
- Yrkes- og utdanningsaktiviteten blant norskfødte med pakistanske foreldre er markert høyere enn blant personer som selv har innvandret, spesielt blant kvinner.

- Norskfødte kvinner med pakistanske foreldre er i større grad yrkesaktive i småbarnsfasen, sammenliknet med kvinner som har innvandret fra Pakistan og har barn i samme alder, men de arbeider deltid i større grad enn etnisk norske kvinner i samme familiefase.
- Norskfødte med pakistanske foreldre er mer positive til at kvinner jobber i alle familiefaser enn personer som har innvandret fra Pakistan. De mener likevel i større grad enn etnisk norske at kvinner bør arbeide deltid mens de har små barn.
- Forskjeller i holdninger til kvinners yrkesaktivitet mellom pakistanske innvandrede og norskfødte, er signifikant også etter at vi har tatt hensyn til variasjoner i alder, utdanning, barn og egen mors yrkesaktivitet under oppveksten.
- Kvinner og menn som er født i Norge av pakistanske foreldre beskriver arbeidsfordelingen i hjemmet som mindre likestilt enn par der begge har innvandret fra Pakistan.
- Det er flere blant personer som har innvandret fra Pakistan som mener at kvinner og menn er like godt skikket til å ta vare på barn enn det er blant norskfødte med pakistanske foreldre. Samtidig mener de norskfødte i mindre grad enn innvandrede fra Pakistan at det er mannens hovedansvar å forsørge familien og at det er kvinnens hovedansvar å holde huset rent.
- Forpliktelsen til (og ønsket om) å ta vare på egne foreldre hvis og når de får behov for det, synes å stå sterkt og ser ut til å videreføres i stor grad også blant de som er oppvokst i Norge.

Til ettertanke

Det er et viktig funn at det skjer en tilnærming til de familiepraksiser som dominerer i den norske befolkningen blant norskfødte med pakistanske foreldre. Tilnærmingen handler om sentrale forhold som kvinners deltakelse i høyere utdanning, yrkesdeltakelse – også i småbarnsfasen, færre barn per kvinne og større autonomi i ekteskapsbeslutningen. Oppfatningen om at likestillingen mellom menn og kvinner er gått for langt, er også mindre utbredt blant norskfødte med innvandrede foreldre, enn blant de som selv har innvandret. Norskfødte med innvandrede foreldre er fortsatt en ung gruppe og svært få har foreløpig blitt så gamle at de har rukket å stifte familie og få barn. De som har stiftet familie, har gjort det relativt tidlig og har på dette området dermed videreført en praksis fra foreldrenes generasjon. Når tallene likevel viser en så tydelig tendens til en tilnærming til «norske familiepraksiser» er det derfor et viktig funn.

Samtidig er det mindre vanlig å arbeide i småbarnsfasen blant norskfødte kvinner med pakistanske foreldre enn blant etnisk norske kvinner. Tilpasning og endring

kombineres for mange med en videreføring av de verdier og idealer som de har vokst opp med. Holdningsdataene etterlater også et inntrykk av at norskfødte med pakistanske foreldre har en mindre likestilt praksis i familien, enn personer som selv har innvandret fra Pakistan. En mulig forklaring, kan være at gruppen av norskfødte er relativt unge. Mange er fortsatt i småbarnsfasen, en periode der arbeidsdelingen i hjemmet ofte er mindre likestilt enn i familier med eldre barn. En alternativ hypotese er at de blant de norskfødte med innvandrede foreldre som allerede har stiftet familie, hører til den gruppen som etablerte familie relativt tidlig. Dette kan bety at vi her har med en gruppe å gjøre som i større grad enn de som kommer etter har videreført familiepraksisene i foreldregenerasjonen. Våre data er ikke detaljerte nok til å gi noen fullgod analyse på dette området, men temaet peker seg etter vår oppfatning klart ut som et for videre studier.

Norskfødte med pakistanske foreldre gifter seg i overveiende grad med personer som er bosatt i Pakistan. Dette har ført til bekymring for at de såkalte «halvannen-generasjons parene» – der menn eller kvinner som selv er oppvokst i Norge gifter seg med en fra foreldrenes hjemland – vil reprodusere tradisjonelle familiemønstre i generasjon etter generasjon og virke hemmende på integreringen. Vi skal ikke bruke plass på denne debatten her. Det er imidlertid grunn til å påpeke at familiepraksisen blant norskfødte med pakistanske foreldre kan se forskjellig ut avhengig av om den som er født i Norge er en kvinne eller mann. Det er relativt vanlig at norskfødte menn med pakistanske foreldre blir boende hos foreldrene også etter at de har giftet seg. Våre data tyder imidlertid på at norskfødte kvinner som henter en ektefelle fra Pakistan oftere etablerer egne kjernefamilier. Kvinner flytter ofte inn til svigerforeldrene etter å ha giftet seg, noe som nødvendigvis er lite aktuelt når paret er bosatt i Norge og svigerforeldrene i Pakistan. Halvparten av de norskfødte kvinnene med pakistansk bakgrunn i vårt utvalg som er gift, har dessuten en partner med høyskole- eller universitetsutdanning, mens 36 prosent av de norskfødte mennene har giftet seg med en partner med høyere utdanning. Og mens kvinnes ektefeller nesten uten unntak er i arbeid, gjelder det samme under 40 prosent av mennenes ektefeller. I sum tegnes det dermed et bilde av at norskfødte kvinner og menn med pakistansk bakgrunn etablerer ulike typer familier, med kjennetegn som igjen kan gi ulike rammer for likestillingspraksis mellom kvinner og menn.

Det er tydelig at familiepraksis fremdeles preges av egen oppvekst, og tradisjoner og holdninger til hvordan familieliv skal *gjøres* i Pakistan eller i det norske diasporamiljøet. Men en oppvekst i Norge har også betydning, og det finner tydelig sted en bevegelse mot det «norske» om enn i ulik grad, og på ulike områder. Våre informanter forteller historier både om brudd med og videreføring av den familie- og likestillingspraksis de vokste opp med, og det peker seg ut som et viktig tema for videre studier hvordan disse tilpasningene arter seg blant ulike grupper av norskfødte med innvandrede foreldre.

Forslag til videre forskning

I denne undersøkelsen har vi kartlagt praksis og holdninger knyttet til familieliv og likestilling blant innvandrede fra Iran, Irak, Vietnam og Pakistan i tillegg til norskfødte med pakistanske foreldre og personer uten innvandringsbakgrunn. Vi har vist at det er til dels store forskjeller mellom ulike grupper av innvandrede og variasjoner innad i gruppene. For i enda større grad å fange opp *bredden* i familiepraksiser og holdninger til likestilling i Norge, bør flere grupper inngå i analysene. For eksempel er det ingen landgrupper fra Afrika representert i undersøkelsen. Vi vet fra annen forskning at innvandrede fra Somalia skiller seg fra mange andre innvandregrupper når det gjelder størrelsen på familiene, skilsmisserater og tilknytning til arbeidsmarkedet. Videre er polakker den største gruppen av innvandrere i Norge i dag, og det hadde vært interessant å undersøke nærmere dynamikken i familier der arbeid er den fremste motivasjonen for migrasjonen og hvor katolisismen står sterkt. En oppgave for videre forskning er dermed å utvide undersøkelsen av familiepraksis og likestilling til flere grupper.

Vi har sett at andelen kvinner som mener at de har lite eller ikke noe ansvar for familiens økonomi er markert høyere i de innvandrede minoritetene som er med i undersøkelsen enn blant etnisk norske kvinner. Kvinner tar også oftere ansvar for husholdningsøkonomien, mens menn har et større ansvar for den totale familieøkonomien. Dette henger i mange tilfeller sammen med lav yrkesdeltakelse blant innvandrede kvinner, men også ulike syn på hvilke oppgaver og hvilket ansvar som tilfaller henholdsvis menn og kvinner i en familie. Innvandrede kvinner og deres økonomiske sikkerhet framstår som et viktig tema for videre forskning. Hvor god oversikt har ulike grupper av kvinner over sin økonomiske sikkerhet i situasjoner med plutselig inntektsbortfall som følge av arbeidsløshet, uførhet, skilsmisse eller pensjonering? Hvilke kilder til informasjon benyttes?

Kunnskap om rettigheter innenfor det norske velferdssystemet og de økonomiske konsekvensene av ulike valg er heller ikke jevnt fordelt. Her er både innvandrede menn og kvinners kunnskap av interesse. For eksempel – hvor god kjennskap har ulike innvandrede grupper til gjeldende permisjonsrettigheter for henholdsvis kvinner og menn i forbindelse med barnefødsler? Hvilke informasjonskanaler benytter ulike grupper av innvandrere, og hvor presis informasjonen får de? Sosialpolitiske ordninger som har bidratt til å legge til rette for norske kvinners deltakelse i arbeidslivet, også mens de har små barn, tas ikke i bruk i like stor grad blant innvandrede kvinner. Mer kunnskap om disse prosessene – hvilke valg som tas, hvilke føringer som legges på valgene og hvor stort handlingsrom innvandrede kvinner og menn har innenfor rammen av et norsk arbeidsliv og en norsk velferdsstat – er etter vårt syn viktige spørsmål for videre forskning.

Hvordan arbeidsfordelingen i hjemmet ser ut, kan være, som vi har vært inne på tidligere, et resultat av en kombinasjon av tilpasning til strukturer utenfor familien som

for eksempel tilgangen til barnepass og mulighetene på arbeidsmarkedet og valg basert på verdier. Holdninger til hvem som bør gjøre hva i en familie og hva slags omsorg barna skal få, er for mange knyttet til grunnleggende verdier om hva slags familie de ønsker å skape. Hvordan man organiserer familielivet handler dermed ikke utelukkende om pragmatiske valg, men også om kjernen av hvem vi er, som mødre og fedre. I fokusgruppen ble flere av disse temaene berørt uten at vi har hatt mulighet til å behandle dem i dybden. Under en diskusjon om mødres yrkesaktivitet kom det for eksempel opp at forestillingen om at mannen skal forsørge familien i noen miljøer, gjør at kvinner som arbeider ses på som egoistiske og mer opptatt av å realisere seg selv enn av barnas beste. Fordi familielivet er så sentralt i dagliglivet og folks forestilling om hvem de er som mennesker, kan holdninger og praksis knyttet til familieforhold være vanskelige å endre. Det kan være fruktbart å trenge enda dypere inn i hvilke forestillinger ulike grupper har av hva som kjennetegner en god familie. Hvordan er forståelsen av hva det vil si å være en god mor og en god far bygget opp i ulike miljøer?

Til sist er det grunn til å peke på at det er behov for mer kunnskap om hvordan arbeidsrettingen i den norske velferdsmodellen fungerer for ulike grupper av innvandrede kvinner. Mange rettigheter er koblet direkte til deltakelse i arbeidslivet, en arena der kvinner deltar i mindre grad enn menn. Arbeidet for å øke sysselsettingen blant innvandrede kvinner har derfor i flere år hatt høy prioritet og individuell tilrettelegging og brukervedvirkning har vært nøkkelford i satsingen. Det er likevel behov for mer kunnskap om hvordan møtene mellom innvandrede kvinners verdier og holdninger og det norske velferdsapparatet arter seg i praksis. Temaet kulturmøter er selvsagt aktuelt også for innvandrede menn, for eksempel knyttet til fedres oppfølging av barn i skole og helsevesen.

Innvandrede fedre og deres deltakelse i omsorgen for egne barn, er berørt i flere av kapitlene i denne rapporten. I korte trekk har vi sett at mange bruker mye tid på å følge opp barnas deltakelse på majoritetsarenaer i det norske samfunnet – som skole eller helsevesen – men i mindre grad er aktive i den daglige omsorgen. Ubalansen mellom oppfølgingen hjemme og ute blant enkelte innvandrede fedre kan skape noen utfordringer, hvis far får informasjon som mor skal følge opp. Hvilke oppfatninger om møter innvandrede fedre i ulike deler av det offentlige apparatet som er knyttet til barn, er et område som med fordel kan vies mer oppmerksomhet.

Referanser

- Andreassen, Kristina Kvarv og Minja Tea Dzamarija (2008), "Innvandrere og norsk-fødte med innvandrerforeldre." I: G. Daugstad, red., *Innvandrere og innvandring 2008*. Statistiske analyser 103. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Bakken, Anders (2003), *Minoritetsspråklig ungdom i skolen*. NOVA rapport 15/03. Oslo: NOVA.
- Barstad, Anders (2000), "Kjærligheten – fremdeles levende." *Samfunnsspeilet*, 5.
- Blom, Svein (2008), *Innvandrerens helse 2005/2006*. Rapporter 2008/35. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Blom, Svein og Kristin Henriksen red. (2008), *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Rapporter 2008/5. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Bonke, J. (2002), *Paid work and unpaid work – diary information versus questionnaire information*. Paper to be presented at International Association of Time Use research (IATUR), Annual Conference 2002, 15–18 October, Lisbon, Portugal.
- Bredal, Anja (2006), "Vi er jo familie". *Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*. Oslo: Unipax.
- Brunborg, Helge og Inger Texmon (2006), "Hvor stor blir innvandrerbefolkningen framover?" *Samfunnsspeilet*, 4: 6–16.
- Byberg, Ingvild Hauge, red. (2002), *Innvandrerkvinner i Norge – Demografi, utdanning, arbeid og inntekt*. Rapporter 2002/21. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Dahl, Grete og Sandra Lien (2006), *Uførepensjon og sosialhjelp/introduksjonsstønad blant innvandrere*. Rapporter 2006/24. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Daugstad, Gunnlaug (2006), *Grenseløs kjærlighet? Familieinnvandring og ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*. Rapporter 2006/39. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Daugstad, Gunnlaug (2008a), *Innvandring og innvandrere 2008*. Statistiske analyser 103. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

- Daugstad, Gunnlaug (2008b), *Ekteskap over landegrensene. Ekteskapsmønster og transnasjonale familieetableringer i perioden 1990–2007*. Rapporter 2008/41. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Djuve, Anne Britt, Elisabeth Gulløy, Hanne C. Kavli og Frode Berglund (2009), *Datafangst når minoritetsbefolkningen er målgruppe*. Oslo: Fafo-rapport 2009:24.
- Djuve, Anne Britt og Kåre Hagen (1995), *Skaff meg en jobb. Levekår blant flyktninger i Oslo*. Oslo: Fafo-rapport 184.
- Djuve, Anne Britt og Hanne C. Pettersen (1999), *Må de være ute om vinteren? Oppfatninger om barnehager i fem etniske grupper i Oslo*. Oslo: Fafo-rapport 262.
- Drøpping, Jon Anders og Hanne C. Kavli (2002), *Kurs for arbeid? Norskopplæring og yrkesdeltagelse blant ikke-vestlige flyktninger og innvandrere*. Oslo: Fafo-rapport 387.
- Dzamarija, Minja Tea (2008), "Definisjoner og betegnelser i innvanderstatistikken: Hva skal «innvandreren» hete?" *Samfunnsspeilet*, 4.
- Daatland, Svein Olav og Katharina Herlofson (2004), *Familie, velferdsstat og aldring. Familiesolidaritet i et europeisk perspektiv*. NOVA-rapport 7/04.
- Daatland, Svein Olav, Britt Slagsvold og Ivar A. Åsland Lima (2009), "Folkemeningen om familiens og velferdsstatens ansvar, i syv europeiske land. Hvor langt strekker familiens ansvar seg?" *Samfunnsspeilet*, 1: 105–109.
- Ellingsæter, Anne-Lise (2006), "Nordiske permisjoner for foreldre – et columbi egg?" *Tidsskrift for velferdsforskning* 9(2):73–87.
- Ellingsæter, Anne Lise, Turid Noack og Marit Rønsen (1994), Likestilling – et ideal for velutdannede kvinner? *Samfunnsspeilet*, 4:7–10
- Fløtten, Tone (1991), *Godt sikret? Kvinners økonomiske og sosiale sikkerhet*. Oslo: Fafo-rapport 116.
- Friberg, Jon Horgen (2006), *Ungdom, fritid og deltakelse i det flerkulturelle Oslo*. Oslo: Fafo-notat 2005:16.
- Gautun, Heidi (2003), *Økt individualisering og omsorgsrelasjoner i familien. Omsorgsmønstre mellom middelaldrende kvinner og menn og deres gamle foreldre*. Dr.gradsavhandling. Universitetet i Oslo, Sosiologisk Institutt. Oslo: Fafo-rapport 420
- Grambo, Anne -Cathrine og Sigrid Myklebø (2009), *Moderne familier – tradisjonelle valg. En studie av mors og fars uttak av foreldrepermisjon*. NAV rapport 2/2009. Arbeids- og velferdsdirektoratet. Seksjon for statistikk og utredning.

- Hagelund, Anniken og Hanne C. Kavli (2009), "If work is out of sight. Activation and citizenship for new refugees." *Journal of European Social Policy*. Vol.19, No.3, pp.259–270. SAGE.
- Henriksen, Kristin (2007), *Fakta om 18 innvandrergrepper i Norge*. Rapporter 2007/29. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Hegna, Kristin (2005), "Likestillingsprosjektets" barn. *Endringer i kjønnsforskjeller blant ungdom fra 1992 til 2002*. Rapport 21/05. Oslo: Nova.
- Hirsch, Agnes Aaby (2009), *Kontantstøttebruk blant barn med innvandrerbakgrunn 1999–2008*. Upublisert notat fra Statistisk sentralbyrå.
- Holter, Øystein Gullvåg, Helge Svare og Cathrine Egeland (2008), *Likestilling og livskvalitet 2007*. AFI-rapport 2008:1, Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo.
- Hurlen Foss, Aslaug (2006), «1 av 5 nyfødte har foreldre som har innvandret. *Samfunnsspeilet*, 4.
- Høydahl, Even (2008), "Innvandrerbegreper i statistikken: Vestlig og ikke-vestlig – ord som ble for store og gikk ut på dato." *Samfunnsspeilet*, 4.
- Haavind, H. (1984), "Love and Power in Marriage." I: Holter, H., red, *Patriarchy in a Welfare Society*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ingebretsen, Reidun og Trude Brita Nergård (2007), *Eldre med innvandrerbakgrunn. Tilpasning av pleie- og omsorgstilbudet*. NOVA rapport 13/07.
- Ingelhart, R. og P. Norris (2003), *Rising tide. Gender equality and cultural change around the world*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalmijn, Matthijs og Anne-Rigt Poortman (2006), "His or Her Divorce? The Gendered Nature of Divorce and its Determinants". *European Sociological Review*, Vol 22, Nr 2: 201–214.
- Kavli, Hanne C. (2001), *En dråpe, men i hvilket hav? Kontantstøttens konsekvenser for barnehagebruk blant etniske minoriteter*. Oslo: Fafo-rapport 349.
- Kavli, Hanne C. (2004a), "Familiepolitiske dilemmaer i det fleretniske samfunnet". I: Ellingsæter, A.L. og A. Leira, red., *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kavli, Hanne C. (2004b), "From cooking class to carpentry shop". I: *Barrierer på arbeidsmarkedet for kvinner med innvandrerbakgrunn*. Konferanserapport. Nordisk Ministerråd. ANP 2004:706.

- Kavli, Hanne C. (2007), *En felles fritid? Livet etter skoletid blant barn og unge i Oslo*. Oslo: Fafo-rapport 2007:22.
- Kavli, Hanne C. (2008), «Introduksjon av nyankomne flyktninger og innvandrere i Danmark, Norge og Sverige.» *Søkelys på arbeidslivet*, 1.
- Kavli, Hanne C., Anniken Hagelund og Magne Bråthen (2007), *Med rett til å lære og plikt til å delta. En evaluering av introduksjonsordningen for nyankomne flyktninger og innvandrere*. Oslo: Fafo-rapport 2007:34
- Kitterød, Ragni Hege (2002), "Utdanning og ulikhet? En diskusjon av utdanningsnivåets betydning for deling av husarbeid blant småbarnsforeldre." *Sosiologisk tidsskrift*, årg. 10 (3), 179–208.
- Kitterød, Ragni Hege (2004), "Hvem gjør mest hjemme? Hva sier mor og hva sier far?" *Samfunnsspeilet*, 6.
- Kjelstad, Randi og Trude Lappegård (2009), "Likestilling på hjemmebane. Mest fornøyd med (delvis) likestilling." *Samfunnsspeilet*, 1.
- Knudsen, Knud og Kari Wærness (2001), "National context, Individual characteristics and Attitudes of mother's employment: A comparative analysis of Great Britain, Sweden and Norway." *Acta sociologica*, 44: 64–79.
- Kvinge, Torunn og Anne Britt Djuve (2006), *Bruk av arbeidsmarkedstiltak for ikke-vestlige innvandrere. Hvem deltar og hvordan er sysselsettingseffektene?* Oslo: Fafo-rapport 517.
- Lappegård, Trude (1999), "Geografi og kjærlighet." *Samfunnsspeilet*, 2.
- Lappegård, Trude (2000), *Mellom to kulturer. Frukbarhetsmønstre blant innvandrerkvinner i Norge*. Rapporter 2000/25. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Lappegård, Trude (2004), *Valg av livsløp i det flerkulturelle Norge. Forløpsanalyser av giftermål og barnefødsler blant kvinner med innvandrerbakgrunn*. Rapporter 2004/16. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Lappegård, Trude (2009), "Geografisk avstand til foreldre og barn: De fleste bor nær foreldre og voksne barn." *Samfunnsspeilet*, 1.
- Lappegård, Trude og Turid Noack (2009), "Barn, familie og jobb – holdninger og praksis gjennom 30 år. Familie og jobb i ulike kvinnegenerasjoner." *Samfunnsspeilet*, 1.
- Macionis, John J. og Ken Plummer (2005), *Sociology. A Global Introduction*. Essex: Pearson Education Limited.

- Mathisen, Bjørn (2008), "Ubetalt arbeid." I: Blom, S. og K. Henriksen, red., *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006. Rapport 2008/5*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Modood, Tariq et.al (1997), *Ethnic Minorities in Britain. Diversity and Disadvantage*. Policy Studies Institute: University of Westminster.
- Nergård, Trude Brita (2008), *Eldre innvanderes bruk av pleie- og omsorgstjenester. Rapport fra fem norske storbykommuner*. NOVA Rapport 10/2008. Oslo: NOVA.
- Olsen, Bjørn (2006), "Er innvandrerungdom en marginalisert gruppe?" *Samfunnsspeilet*, 4: 66–78.
- Prieur, Annick (2002), «Magt over egne liv: om unge innvandrere, patriarkalske familieformer og nordiske ligestillingsidealer». I: Borchorst, A., red., *Kønsmagt under forandring*. København: Hans Reitzels forlag.
- Slagvold, Britt, Svein Olav Daatland, Helge Brunborg og Ivar A. Åsland Lima (2009), "Holdninger til ansvar for gamle foreldre, i syv europeiske land: Er vi villig til å ta oss av gamle mor og far?" *Samfunnsspeilet*, 1.
- Skilbrei, May-Len (2004), «Mine, dine og våre saker: likestillingspolitikk for viderekomne.» *Kvinneforskning*, 2.
- Skrede, Kari (1999), "Drømmen, dyden og belønningen." I: Birkelund, G.E., A.K. Broch-Due og A. Nilsen, red., *Ansvar og protest. Kjønn, klasse og utdanning i senmoderniteten*. Bergen: Sosiologisk institutt.
- Teigen, Mari (2006), "Holdning til likestilling – nye polariseringstendenser." *Sosiologisk tidsskrift*, VOL 14, 254–275, Universitetsforlaget.
- Thorbjørnsrud, Berit (2001), *Syn på ekteskap blant hinduer, buddhister, shiker, muslimer og kristne*. En utredning. Barne- og familiedepartementet.
- Tyldum, Guri og Marianne Tveit (2008), *Someone who cares. A study of risk and vulnerability in marriage migration from Russia and Thailand to Norway*. Oslo: Fafo-rapport 2008:26.
- Vogt, Kari (2009), "Islam." *Store norske leksikon*. <http://www.snl.no/islam>
- Vaage, O. og K. Rydenstam (2008), «Nordiske menn gjør mest hjemme.» *Samfunnsspeilet*, 1: 21–27.
- Vaage, O. (2002), *Til alle døgnet tider. Tidsbruk 1971–2002*. Statistiske analyser 52. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

- Walle, T.M. (2004), "Menn og maskulinitet i en minoritetskontekst". I: Fuglerud, Ø., red., *Andre bilder av "De andre". Transnasjonale liv i Norge*. Oslo: Pax Forlag.
- Wiik, Kenneth Aarskaug (2009), « 'You'd Better Wait!' – Socio-economic Background and Timing of First Marriage versus First Cohabitation. » *European Sociological Review*, Volume 25, No. 2: 139–153.
- Wærstad, Tone L. (2006), *Retten til ikke å bli diskriminert ved skilsmisse. En rettsantropologisk studie av skilte muslimske innvandrerkvinner i Norge*. Spesialoppgave ved det Juridiske fakultetet ved Universitetet i Oslo.
- Østerud, Øyvind, Fredrik Engelstad og Per Selle (2003), *Makten og demokratiet*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Aalandslid, Vebjørn (2005), "Ikke-vestlige innvandrere". I: Ugreninov, E., red., *Seniorer i Norge*. Statistiske analyser 72. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Aalandslid, Vebjørn (2009), Innvanderers demografi og levekår i Groruddalen og Søndre Nordstrand. SSB-rapport 2009/22.

Offentlige dokumenter og generell statistikk

- Barne- og likestillingsdepartementet, *Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008–2011*.
- Høringsdokument om "Beskyttelse mot tvangsekteskap – tiltak for å motvirke at unge personer sendes til og holdes tilbake i opprinnelseslandet for å tvangsgiftes" (2006). Arbeids- og inkluderingsdepartementet. 12.10.2006.
- NOU 1991:3, *Mannsrolleutvalgets sluttrapport*. Familie- og forbrukerdepartementet.
- Odeltingsproposisjon nr. 51 (2003–2004), *Om lov om endringer i utlendingsloven m.m. (senking av nedre strafferamme for utvisning og fritt rettsråd i asylsaker)*. Tilråding fra Kommunal- og regionaldepartementet av 2 april 2004.
- Statistisk sentralbyrå, Arbeidsledighet blant innvandrere (2009), Statistikkbanken tabell 06.03.07117. <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/> Lesedato: 1. september 2009.
- Statistisk sentralbyrå, Befolkningsfremskrivning (2009), Framskrivning av antallet innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre. Frigitt 11.juni 2009. <http://www.ssb.no/emner/02/03/innvfram/tab-2009-06-11-01.html>

- Statistisk sentralbyrå, Ekteskap (2009), Gjennomsnittsalder ved første ekteskap, Statistikkbanken tabell 02.02.30.05742: <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Lesedato: 1. september 2009>.
- Statistisk sentralbyrå, Folkemengde (2009), Innvandrere og norskfødte med innvandrede foreldre 1.januar 2009. Frigitt 30.april 2009. <http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/>.
- Statistisk sentralbyrå, Fruktharhet (2009), Fødte 2008. Frigitt 2.april 2009. <http://www.ssb.no/fodte/>
- Statistisk sentralbyrå, Husholdninger (2009), Familier og husholdninger 1.januar 2009. Frigitt 2.april 2009. <http://www.ssb.no/familie/>
- Statistisk sentralbyrå, Skilsmisser (2009), Ekteskap og skilsmisser 2008. Frigitt 27.august 2009. <http://www.ssb.no/ekteskap/>
- Statistisk sentralbyrå, Sysselsettingsstatistikk for innvandrere (2009). Frigitt: 24.juni 2009. <http://www.ssb.no/innvregsys/>
- Stortingsmelding nr.8 2008–2009, *Om menn, mannsroller og likestilling*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- US Department of State (2009), *Background Note on Vietnam*: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/4130.htm>

Vedlegg 1 Data og metoder

Denne rapporten er hovedsakelig basert på tre datakilder: En spørreundersøkelse i deler av den innvandrede befolkningen og i et utvalg av den etnisk norske delen av befolkningen, foreliggende registerdata fra Statistisk sentralbyrå og fokusgruppeintervjuer med småbarnsforeldre. Gjennom registerdataene er det mulig å gi en bred oversikt over familieforhold gjennom menn og kvinners faktiske atferd i ulike grupper og i ulike livsfaser. Spørreundersøkelsen gir oss muligheten til å si noe om utbredelsen av ulike typer holdninger og praksiser i ulike typer familier, og det gir en mulighet til å se nærmere på sammenhengene mellom holdninger og (oppgett) atferd. Fokusgruppene egner seg godt for å få en forståelse av de refleksjoner og mekanismer som kan ligge til grunn for variasjoner i holdninger og atferd.

Spørreundersøkelsen

Synovate MMI gjennomførte en spørreundersøkelse på oppdrag fra Fafo i våren 2008. Det ble trukket seks separate utvalg av personer i alderen 20 til 55 år med bakgrunn fra Norge, Iran, Irak, Vietnam, innvandrere fra Pakistan og norskfødte med foreldre som har innvandret fra Pakistan. Det ble totalt oppnådd intervju med 1812 personer; 300 intervjuer i hvert underutvalg med unntak av gruppen med iransk landbakgrunn hvor det ble gjort 312 intervjuer. Undersøkelsen ble gjennomført over telefon, og gjennomsnittlig intervjuetid var 15 minutter.

Temaer som ble tatt opp i spørreundersøkelsen var blant annet holdninger til ekteskap, familiestørrelse og skilsmisse, holdninger til kjønnsroller blant kvinner og menn, og holdninger til omsorg for gamle foreldre og svigerforeldre. I tillegg ble det spurt om arbeidsdelingen i hjemmet. Spørreskjemaet er tilgjengelig og kan fås ved henvendelse til forfatterne.

Intervjuundersøkelser i minoritetsbefolkningen bør legges spesielt til rette for å unngå lave svarprosjenter og lite representative data, samt for å sikre at respondentene forstår formålet med undersøkelsen og spørsmålene som stilles, og dermed reelt kan vurdere om de ønsker å delta eller ikke. Vi har derfor lagt vekt på følgende forhold for å sikre god kvalitet på undersøkelsen:

- *Språklig tilrettelegging:* Respondentene hadde mulighet til å bli intervjuet på sitt morsmål, og spørreundersøkelsen ble oversatt til farsi (persisk), arabisk, vietnamesisk og urdu. Oversettelsene ble senere kvalitetssikret av intervjuerne til Synovate og av Fafo (farsi/persisk).
- *Kjennskap til kulturelle koder:* Å etablere tillit forutsetter at respondentene forstår bakgrunnen for undersøkelsen og spørsmålene som stilles. Det handler ikke bare om språk, men også om kulturelle koder knyttet til høflighet, kommunikasjon og trygghet. Vi har derfor, hvis ikke respondenten selv ønsket noe annet, brukt intervjuere med bakgrunn fra samme land som respondenten.
- *Intervjuersamlinger:* Det ble gjennomført en intervjuersamling både før intervjuingen startet og i etterkant av undersøkelsen. Intervjuerkorpsets kjennskap til hvordan spørsmålene ble oppfattet og vurdert, kombinert med deres kulturelle kompetanse i forhold til egen landgruppe, var svært nyttig både i piloteringen av spørreskjemaet og i fortolkningen av funn.

Frafall og skjevheter

EDB Businesspartner var ansvarlig for uttrekket fra Folkeregisteret, og det ble trukket seks utvalg av personer mellom 20 og 55 år med bakgrunn fra Iran, Irak, Vietnam, Pakistan -innvandrere, Pakistan – norskfødte med innvandrede foreldre og Norge. Utvalgene ble trukket slik at det var en jevn fordeling av kvinner og menn i alle seks underutvalg. Fra Folkeregisteret ble det trukket ut 13 374 personer til utvalget. Av disse var det 8 441 eller 63 prosent som falt ut av utvalget fordi Synovate MMI enten ikke var i stand til å finne noe telefonnummer til dem, nummeret som var registrert på personen var feil eller fordi det var personer som kom med i uttrekket selv om de ikke passet inn i målgruppen for undersøkelsen.

Erfaringsmessig er det lettere å finne telefonnummer for menn enn for kvinner, og i mange tilfeller er hus- eller mobiltelefoner registrert i mannens navn. Dette gjelder i enda større grad blant innvandrede enn ellers, og det var flere kvinner enn menn som ble tatt ut av bruttoutvalget på grunn av manglende eller feil telefonnummer eller fordi de av en annen grunn ikke tilhørte målgruppen for undersøkelsen.

Til slutt gjenstod det altså 4 933 personer i det bruttoutvalget som var utgangspunktet for undersøkelsen. Disse ble så forsøkt kontaktet og intervjuet. Det ble oppnådd intervju med 1812 personer, eller 37 prosent av bruttoutvalget. Svarprosenten varierer mellom 30 prosent i det irakiske utvalget og 50 prosent blant norskfødte med pakistanske foreldre (se tabell V1). Totalt sett har kvinner svart på undersøkelsen i større grad enn menn, men i utvalgene med iransk og norsk landbakgrunn var svarprosenten høyere blant menn.

Det er flere årsaker til at vi ikke får svar fra alle som er trukket ut til undersøkelsen. Den viktigste grunnen til at personer i bruttoutvalget ikke deltok i undersøkelsen er «ikke svar», det vil si at intervjuerne ikke har kommet i kontakt med disse personene i det hele tatt. 38 prosent av bruttoutvalget falt fra fordi det ikke ble oppnådd kontakt. I «ikke svar» gruppen inngår det også noen respondenter (ca 2 prosent av bruttoutvalget) som måtte avbryte intervjuingen på grunn av språkvansker. Frafall grunnet språk var først og fremst et problem i gruppen med irakisk landbakgrunn, hvor 85 personer måtte avbryte intervjuet på grunn av språkproblemer. I gruppen med «ikke svar» kan det dessuten skjule seg både feil nummer og personer utenfor målgruppen, altså kan det være at noen av disse egentlig ikke tilhører bruttoutvalget.

I tillegg til at vi ikke kom i kontakt med en del av utvalget, er det også en del personer som intervjuerne oppnådde kontakt med som ikke ønsket å delta. 25 prosent av bruttoutvalget svarte at de ikke ønsket å delta i undersøkelsen. Andelen som nektet varierer mellom landgruppene og mellom kvinner og menn. Mens 16 prosent i det iranske utvalget ikke ønsket å være med på undersøkelsen, er andelen nesten dobbelt så høy i det etnisk norske og vietnamesiske utvalget. I det vietnamesiske og pakistanske innvandrertutvalget har en større andel kvinner nektet å være med i undersøkelsen sammenlignet med menn, mens kjønnsforskjellene ellers er små.

Tabell V1. Intervjuer og frafall etter landbakgrunn.

	Totalt	Norge	Iran	Irak	Vietnam	Pakistan	Pakistan norskfødte
Antall intervjuer	1812	300	312	300	300	300	300
Svarprosent	36,7	37,7	37,8	30	32,8	37,5	50,3
Svartilbøyelighet	60,0	54	70,0	59	50	59	70,0
Andel nekt	25,0	31,8	15,9	20,8	33,4	25,7	21,6
Andel ikke svar	38,3	30,4	46,4	49,2	33,8	36,8	28,1
Antall nummer brukt*	4933	795	826	1000	914	801	597

*Ekskludert manglende nummer, feil nummer og ikke målgruppe.

Utvalget som opprinnelig ble trukket til undersøkelsen var representativt for befolkningen. Men vi oppnår kun intervju med en andel av det representative utvalget. I slike utvalsundersøkelser er det erfaringsmessig ikke helt tilfeldig hvem som deltar. Generelt svarer personer med høyere utdanning, personer i arbeid og unge i større grad enn andre. For å kunne si noe mer om skjevhetene i utvalget vi sitter igjen med, har vi

sammenlignet respondentene i de ulike landgruppene med landgruppen som helhet. Det vil si at vi undersøker om det er en større eller mindre andel respondenter med ulike kjennetegn i våre utvalg sammenlignet med andelene i befolkningsgruppen som helhet. Tabell V2 viser andelen respondenter i ulike grupper innen hver landbakgrunn fratrullet andelen personer i befolkningen med samme kjennetegn. På denne måten kan vi se hvilke grupper som er under- (negative tall i tabellen) og overrepresentert (positive tall) i undersøkelsen.

I det irakiske og vietnamesiske utvalget er det skjevheter etter kjønn. Andelen kvinner er høyere i det irakiske utvalget sammenlignet med kvinneandelen blant personer med irakisk landbakgrunn i Norge, mens det i det vietnamesiske utvalget er menn som er overrepresentert.

Når det gjelder aldersfordelingen i utvalget, er det en overrepresentasjon av personer i de yngre aldersgruppene i den etnisk norske landgruppen, mens i de andre landgruppene er de yngste underrepresentert sammenlignet med hele populasjonen.

Som nevnt over, er det en vanlig tendens i intervjuundersøkelser at det er vanskeligere å få med personer som ikke er i arbeid. Også i denne undersøkelsen har vi fått med en høyere andel sysselsatte enn det er i de ulike landgruppene i befolkningen. Det

Tabell V2 Over- og underrepresentasjon av ulike grupper i utvalget. Andel i ulike grupper i utvalget fratrullet andel i befolkningen.

	Norge	Iran	Irak	Vietnam	Pakistan	Pakistan norskfødte
Kjønn						
Menn	-2	-1	-6	7	2	2
Kvinner	2	1	6	-7	-2	-2
Alder						
20-29 år	4	-12	-8	-9	-8	-11
30-39 år	6	-3	-1	-3	0	11
40-49 år	-2	9	6	8	6	0
50-59 år	-9	6	3	4	1	0
Sysselsettingsstatus						
I arbeid	4	4	0	7	12	4
Utdanning						
Grunnskole	-6	-3	-3	-2	3	-3
Videregående opplæring	-3	0	4	7	0	0
Kort høyere utdanning	8	-1	4	2	6	6
Lang høyere utdanning	2	5	2	-1	2	0
Uoppgitt	0	-2	-7	-6	-10	-3

er spesielt i det pakistanske innvandrertilvalget og i det vietnamesiske tilvalget at det er en sterk overrepresentasjon av sysselsatte i vår undersøkelse.

Når det gjelder utdanning, er det stort sett en overrepresentasjon av personer med høy utdanning. I flere av tilvalgene er det en sterk underrepresentasjon av personer som ifølge utdanningsregisteret har uoppgitt utdanning.

Registerdata

Vi har også brukt allerede publisert offentlig statistikk samt gjort noen mindre analyser av registerdata levert av Statistisk sentralbyrå (SSB). Vi har hatt tilgang til opplysninger fra ulike administrative registre over Norges befolkning per 31. desember 2007 når det gjelder blant annet demografiske opplysninger som sivilstatus og antall barn, arbeidsmarkedstilknytning og utdanningsnivå. Den publiserte offentlige statistikken og egne analyser av registerdata fra SSB brukes til å kartlegge familiedannelse, familiestørrelse og familiepraksis.

Fokusgruppeintervjuer

For å trenge dypere inn i hvilke mekanismer som påvirker holdningsdannelse og atferd innenfor familie- og likestillingsområdet gjennomførte vi fire fokusgruppeintervjuer, samt noen supplerende individuelle intervjuer. Vi besluttet å avgrense fokusgruppene til småbarnsforeldre. Dette er personer som er midt i en familiefase som gjerne kjennetegnes av tradisjonelt preget arbeidsdeling mellom foreldrene. Formålet med fokusgruppene var først og fremst å gå dypere inn i funn fra de tidligere delene av undersøkelsen. Analysen av registerdata og resultatene fra spørreundersøkelsen var derfor avgjørende både for valg av deltagere og for hvilke temaer som ble tatt opp til diskusjon i de ulike fokusgruppene. I tillegg til å være en kilde til kunnskap i seg selv, har fokusgruppene derfor også vært et nyttig verktøy i analysen av de kvantitative dataene. Gruppeintervjuene ble ledet av en såkalt moderator som styrte samtalen, holdt den fokusert og introduserte nye temaer eller problemstillinger i diskusjonen om dette ikke kom naturlig som en del av meningsutvekslingen.

Vi gjennomførte separate fokusgrupper med småbarnsfedre og -mødre med både norsk og pakistansk bakgrunn, altså fire fokusgrupper, i tillegg til to intervjuer. Fokusgruppene varte i snitt 3 timer.

Vedlegg 2 Tabeller

Forklaringsvariable benyttet i regresjonsmodellene

Variabel	Fullt navn	Referansekategori*
lo_kjønn	Respondentens kjønn	Mann
Botid (Kontinuerlig)		1 år lenger botid
Barn_dik	Har hjemmeboende barn	Ikke hjemmeboende barn
midutd	Utdanning på videregående skoles nivå	Ingen utdanning eller utdanning opp til og med ungdomsskole
høyutd	Utdanning på universitet eller høyskole nivå	Som over
utd_høy_en	Minst en i paret har høyere utdanning	Ingen i paret har høyere utdanning
nor	Norge	Pakistan
iran	Iran	Som over
irak	Irak	Som over
viet	Vietnam	Som over
paki_etter	Norskfødt med pakistanske foreldre	Som over
io_akt	Respondenten er i arbeid/under utdanning	R ikke i arbeid eller under utdanning
partner_akt	Partner er i arbeid/under utdanning	P ikke i arbeid eller under utdanning
Mor_yrk	Mor i lønnet arbeid i hele eller deler av respondentens oppvekst	Mor ikke i lønnet arbeid under respondentens oppvekst
yngste_barn_06	Yngste barn er under 6 år	Yngste barn eldre enn 6 år
barn_dik	Har minst ett barn	Har ingen barn
norsk_flyt	Flytende norskferdigheter (egenrapportert)	Ikke flytende norskferdigheter
hus_likt	Husarbeidet deles likt	Husarbeid skjevfordelt
øk_likt	Økonomiansvar deles likt	Økonomiansvar skjevfordelt
omsorg_likt	Omsorgsoppgaver deles likt	Omsorgsoppgaver skjevfordelt
Lekser_likt	Hjelp til lekser og oppfølging av skole deles likt	Hjelp til lekser m.m. skjevfordelt
Pak (Pakistan)		Pakistan
Nor (Norge)		..
Iran (Iran)		..
Irak (Irak)		..
Viet (Vietnam)		..
Paki_etter	Norskfødt med pakistanske foreldre	..

*Referansekategorien er den verdien på variabelen som de andre verdiene sammenliknes med.

Regresjonsanalyse 3.1: Sannsynlighet for å svare at kvinnen bør være hjemme full tid med barn under 3 år.

Separate analyser for menn og kvinner

		MENN			KVINNER		
		B	S.E.	Sig.	B	S.E.	Sig.
Step 1(a)	midutd	-,138	,224	,539	-,081	,227	,720
	høyutd	-,413	,214	,053	-,531	,227	,019
	nor	-1,736	,342	,000	-1,774	,349	,000
	iran	-,938	,251	,000	-,804	,266	,002
	irak	-1,260	,253	,000	-1,179	,265	,000
	viet	-2,182	,296	,000	-1,737	,287	,000
	paki_etter	-,831	,282	,003	-,928	,300	,002
	barn_dik	-,124	,187	,507	,534	,212	,012
	alder	,005	,011	,638	,010	,010	,347
	egenmor_jobb	-,708	,202	,000	-,409	,208	,049
	Constant	,317	,444	,475	-,405	,469	,388

Regresjonsanalyse 4.1: Sannsynlighet for å svare at man hjemme har en lik fordeling av husarbeid. Separate analyser for menn og kvinner.

		MENN			KVINNER		
		B	S.E.	Sig.	B	S.E.	Sig.
Step 1(a)	midutd	-,361	,270	,181	,244	,348	,483
	høyutd	-,019	,264	,941	,181	,356	,612
	nor	,792	,406	,051	,530	,453	,242
	iran	,429	,320	,179	,450	,445	,312
	irak	-,040	,357	,912	,067	,475	,888
	viet	1,056	,302	,000	,280	,376	,457
	paki_etter	-,125	,374	,739	-,160	,440	,717
	io_akt	,188	,449	,675	,941	,474	,047
	partner_akt	,668	,215	,002	-,344	,416	,408
	småbarn	-,148	,281	,598	-,070	,365	,847
	storebarn	-,143	,256	,576	-,168	,309	,587
	botid	-,009	,014	,530	-,034	,017	,050
	io_heltid	,182	,267	,496	,462	,234	,048
	Constant	-,627	,552	,256	-,032	,738	,965

a Variable(s) entered on step 1: midutd, høyutd, nor, iran, irak, viet, paki_etter, io_akt, partner_akt, småbarn, storebarn, botid, io_heltid.

Regresjonsanalyse 4.2: Sannsynlighet for å svare at man hjemme har en lik fordeling av husarbeid. Samlet analyse for kvinner og menn.

	B	S.E.	Sig.
utd_høy_en	,310	,152	,041
nor	,650	,296	,028
iran	,433	,251	,084
irak	,037	,277	,893
viet	,855	,231	,000
paki_etter	-,141	,280	,615
io_akt	,527	,319	,099
partner_akt	,449	,183	,014
småbarn	-,155	,219	,480
storebarn	-,125	,195	,521
botid	-,019	,011	,076
Kvinne	,162	,153	,290
io_heltid	,307	,173	,076
Constant	-,948	,418	,023

a Variable(s) entered on step 1: utd_høy_en, nor, iran, irak, viet, paki_etter, io_akt, partner_akt, småbarn, storebarn, botid, io_kjønn, io_heltid.

Regresjonsanalyse 4.3: Sannsynlighet for å svare at man hjemme har en lik fordeling av husarbeid. Samlet analyse for kvinner og menn.

	B	S.E.	Sig.
Step 1(a) midutd	-,108	,210	,607
høyutd	,037	,209	,861
nor	,624	,297	,036
iran	,489	,255	,055
irak	,096	,277	,728
viet	,796	,228	,000
paki_etter	-,157	,281	,577
io_akt	,566	,319	,076
partner_akt	,494	,183	,007
småbarn	-,139	,219	,524
storebarn	-,152	,194	,435
botid	-,016	,011	,124
IO_KJØNN	,172	,153	,262
io_heltid	,323	,173	,061
Constant	-,875	,425	,040

a Variable(s) entered on step 1: midutd, høyutd, nor, iran, irak, viet, paki_etter, io_akt, partner_akt, småbarn, storebarn, botid, io_kjønn, io_heltid.

Regresjonsanalyse 4.4: Sannsynlighet for å svare at man hjemme har en lik fordeling av ansvar for familiens økonomi. Separate analyser for menn og kvinner

		MENN			KVINNER		
		B	S.E.	Sig.	B	S.E.	Sig.
Step 1(a)	midutd	,058	,233	,802	-,190	,248	,445
	høyutd	-,039	,224	,862	-,340	,252	,177
	nor	,919	,372	,014	,090	,361	,804
	iran	,083	,283	,770	,332	,319	,299
	irak	-,178	,305	,559	,547	,320	,087
	viet	,337	,264	,202	-,038	,280	,892
	paki_etter	-,395	,335	,238	-,443	,329	,178
	io_akt	-,432	,249	,083	,788	,213	,000
	partner_akt	,895	,192	,000	-,334	,279	,231
	yngste_barn_06	-,492	,205	,016	,135	,216	,533
	botid	-,003	,012	,791	,019	,013	,138
	Constant	-,163	,382	,670	-,296	,406	,466

a Variable(s) entered on step 1: midutd, høyutd, nor, iran, irak, viet, paki_etter, io_akt, partner_akt, yngste_barn_06, botid.

Regresjonsanalyse 4.5: Sannsynlighet for å svare at man hjemme har en lik fordeling av ansvar for å følge opp barnas skolegang. Separate analyser for menn og kvinner

		MENN			KVINNER		
		B	S.E.	Sig.	B	S.E.	Sig.
Step 1(a)	midutd	-,259	,243	,287	,200	,320	,532
	høyutd	,204	,229	,373	-,205	,329	,533
	nor	-,952	,457	,037	-,888	,409	,030
	iran	-,432	,294	,142	-,079	,411	,848
	irak	,159	,313	,611	-,459	,376	,223
	viet	-,364	,273	,182	-,161	,356	,650
	paki_etter	-1,384	,446	,002	-,593	,409	,147
	io_akt	,231	,264	,380	,516	,284	,070
	partner_akt	,215	,204	,292	-,646	,353	,067
	yngste_barn_06	-,291	,218	,183	-,274	,309	,376
	botid	,027	,013	,036	-1,876	,275	,000
	norsk_flyt	,130	,248	,601	-,416	,239	,081
	hus_likt	,286	,178	,109	,003	,427	,994
	øk_likt	,282	,178	,114			
	Constant	-1,448	,416	,000			

a Variable(s) entered on step 1: midutd, høyutd, nor, iran, irak, viet, paki_etter, io_akt, partner_akt, yngste_barn_06, botid, norsk_flyt, hus_likt, øk_likt.

Regresjonsanalyse 4.6: Sannsynlighet for å svare at man hjemme har en lik fordeling av ansvar for annen omsorg for barn. Separate analyser for menn og kvinner

		MENN			KVINNER		
		B	S.E.	Sig.	B	S.E.	Sig.
Step 1(a)	midutd	-,044	,253	,860	-,066	,273	,808
	høyytd	,473	,240	,049	,113	,273	,680
	nor	,528	,426	,215	1,019	,415	,014
	iran	-,336	,309	,276	,422	,350	,227
	irak	-,628	,331	,058	,233	,348	,503
	viet	-,429	,283	,130	-,203	,318	,524
	paki_etter	-,663	,409	,105	,372	,389	,339
	io_akt	-,218	,268	,416	,452	,233	,052
	partner_akt	,471	,207	,023	,691	,308	,025
	yngste_barn_06	,278	,248	,262	,379	,262	,148
	botid	-,004	,014	,746	-,028	,015	,060
	antbarn	,145	,086	,090	,170	,092	,066
	Constant	-,647	,532	,225	-1,480	,609	,015

Regresjonsanalyse 4.7: Sannsynlighet for å svare at man hjemme har en lik fordeling av ansvar for annen omsorg for barn.

		B	S.E.	Sig.
Step 1(a)	midutd	-,008	,183	,964
	høyytd	,322	,178	,071
	nor	,726	,292	,013
	iran	,030	,228	,896
	irak	-,200	,232	,390
	viet	-,274	,207	,185
	paki_etter	-,145	,277	,601
	io_akt	,162	,172	,346
	partner_akt	,494	,164	,003
	yngste_barn_06	,305	,178	,085
	botid	-,016	,010	,115
	antbarn	,163	,062	,009
	io_kjønn	-,164	,133	,219
	Constant	-,993	,394	,012

Regresjonsanalyse 4.8: Sannsynlighet for å svare at arbeidsdelingen hjemme er lite rettferdig. Separate analyser for menn og kvinner

		MENN			KVINNER		
		B	S.E.	Sig.	B	S.E.	Sig.
Step 1(a)	midutd	-,589	,291	,043	,207	,323	,522
	høyutd	-,641	,279	,022	-,166	,333	,617
	nor	-,981	,512	,055	-,866	,414	,036
	iran	,192	,356	,591	,000	,417	1,000
	irak	-,158	,369	,669	-,515	,382	,177
	viet	,268	,349	,443	-,034	,363	,926
	paki_etter	,315	,393	,423	-,472	,418	,259
	io_akt	-,364	,306	,234	,566	,288	,049
	partner_akt	,713	,261	,006	-,608	,358	,089
	barn_dik	,250	,314	,427	1,244	,456	,006
	yngste_barn_06	-,120	,283	,673	-,458	,320	,152
	hus_likt	-1,100	,238	,000	-1,880	,282	,000
	øk_likt	-,257	,229	,261	-,349	,245	,154
	barn_likt_skole	-,553	,267	,039	-,093	,272	,731
	barn_likt_annet	-,202	,264	,445	-,007	,264	,980
	Constant	-,574	,456	,208	-1,194	,612	,051

Regresjonsanalyse 5.1: Sannsynlighet for å svare at kjønnslikestillingen i Norge bør føres videre. Samlet analyse for kvinner og menn.

		B	S.E.	Sig.
Step 1(a)	midutd	,291	,171	,088
	høyutd	,103	,162	,524
	iran	-,066	,274	,811
	irak	-,705	,308	,022
	viet	,209	,252	,406
	paki	-,860	,237	,000
	paki_etter	-,603	,209	,004
	io_kjønn	,561	,117	,000
	botid	-,014	,008	,088
	Constant	,915	,366	,012

a Variable(s) entered on step 1: midutd, høyutd, iran, irak, viet, paki, paki_etter, io_kjønn, botid.

Regresjonsanalyse 5.2: Sannsynlighet for å svare at kjønnslikestillingen i Norge bør føres videre. Separate analyser for menn og kvinner.

		MENN			KVINNER		
		B	S.E.	Sig.	B	S.E.	Sig.
Step 1(a)	midutd	,436	,234	,062	,120	,251	,634
	høyutd	,107	,222	,629	,114	,241	,635
	iran	-,357	,362	,323	,311	,430	,469
	irak	-,987	,420	,019	-,440	,458	,336
	viet	,282	,324	,385	,114	,405	,779
	paki	-,898	,323	,005	-,828	,353	,019
	paki_etter	-,671	,284	,018	-,569	,312	,068
	botid	-,029	,011	,012	,000	,012	,998
Constant		1,271	,486	,009	1,142	,539	,034

a Variable(s) entered on step 1: midutd, høyutd, iran, irak, viet, paki, paki_etter, botid.

Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier

Ved inngangen til 2009 rundet innvandrerbefolkningen i Norge en halv million. Likestilling og familiepraksis blant innvandrede er like fullt i liten grad kartlagt tidligere. Denne rapporten beskriver hvordan familier etableres og organiseres blant et utvalg av innvandrede grupper i Norge, og blant personer som er født i Norge av innvandrede foreldre. Blant spørsmålene som stilles er: Når og hvordan etableres familier? I hvilken grad påvirkes kvinners yrkesaktivitet av om de har barn eller ikke? Hvordan er ansvaret for husarbeid, økonomi og omsorg for barn fordelt? Opplevs arbeidsdelingen som rettferdig? Og hvor stor, eller liten, er oppslutningen om arbeidet for kjønnslikestilling i Norge? Studien bygger på registerdata, fokusgrupper og en spørreundersøkelse blant 1800 respondenter med bakgrunn fra Pakistan, Iran, Irak, Vietnam og Norge.



Fafo

Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 2009:39
ISBN 978-82-7422-697-5
ISSN 0801-6143
Bestillingsnr. 20129